

**İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUR'AN'DA MESCİD-İ AKSÂ VE ÇEVRESİ

SÜMEYYE ALI JABER

**TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ İHSAN KAHVECİ**

İSTANBUL, 2021

**İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUR'AN'DA MESCİD-İ AKSÂ VE ÇEVRESİ

SÜMEYYE ALI JABER

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ İHSAN KAHVECİ

İSTANBUL, 2021

TEZ ONAY SAYFASI

Bu tez tarafımızca okunmuş olup kapsam ve nitelik açısından, Temel İslam Bilimleri alanında Yüksek Lisans Derecesini alabilmek için yeterli olduğuna karar verilmiştir.

Tez Jürisi Üyeleri

Unvan – Ad Soyad

Kanaati

İmza

Dr. Öğr. Üyesi İhsan KAHVECİ

Prof. Dr. Serdar DEMİREL

Doç. Dr. Muhammed İsa
YÜKSEK

Bu tezin İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından konulan tüm standartlara uygun şekilde yazıldığı teyit edilmiştir.

Teslim Tarihi

Mühür/İmza

ÖZ

KUR'AN'DA MESCİD-İ AKSÂ VE ÇEVRESİ

Ali Jaber, Sümeyye

Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans (%30 İngilizce)

Öğrenci Numarası: 187041019

Open Researcher and Contributor ID (ORC-ID): 0000-0001-5044-8303

Ulusal Tez Merkezi Referans No: 10422670

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi İhsan Kahveci

Ağustos 2021, 102 sayfa

İnsanlık tarihinin en eski yerleşim yerleri arasında bulunan Mescid-i Aksâ ve çevresi Yahudilik ve Hıristiyanlık yanında İslam dini nokta-i nazarından da önemli mekanlar olarak kabul edilmektedir. Önemine binaen İslam dininin iki temel kaynağından gerek Kur'an gerekse hadislerde Kudüs ve çevresi farklı münasebetlerle birçok kez zikredilmiş, bu bölgeye çok sayıda atıflar yapılmıştır.

Kur'an ayetleri başta olmak üzere söz konusu bölge hakkındaki diğer naslarda mevcut olan ifadelerle kimi zaman Kudüs ve çevresinde yaşamış veya hayatlarının bir bölümünü burada geçirmiş peygamberlerin kıssalarına işaret edilmektedir. Kimi zaman da ancak bir kısmını saptamış olduğumuz farklı sebeplerden dolayı Mescid-i Aksâ ve çevresi kutsiyet ve bereket ile doğrudan ilişkilendirilmiş ve bölge mukaddes ve mübarek olmakla nitelendirilmiştir. Yine bu bölgede yaşanan bazı hadiselerle bir takım mekan içerikli Kur'anî kavramlarla açık ya da kapalı yollarla işaret edilmiştir.

Çalışmamızda Kur'an'da Mescid-i Aksâ ve çevresini nitelendiren bütün ayetler saptanacak, klasik ve modern dönem müfessirlerinin bu ayetlerin içerikleri hakkındaki görüşleri belli bir sistematik içinde değerlendirilecektir. Böylece Kur'an'da kendisine çok sayıda atıfta bulunulan bu bölgenin önemi gerekçeleriyle birlikte ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bereket, Beytülmakdis, Kudüs, Kutsiyet, Mescid-i Aksâ, Tefsir.

ABSTRACT

MASJID AL-AQSA AND ITS SURROUNDINGS IN THE QUR'AN

Ali Jaber, Sümeyye

MA in Islamic Studies (in 30% English)

Student ID: 187041019

Open Researcher and Contributor ID (ORC-ID): 0000-0001-5044-8303

National Thesis Center Reference Number: 10422670

Thesis Supervisor: Assist. Prof. İhsan Kahveci

August 2021, 102 Pages

Masjid al-Aqsa and its surroundings, which are among the oldest settlements in the history of humanity, are considered important places in terms of Judaism and Christianity, as well as Islam. Due to its importance, Jerusalem and its surroundings have been mentioned many times on different occasions, both in the Qur'an and in the hadiths, which are two of the main sources of the religion of Islam, and many references have been made to this region.

The expressions present in the Qur'anic verses and other texts about the region in question sometimes point to the stories of the prophets who lived in and around Jerusalem or spent a part of their lives there. Sometimes, due to different reasons, only some of which we have identified, Masjid al-Aqsa and its surroundings are directly associated with holiness and abundance, and the region is characterized as holy and blessed. Again, some events in this region have been pointed out in open or closed ways with some spatial Qur'anic concepts.

In our study, all the verses in the Qur'an describing the Masjid al-Aqsa and its surroundings will be determined, and the views of the commentators of the classical and modern periods about the contents of these verses will be evaluated in a certain systematic way. Thus, the importance of this region, to which many references are made in the Qur'an, will be revealed with its justifications.

Keywords: Bayt almaqdis, Blessing, Holiness, Jerusalem, Masjid al-Aqsa, Tafsir.

İTHAF

Bu tez hangi alan, meslek, yaş ve ırktan olursa olsun ömrünü Kudüs ve haklı davasına adanmış bütün fertlere ithaf olunur...

TEŞEKKÜR

Tezin başından sonuna kadar beni yönlendiren, destekleyen, karşılaştığım zorlukları bilgi ve tecrübesi ile aşmamda yardımcı olan değerli Danışman Hocam İhsan KAHVECİ'ye teşekkürlerimi sunarım. Tezin konusu ve muhtevası dahil olmak üzere literatür araştırmalarım ve kaynak bulmam konusunda yardımcı olan değerli hocalarım Abdullah MA'ROUF, Khalid el-AWAISI, Mounjed AHMAD, Muharrem GÜNEŞ ve Ra'fet el-MISRI'ye teşekkür ederim.

Lisans hayatım boyunca yetişmemde büyük katkıları bulunan İlimler ve Araştırmalar Derneği idareci ve hocalarım ile emektar Ali KÖSE hocama teşekkürü borç bilirim.

Gerek ilmi ve şahsi hayatıma kazandırdıkları gerekse dua ve manevi destekleriyle tez yazma sürecinin sonuna ulaşmasına vesile olan anne ve babam ile bütün süreçlerde yanımdan ayrılmayan ve her koşulda bana güç ve şevk kaynağı olan eşime en kalbi şükranlarımı sunarım.

Sümeyye ALI JABER

İstanbul, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iv
ABSTRACT	v
İTHAF	vi
TEŞEKKÜR.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
SEMBOLLER VE KISALTMALAR LİSTESİ	xii
BÖLÜM I GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Konusu	1
1.2. Çalışmanın Önemi	3
1.3. Literatür Değerlendirmesi	4
BÖLÜM II MEKÂN-MEKÂN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA MESCİD-İ AKSÂ VE ÇEVRESİ	6
2.1. Mescid-i Aksâ, Kudüs ve Beytülmakdis Mefhumları	6
2.2. Müslümanlar Açısından Mescid-i Aksâ ve Çevresinin Önemi	10
2.3. Peygamberler Yurdu Olması Açısından Beytülmakdis.....	13
2.3.1. Hz. İbrâhim.....	14
2.3.2. Hz. İshak.....	15
2.3.3. Hz. Lût.....	16
2.3.4. Hz. Yâkup.....	16
2.3.5. Hz. Mûsâ	17
2.3.6. Hz. Yûşa'	19
2.3.7. Hz. Samuel	20
2.3.8. Hz. Dâvûd.....	22
2.3.9. Hz. Süleyman	23
2.3.10. Âl-i İmrân	25
2.3.10.1. Hz. Zekeriyâ.....	25
2.3.10.2. Hz. Yahyâ.....	26
2.3.10.3. Hz. Meryem	27
2.3.10.4. Hz. İsâ	28
2.3.11. Hz. Muhammed (s.a.v.).....	29
BÖLÜM III KUTSİYET VE BEREKET İLE İLGİSİ BAKIMINDAN MESCİD-İ AKSA VE ÇEVRESİ	32
3.1. Kutsiyet ve Bereket Mefhumları	32

3.2. Kur'an-ı Kerim Açısından Kutsiyet ve Bereket	34
3.3. Kutsiyet Mefhumu	35
3.3.1. Kutsiyetin Tanımı	35
3.3.2. Kutsalın Kaynağı	37
3.4. Kur'an-ı Kerim'de Mescid-i Aksâ ve Çevresi'nin Kutsal Kılındığına Delalet Eden İfadeler	38
3.4.1. Kudüs	38
3.4.2. Kuddûs	41
3.4.3. Takdîs (Nugaddisu)	42
3.4.4. Mukaddes/Mukaddese	42
3.5. Tuva Vadisi, Sina Dağı ve Tûr'un Aynı Bölgelere İşaret Edip Etmediği	44
3.6. Bereket Mefhumu	48
3.6.1. Bereketin Tanımı	49
3.6.2. Bereketin Kaynağı	49
3.6.3. Bereket İle Alakalı Bir Takım Dilsel Kullanımlar	50
3.7. Kur'an-ı Kerim'de Mescid-i Aksâ ve Çevresinin Bereketli Kılındığına Delalet Eden İfadeler	51
3.7.1. Tebâreke	52
3.7.2. Bâreknâ	52
3.7.3. Mübârekun/ Mübâreken/ Mübârekeh	61
3.7.4. Berekât/ Berekâtuhu	62
3.7.5. Bâreke/Bûrike	63
BÖLÜM IV KUR'AN'DA MESCİD-İ AKSÂ VE ÇEVRESİ İLE BAĞLANTILI OLAN DİĞER KAVRAMLAR	64
4.1. Bâb	65
4.2. Karye	69
4.3. Mihrâb	73
4.4. Rabve	76
4.5. İncir, Zeytin ve Sînâ Dağı	77
4.6. Kible	79
4.7. Büyût	82
4.8. Mübevvee Sıdk	83
4.9. Mekân	84
4.10. Sûr	86
4.11. Mescid	86
4.12. Ard	89

BÖLÜM V SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	93
REFERANSLAR.....	96
ÖZGEÇMİŞ	102

SEMBOLLER VE KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e.	Adı geçen eser
A.s.	Aleyhisselam
B.	Bin/İbn
Bkz.	Bakınız
B.y.	Basım yeri yok
C.	Cilt
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
D.no.	Dipnot
Edt.	Editör
EÜSBE	Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
H.	Hicrî
H.z.	Hazreti
IRAP	Islamic Research Academy Publishing
Km.	Kilometre
Mad.	Maddesi
M.	Miladî
M.Ö.	Milattan Önce
M.Ü.	Marmara Üniversitesi
M2	Metrekare
Neşr.	Neşreden
R.a.	Radiyallahü anhu/anha
S.	Sayfa
S.a.v.	Sallahu aleyhi ve sellem
Thk.	Tahkik eden
Trc.	Tercüme eden
T.y.	Tarih yok
UÜİFY	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
Vd.	Ve diğerleri

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Konusu

Tarihte bilinen ilk yerleşim alanları dahilinde bulunan ve Mescid-i Aksâ'yı içinde barındıran Kudüs şehri ve çevresi¹ hem İslam öncesi dönemde gayr-i müslimler ve tevhid dinine tabi olanlar tarafından hem de İslam fethi sonrasında Müslümanlar açısından önemli ve dini açıdan kutsal addedilmiş ve birçok mühim olay bu topraklar üzerinde vuku bulmuştur. Bu önemli olaylara örnek olarak Hz. Dâvûd ve Süleyman zamanında inşa edilen Süleyman Mabedi/el-Mescidü'l-Aksâ², Kudüs ve çevresinin iki kez yerle bir edilmesi, Rum-Sasani Savaşı³, İsrâ ve Mi'rac hadisesi⁴ ile Kudüs'ün İslam ordusu tarafından fethi⁵ sıralanabilir.

---

¹ Tarihte bilinen ilk yerleşim alanlarından biri olan Suriye, Filistin, Mısır ve Mezopotamya'da M.Ö. 5000-4700 yılları arasında gerçekleşmiştir. Şehirleşme ise M.Ö. 4400 yıllarından itibaren başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Muammer Gül, "XI.-XIII. Yüzyıllarda Kudüs", Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 1997, s.15.

² Mescid-i Aksâ'nın ilk olarak kim tarafından yapıldığı veya yenilediği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Örneğin bu mescidin ilk olarak Kâbe'yi inşa ettikten sonra Hz. Âdem veya Sam b. Nuh tarafından yapıldığı söylenmiştir. Buna ek olarak Hz. İbrahim'in Kâbe'yi inşa ettikten sonra Mescid-i Aksâ'yı yenilediği veya Kâbe'nin teccidinden kırk yıl sonra Hz. Yakub'un Mescid-i Aksâ'yı bina ettiği zikredilen görüşler arasındadır. Hz. Dâvûd'un Mescid-i Aksâ'yı tesis etmeyip teccid etmeye başladığı ve Hz. Süleyman'ın bu teccidi tamamladığı söylenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Zerkeşi, Bedrüddin Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh, *İ'lâmü's-Sâcid bî-Ahkâmi'l-Mesâcid*, thk. Mustafa el-Merâğî, (Kahire: el-Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şüûni'l-İslâmiyye li-Lecneti İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1996), s.30, 283; İbn Kesir, İsmail b. Şihâbiddin Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, (Mısır: Dâru Hacer, 1997), c.1, s.375; Zeynep Sena Yılmaz, "Üç Kutsal Mescide Dair Rivayetlerin Değeri", Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019, s.149.

³ Rûm suresi 1. ayet-i kerimede işaret edilen savaşın bu savaş olduğuna dair kuvvetli deliller bulunmaktadır. Bu konu tezin üçüncü kısmında daha geniş bir şekilde açıklanacaktır.

⁴ İsrâ suresi 1. ayet-i kerimede işaret edilen bu konu tezin ikinci kısmında daha geniş bir şekilde açıklanacaktır.

⁵ Hz. Ömer'in emri çerçevesinde İslam orduları Suriye ve Irak'ın fethini Kadisiye Zaferi (636) ile tamamlamıştır. Suriye'de Ecnadeyn Zaferi (634) ile Filistin'deki Bizans nüfuzu kırılarak, 635 yılı Eylül ayında Şam alınmıştır. Bir yıl sonra Hıristiyan Araplar ve Ermenilerden oluşan Heraklius'un ordusu Yermuk'ta (Ağustos 636) ağır bir mağlubiyete uğratılmıştır. Böylece Müslümanların İlia olarak isimlendirdiği Kudüs'ün alınmasının önündeki tüm engeller kaldırılmıştır. Amr b. As komutasındaki birlikler Kudüs'ü 637'de kuşatmıştır. Şehrin anahtarları 638 yılında Hz. Ömer tarafından bizzat teslim

Tarihi, siyasi ve coğrafi öneminin yanı sıra Mescid-i Aksâ ve çevresi, tefsir literatüründe de oldukça geniş bir yer tutar. Kur'an-ı Kerim'de Mescid-i Aksâ ve çevresine doğrudan ve dolaylı birçok atıf yapılmış İslam tarihi boyunca tefsir âlimleri bu ayetlerin tefsir ve tevillerine yönelik çeşitli açıklamalar yapmışlardır.

Çalışmamız temel İslam bilimlerinden tefsir dalında yapıldığı için konunun esasını Kur'an-ı Kerim'in çizdiği Mescid-i Aksâ ve çevresine ait tablo oluşturmakta, konu ile ilgili ayetler yorumlarıyla birlikte belli bir sistematik içinde ilgisinin dikkatine sunulmaktadır.

Kur'an'da Mescid-i Aksâ ve Çevresi başlıklı tez üç bölümde incelenmiştir. İlk bölümde Kudüs ve civarındaki bölgede doğup vefat etmiş veya dünyanın farklı yerlerinden çeşitli sebeplerle bu bölgeye hicret etmiş peygamberlerin kıssalarına ayet-i kerimeler referans alınarak değinilmiştir. Dolayısıyla büyük bir risalet hareketliliğine şahitlik eden bölge ile resul ve nebilerin ilişkisi Kur'an temelinde ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise ağırlıklı olarak kutsiyet ve bereket kavramları işlenmiş ve bu kavramlar ile Mescid-i Aksâ'nın içinde bulunduğu Kudüs ve civarını kutsiyet ve bereketli oluş yönünden niteleyen ayet-i kerimeler bütüncül bir tasavvur oluşturacak biçimde incelenmiştir. Bu inceleme esnasında söz konusu ayetler ile ilgili klasik ve çağdaş tefsir kaynaklarına müracaat edilmiş, farklı metot ve bakış açılarıyla yapılmış tefsir yorumları referans alınarak Mescid-i Aksâ ve çevresinin neden mukaddes ve/veya mübârek olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Mescid-i Aksâ, Kudüs ve civarına işaret eden mihrab, rabve, karye, kible, mesâcid, büyü, incir ve zeytin gibi Kuran kavramları, kullanım sıklıkları, delalet ve yorumları incelenmiştir.

Sonuç olarak Kur'an-ı Kerim'de yer alan ve doğrudan veya dolaylı olarak Mescid-i Aksâ ve çevresi ile alakalı bütün ayet-i kerimeler bütüncül bir şekilde incelenmiş olup, son kitap ve son peygamberden önce bu bölgenin peygamberler ve vahiy açısından yoğun bir mazhariyete sahip olduğu gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

---

alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Ferzende Lale, "İbnü'l-Esir'de Beytülmağdis", Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, 2019, s.40.

1.2. Çalışmanın Önemi

“Günahlardan temizlenen yer, kutsal bölge”⁶ anlamına gelen Beytülmakdis kavramı üç tevhid dini için son derece kıymetli olup günümüzde daha çok Mescid-i Aksa ve Kudüs şehrinin çevresini ifade etme amacıyla kullanılmaktadır..

Dini önemi ve potansiyeli yanı sıra siyasi, sosyal, coğrafi ve jeopolitik açıdan ehemmiyeti sebebiyle Kudüs şehri tarih boyunca birçok kez işgal edilmiş, katliam ile yıkımlara şahit olmuş ve şehrin yönetimi el değiştirmiştir. Farklılaşan yönetimlerle birlikte farklı isimlerle⁷ anılan şehir İslam dini özelinde peygamberlerin uğrak noktası olmasının yanı sıra Mescid-i Aksâ’ya ev sahipliği yaptığı için Müslümanlar açısından son derece kıymetlidir.⁸

Yeryüzünde inşa edilmiş ikinci kutsal mâbed olan Mescid-i Aksâ ve çevresi Kur’an-ı Kerim’de birçok ayete konu olmuş, bu coğrafyada yaşanan olaylara doğrudan ve dolaylı olarak çok sayıda atıf yapılmıştır. Aynı zamanda birçok Kur’an kavramı bu mübârek topraklara işaret etmiş ve farklı açılardan Kudüs ve civarının şahit olduğu veya bizatihi ev sahipliği yaptığı hadiseler Kur’an’da ayrıntılı olarak zikredilmiştir.

Çalışmamız Kur’an-ı Kerim’de Mescid-i Aksâ ve çevresi ile alakalı ayet-i kerimeler ve bu ayetlerin tefsir literatüründeki yerini toplu bir şekilde ve belli bir sistematik içerisinde incelediği için önemlidir. Söz konusu literatür aynı zamanda tarihi gerçekler ile mümkün olduğunca kronolojik bir biçimde ilişkilendirilmiş ve diğer temel İslami ilim dallarıyla desteklenmiştir.

---

⁶ Zebidî, Ebu’l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *Tâcü’l-Arûs*, “kds” maddesi, tahkik: Ali eş-Şîrî, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1414/1994), c.8, s.408.

⁷ Kudüs’ün tarih boyunca aldığı isimler başlıca şu şekildedir: Urusalim, Yerûşâlêm, Jerusalem, Dârüsselâm, Betşalem, Moriya, Yebus, Sion, Dâvûd’un şehri, Yeruşalayim, Iruşalem, İliya ve Beytülmuqaddes. Kudüs’ün isimleri ile alakalı ayrıntılı bilgi için şu kaynaklara bakınız: Ömer Faruk Harman, “Kudüs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, c.26, s.323-327; Muammer Gül, “Kudüs ve Tarih İçinde Aldığı İsimler”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ, 2001; Gül, “XI-XIII. Yüzyıllarda Kudüs”; Lale, “İbnü’l-Esir’de Beytülmakdis”; Khalid El-Awaisi, “*From Aelia to al-Quds: The Names of Islamic Jerusalem in the Early Muslim Period*”, Erişim tarihi: 03.08.2021, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/184102>.

⁸ Mescid-i Aksâ’ya bu ismin verilmesinin farklı sebepleri vardır. Sâbûnî’ye göre Mescid-i Harâm ile Mescid-i Aksâ arasında ki mesafe uzak olduğu için Kudüs’te ki mescide Mescid-i Aksâ denmektedir. Bkz. Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefasir*, Tercüme ve Tahrir: Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995), c.3, s.365.

1.3. Literatür Değerlendirmesi

Çalışmamız tefsir alanında yapıldığı için en temel kaynakları İslam tarihi boyunca farklı üslup ve ekollerde yazılmış tefsir kitaplarıdır. Mescid-i Aksâ ve çevresi ile alakalı ayetlerin yorumlarını araştırırken başlıca Taberî'nin *Câmi'u'l-beyân*, İbn Kesîr'in *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, Kurtubî'nin *el-Cami' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, Mâverdî'nin *en-Nüket ve'l-'Uyûn*, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili*, Mevdudî'nin *Tefhîmu'l-Kur'an*, Sâbunî'nin *Safvetü't-Tefâsîr*, Seyyid Kutup'un *Fîzilâli'l-Kur'an* ve Türkiye Diyanet Vakfı tarafından basımı yapılan *Kur'an Yolu* adlı tefsirden istifade ettik. Konumuzla ilgili olan ayetleri çeşitli dönemlerde yazılmış tefsir kitaplarında incelememizin başlıca sebebi Mescid-i Aksâ hakkında ki yorumların kimler tarafından hangi dönemde ne şekilde ele alındığı gözlemek ve varsa kırılma noktalarını açığa çıkarmaktır.

Tefsir kitaplarının yanı sıra konuyla alakalı yüksek lisans ve doktora tezleri çalışmamızın ikinci temel ayağını oluşturdu. Ne var ki tüm bu bilimsel yöntemlerle yazılmış akademik çalışmalarda tefsir alanında yapılmış çok az sayıda eser bulunmuştur. Tez boyunca adı geçen her çalışmanın ilgili bölümlerinden gerekli miktarda istifade edilmiştir. Bu tezleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Muammer Gül tarafından hazırlanan "*XI. ve XIII. Yüzyıllarda Kudüs*" adlı doktora tezi, Aşır Örenç tarafından hazırlanan "*Hadislerde Kutsal Mekân Algısı*" adlı doktora tezi, Ahmet Gül tarafından hazırlanan "*Kur'an'a Göre Kutsal ve Kutsallık*" adlı doktora tezi, Ferzende Lale'nin hazırladığı "*İbnü'l-Esir'de Beytülmakdis*" adlı yüksek lisans tezi, İbrahim Kutluay tarafından hazırlanan "*Kutsal ve Kutsallık Anlayışı ile Hadislerde Bazı Zaman ve Mekânların Efdalîyeti*" adlı yüksek lisans tezi, Emanullah Polat'ın hazırladığı "*Tîn Suresinin Tefsiri ve Sure Işığında Kutsal Zaman ve Mekân Mefhumu*" başlıklı yüksek lisans tezi.

Bu tezlerin arasında belki konumuza en yakın olan tez Handan Yıldız Bayrak tarafından hazırlanan "*Kur'an'da Kudüs ve Mescid-i Aksâ*" tezi olup bu çalışma bizim çalışmamıza başlamamızdan sonra resmi olarak kayıtlara geçmiştir. Bir takım benzerliklerin yanı sıra düzen ve muhteva açısından söz konusu çalışma ile tezimiz birçok noktada farklılıklar göstermekte olup, özellikle Mescid-i Aksâ ile alakalı

ayetlerin Mekkî ve Medenî oluşu ile alakalı araştırma yapan kimselerin istifade edebileceği bir kaynaktır.

Çalışma esnasında tefsir kitapları, tez ve makalelerin yanı sıra elbetteki farklı dillerde yazılan ve Mescid-i Aksâ'yı tefsir, hadis ve tarih ilmi açısından ele alan birçok kitap ve çalışmayı da gözden geçirme ihtiyacı hissettik.

Söz konusu makale ile yazarlarını da şu şekilde sıralayabiliriz: Abdullah el-Hatip'in yazdığı "*Kur'an'da Kudüs*" makalesinden oldukça istifade ettik. Mehmet Emin Çiftçi'nin yazdığı "*Hadislerde Kudüs ve Mescid-i Aksâ*", Halid el-'Uveysî'nin yazdığı "*Selected Qur'anic Verses on Islamic Jerusalem and Their Exegesis*", merhum Ömer Faruk Harman tarafından yazılan "*İslamiyet ve Kudüs*".

Oldukça sınırlı sayıda olmasına rağmen konuyla alakalı erişim sağlayabildiğimiz ve çoğunlukla Arapça kitaplar ise şu şekildedir:

Abdullah Ma'rûf: "*el-Medhal ilâ Dirâsâti Beytül Makdis*", Abdulfettah el-'Uveysî: "*Yeni Bir Jeopolitik Teori Beytül Makdis Bereket Daireleri Teorisi*", Ayşe Ahlas: "*Esrâr Ma'rifiyye li-Sûreti't-Tîn*", Ahmed Nevfel: "*Sûretü'l İsrâ*", İlim Yayma Vakfı tarafından hazırlanan "*Huzuru Bekleyen Şehir Kudüs*", Abdulfettah el-'Uveysî: "*The Significance of Jerusalem in Islam and Islamic Reference*", İmrân Hüseyin: "*el-Kuds fi'l-Kur'ân*", Salah el-Hâlidî: "*Hakâik Kur'âniyye Havle'l-Kadıyyeti'l-Filistîniyye*", Müncid Ebu Bekir: "*Beytül Makdis Kemâ Yusavviruhu'l-Kur'ânu'l-Kerîm*", Muhammed Amâra: "*Beytül Makdis fi'l-Kur'ân ve's-Sünne*", 'İsâm Aburrezzâk: "*el-Mescidü'l Aksâ ellezî Lâ Na'rifuhû*".

Çalışmamız İslami İlimler dalında yapıldığı için bu alandaki başucu eserlerinden biri sayılan ve Türkiye Diyanet Vakfı tarafından hazırlanmış olan *İslam Ansiklopedisi*'nin gerekli görülen maddeleri gözden geçirilmiş ve ilgili bölümlerden referanslar yapılmıştır.

BÖLÜM II

MEKÂN-MEKÂN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA MESCİD-İ AKSÂ VE ÇEVRESİ

2.1. Mescid-i Aksâ, Kudüs ve Beytülmakdis Mefhumları

İslam'a göre kutsal kabul edilen üç mescitten birisi olan el-Mescidü'l-Aksâ tamlaması ile üzerinde bulunduğu 144 dönümlük (144.000 m²) alan kastedilir. Bir kimse bu alanın her neresinde namaz kılınırsa aynı derece sevap alır, çünkü Mescid-i Aksâ'nın tamamı kutsal ve mübârek kabul edilir. Günümüzde Mescid-i Aksâ'nın bulunduğu alanda İslam tarihinin farklı dönemlerinde inşa edilmiş Kible Mescidi, Kubbetü's-Sahre, Burak Mescidi, Mervan Mescidi, Kadim Mescid, çeşmeler, medreseler ve musallalar gibi birçok yapı yer almaktadır.⁹

Mescid-i Aksâ'nın ilk kez inşası oldukça eski bir tarihe dayanmaktadır. Hz. Muhammed (s.a.v.)'den rivayet edilen bir hadis-i şerife göre Mescid-i Aksâ Mescid-i Harâm'dan kırk yıl sonra inşa edilmiştir.¹⁰ Mescid-i Aksâ'dan önce Mescid-i Harâm'ın Hz. Âdem tarafından inşa edildiği bilindiği için ve arada geçen kısa süre göz önüne alındığında Mescid-i Aksâ'nın ilk bânisinin Hz. Âdem olduğu oldukça mümkün görünmektedir.

Zaman içinde farklı sebeplerden dolayı yıkılmış mescidin inşası aynı sınırlar dahilinde ikinci kez Hz. Dâvûd tarafından başlatılmış olup, kendisinin vefatı üzerine oğlu Hz. Süleyman tarafından tamamlanmıştır. Süleyman Mâbedi olarak anılan bu mescit M.Ö. 587 yılında Buhtunnasr'ın Kudüs'ü işgali sırasında tamamen yıkılmıştır.¹¹

⁹ Arzu Cebe, "Semavi Dinlerin Oluşturduğu Kültürlerde Kudüs ve Kutsallık Kavramı", *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2017, cilt: IV, sayı: 13, s. 370-384.

¹⁰ Bu bilgiyi Ebû Zer (r.a.)'den aktarılan bir rivayet desteklemektedir. Hadis-i şerif şu şekildedir: "Ey Allah'ın Rasulü! Yeryüzünde ilk inşa edilen mescid hangisidir?" dedim. Hz. Peygamber, "Mescid-i Harâm" buyurdu. "Sonra hangisi?" dedim. "Mescid-i Aksâ" buyurdu. "İkisi arasındaki süre ne kadardır?" dedim. "Kırk yıl" buyurdu. Sonra "Bütün yeryüzü senin için mesciddir. Nerede namaz vaktine girersen orada kıl" buyurdu. (Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhârî*, (Suudi Arabistan Beytü'l-Efkâri'd-Düveliyeti, 1419/1998), Enbiyâ 10, hadis no: 3366.)

¹¹ Arif Paşa el-Arif, *el-Mufasssal fi Tarihi'l-Kuds*, (Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirasat, 2005), s. 54-55.

İsraloğulları'nın Filistin topraklarına yeniden dönmesiyle birlikte, tahribata uğramış Kudüs ve Süleyman Mâbedi yeniden imar edilmiş, Hz. Süleyman tarafından yapılp Buhtunnasr tarafından yıkılan mescidin tecdîdi M.Ö. 515 yılında tamamlanmıştır. Ancak M.S. 70 yılında Titus tarafından gerçekleştirilen Kudüs'ün ikinci kez yağmalanması sırasında mâbed tekrar yıkılmıştır.

İkinci kez yıkılan mabedin yerine Hz. Ömer döneminde gerçekleşen Filistin ve Bilâd-ı Şam fethine kadar herhangi bir ibadetgâh inşa edilememiştir. Dolayısıyla Mescid-i Aksâ sınırlarında inşa edilen Süleyman Mâbedi İsrâ ve Mi'rac hadisesinden çok önce ortadan kaldırılmış, günümüzde bilinen anlamıyla Mescid-i Aksâ ise henüz yapılmamıştı.¹² Bu sebeple Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Kudüs ziyareti esnasında Mescid-i Aksâ alanında herhangi bir mimari yapı yoktu. Mescid-i Aksâ'da yürütülen ciddi imar faaliyetleri Kudüs'ün İslam ordusu tarafından fethedilmesinden ardından Emevîler Dönemi'nde özellikle hicrî 66-73 yılları arasında hız kazanmıştır.

Kudüs ise günümüz Filistin sınırları dâhilinde yer alan ve Mescid-i Aksâ'nın içinde bulunduğu şehrin adıdır. Lut Gölü'ne kuş uçuşu uzaklığı 24 km., Akdeniz kıyılarına mesafesi ise 52 km.'dir.¹³

Kudüs tarih boyunca dini, siyasi ve coğrafi açıdan oldukça cazip bir merkez olmuş bu sebeple birçok kez işgal ve yıkıma uğrayarak siyasi açıdan çok kez el değiştirmiştir. Kudüs tarih boyunca uğrunda yapılan savaş ve kavgalardan dolayı on sekiz kez tamamen yıkılmış ve yeniden inşa edilmiştir.¹⁴

Mescid-i Aksâ'nın ismi Kur'an-ı Kerim'de bizzat geçmekteyken, Kudüs kelimesi direkt zikredilmez. Ancak birçok ayet-i kerimede Mescid-i Aksâ'nın çevresinde yaşanan olaylara doğrudan ve dolaylı yollarla atıflar yapılmaktadır ki tezimizin ilerleyen bölümlerinde bu atıflara ayrıntılı bir şekilde yer verilecektir.

Beytülmakdis'in neresi olduğu ile ilgili olarak tefsir literatüründe birbirinden farklı çok sayıda yorum bulunmaktadır. Bazı müfessirler bu bölgeyi bir takım şehir ve ülkeler ile sınırlandırırken bazıları Beytülmakdis'in kapsadığı alana dair net kilometre

---

¹² Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Camîu'l-Beyan fî Te'vîli'l-Kur'an*, (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1980), c.1, s.107-108.

¹³ Harman, "Kudüs", *DİA*.

¹⁴ Saîd b. Abdurrahman b. Musa el-Gazagî, *Beytülmakdis fî el-Hadis en-Nebi eş-Şerif*, (Dubai: Merkezu Cem'atu'l Mâcid li's-segâfe ve't-turâs, 2003), s.5-10.

ölçüsü vermekte, diğer bir kısmı ise konuyu tartışma ve Beytülmağdis'in ne kadarlık bir alanı kapsadığını saptama çabasını dahi gereksiz görmüşler, bunun tam olarak bilinemeyeceğini ileri sürmüşlerdir.

Büyük müfessir Taberi'ye göre Beytülmağdis'in sınırları tam olarak bilinemez çünkü bu konuya net bir şekilde açıklama getiren ayet ve hadis bulunmamaktadır. Ancak bununla birlikte Beytülmağdis'in Irak'taki Fırat'tan Mısır'daki el-Ariş'e¹⁵ kadar uzanan bölgenin dışında olması düşünülemez.¹⁶ Ayetlerle alakalı görüşlerini tarih ve coğrafya gibi diğer birçok ilimle destekleyen Taberi diğer müfessirlerin, siyercilerin ve tarihçilerin bu konuda ittifak ettiklerini belirtmektedir.

Beytülmağdis dendiğinde daha çok Kudüs ve çevresini kapsayan bölge akla gelmektedir.¹⁷ Kudüs'ün çevresine bakıldığı zaman ise kuzeyde Bilâd-ı Şam, güneyde Mısır bölgesi göze çarpar. Bilâd-ı Şam'dan¹⁸ kasıt ise Kudüs ve Eriha¹⁹ ile Ürdün, Lübnan ve Suriye topraklarıdır.

Kudüs'ün güneyinde ise Mısır'da ki Sina Dağı'na kadar olan kısım yani Tûr bölgesi Beytülmağdis sınırları içinde zikredilmektedir.²⁰

Beytülmağdis'i Hz. İbrâhim ve neslinden gelecek olanlara vaat edilen topraklarla da ilişkilendirenlerde vardır. Bir rivayete göre Hz. İbrâhim Lübnan Dağı'na çıktığı zaman Allah Teâla: "Bak gözün nereye kadar yetişirse orası mukaddestir ve gelecek nesline mirastır" buyurmuştur.²¹ Lübnan Dağı'ndan bakıldığında görülen yerler ise Tûr Dağı ve çevresi, Filistin, Ürdün ve Suriye topraklarının bir kısmıdır. Dolayısıyla

---

¹⁵ el-Ariş veya Mısır'ın el-Ariş bölgesi, Filistin ve Mısır'ın sınırları üzerinde kumsallarla çevrilmiş olan bereketli bir vaha içerisinde Akdeniz sahillerinde bulunmaktaydı. Bkz. Abdullah el-Khatip, "Kur'an'da Kudüs", Tercüme: Dr. Ramazan Işık, *Fırat Üniversitesi: İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/1 (2004), s.122.

¹⁶ et-Taberi, *Camîu'l-Beyan fî Te'vîli'l-Kur'an*, c.6, s.110.

¹⁷ Muhammed b. Ahmet el-Makdisî, *Ahsenü't-Tekâsîm fî Ma'rifeti'l-Ekâlîm*, ed. Muhammed Mahzum, (Beyrut: Daru İhya-i't-Turas,1987), s.161.

¹⁸ Bilâd-ı Şam kavramı ilk dönem İslam geleneğinde kullanıldığı gibi günümüzde "Büyük Suriye" olarak bilinen ve 20. yüzyılın başlarından itibaren Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin'in Batı kıyılarının politik varlığının da dâhil olduğu coğrafi alanı ifade eder. Bkz. Abdullah el-Khatip, "Kur'an'da Kudüs", s.123.

¹⁹ Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, (Beyrut: Daru'l-Fikir, 1993), c.1, s. 5.

²⁰ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azim*, (Beyrut: Dar İbn Kesir, 1994), c.1, s.125.

²¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Sadeleştirenler: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, (İstanbul, Zehraveyn Yayıncılık, t.y.), c.3, s. 212- 213.

Beytülmağdis'in sınırları Akdeniz'den Fırat'a, Sînâ yarımadasının güneyinden Lübnan'ın kuzeyine kadar uzanır.²²

Filistin ve Ürdün ile Mısır ve Suriye'nin bir bölümünü kapsayan Beytülmağdis coğrafyası "tertemiz, kirlerden ve manevi pisliklerden uzak tutulmuş olan topraklar" anlamına gelmektedir.²³ Allah'ın, içerisine bereketini akıttığı bu topraklar, Hz. İbrâhim ve diğer birçok peygamberin yaşamış olduğu²⁴ bir bölge olduğu ve vahyin inişine ev sahipliği yaptığı için kutsanmış, maddi ve manevi açıdan birçok alanda verimli kılınmıştır.

Yukarıda sıraladığımız açıklamaların yanı sıra bazı araştırmacılar Beytülmağdis'in sınırları için daha net ve rakamsal açıklamalar yapılmıştır. Beytülmağdis Kudüs şehrinin etrafından farklı yönlerde doğru, azami 40 Arap mili²⁵ (85,04 km) kadar uzanmaktadır. Böylece Beytülmağdis'in sınırları batıdan Remle'yi ve onun çevresindeki köyleri, denizden de Akdeniz'in içine doğru 12 Arap miline (25,51 km) kadar olan bölgeyi kapsamaktadır.²⁶

Makdisî de bu rakamlara benzer bir açıklama yapmaktadır. Ona göre Kudüs ve etrafından 40 millik mesafe Beytülmağdis topraklarına tekabül etmektedir.²⁷ Yani Kudüs'ün içi Beytülmağdis'in merkezi kabul edilir ve Kudüs'ün çevresindeki 40 mil uzunluk ile genişliğindeki alan Allah'ın mübârek ve mukaddes kıldığı Beytülmağdis topraklarıdır.

Sonuç olarak Beytülmağdis toprakları günümüz siyasi ve coğrafi sınırlarına göre Mısır'dan Suriye'ye birden çok şehir ve ülkeyi içine alan büyük bir alanı ifade etmekle birlikte Kudüs'ün bu bölgenin merkezi olduğu noktasında genel bir ittifak olduğu göze çarpmaktadır. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'de Beytülmağdis'e atıf yapılan ayet-i kerimelerde bu coğrafyanın hangi bölgesine işaret ettiğini saptamak hayli zor olup

²² Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Ankara: DİB Yayınları, 2006), c.2, s.246.

²³ Kâdi İyaz, Ebu'l-Fazl İyaz b. Musa b. İyaz el-Yahsûbî, *Meşârikü'l-Envâr alâ Sihâhi'l-Âsâr*, "kds" maddesi, (Kahire: Dâru't-Turas, t.y.) c.2, s.173.

²⁴ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, (Beyrut: Daru'l-Kutub el-İlmiyye, 1996), c. 14, s. 185.

²⁵ 1 Arap mili: yaklaşık 2,126 km'dir.

²⁶ Khalid El-Awaisi, *İ'âdetu İktisâf Hudûd Beytilmağdis*, ed. Abd al-Fattah El-Awaisi, (Yemen: Merkezü'l-Buhûsi'l-İctimâ'iyye ve'l-İnsâniyye bi Câmî'ati'l-Ulûm ve't-Teknûlüciyâ, Mecme'ü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye (ISRA), 2008), s.100-101.

²⁷ El-Makdisî, *Ahsenü't-Tekâsîm*, s.173.

müfessirler söz konusu ayetlerde genellikle yaklaşık konum belirtmişlerdir. Tezimizin ilerleyen kısımlarda bu ayet-i kerimeler ve tefsirlerine dair daha geniş açıklamalara yer verilecektir.

Tüm bu açıklamaların yanı sıra erken dönem muhaddisleri, müfessirleri, tarih ve coğrafya uleması kaynaklarda bu üç kavramı birlikte, birbirinin yerine veya dönüşümlü olarak da kullanmışlardır.²⁸ Örneğin hadislerde Beytülmakdis’de kılınan namazların faziletinden veya Beytülmakdis’in inşasından bahsedilir ki her iki kullanımda da Mescid-i Aksâ kastedilmektedir.²⁹ Bununla birlikte Beytülmakdis tabirinin Kudüs şehri için kullanıldığı da varittir.³⁰

Ne var ki biz tezimiz boyunca genelin kabul ettiği şekilde Mescid-i Aksâ tabiri ile 144 dönümlük kutsal alanı, Kudüs ile Mescid-i Aksâ’yı içine alan şehri; yani Mescid-i Aksâ’nın dar çevresini kastedeceğiz. Beytülmakdis ile de kavramın tarih içerisinde genişlemiş manasını göz önünde bulundurarak daha çok müteahhir ulemanın kabul ettiği şekilde yani Bilâd-ı Şam (Suriye, Lübnan, Filistin, Ürdün) ve Mısır’ın bir kısmını içine alan coğrafi alan olan Mescid-i Aksâ’nın geniş çevresine işaret edeceğiz.

2.2. Müslümanlar Açısından Mescid-i Aksâ ve Çevresinin Önemi

---

²⁸ Osman Aydın (edt.), *Huzuru Bekleyen Şehir: Kudüs*, (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Yayınları, 2020), s.163.

²⁹ Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Süleyman’ın üç dileği olduğunu söyleyerek şöyle buyurmaktadır: “Dâvûd oğlu Süleyman (a.s.), Beytülmakdis’i inşa edince Yüce Allah’tan üç şey istedi: Birincisi doğru ve isabetli hüküm verme yeteneğinin kendisine verilmesini istedi ki, bu kendisine verildi. İkincisi kendisinden sonra kimseye nasip olmayacak bir iktidar verilmesini istedi. Bu da kendisine verildi. Üçüncüsü mescidin inşaatını bitirdikten sonra, “Bu mescide sadece namaz kılma düşüncesi ile gelen bir kimseyi annesinden doğmuş gibi günahsız olarak oradan çıkarmasını Allah’tan niyaz etti.” (İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1416/1995), İkamet, 196). Bu hadis-i şerifte görülmekte olduğu üzere Beytülmakdis ile Mescid-i Aksâ’nın bizzat kendisi kastedilmiştir. Aynı zamanda Elmalılı Hamdi Yazır İsrâ suresi 1. ayette geçen Mescid-i Aksâ’nın Beytülmakdis, mübârek kıldığı haber verilen çevresinden de Kudüs ve civarı olduğunu söylemektedir (Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c.4, s.3144-3145).

³⁰ X. yüzyılın başında Karâî bilginler Kudüs şehrini Beytülmakdis, mâbedin bulunduğu alanı da Kuds diye adlandırmaktaydılar. Bkz: Harman, “Kudüs”, *DİA*.

Mescid-i Aksâ Müslümanların birinci kıblesi³¹, yeryüzünde inşa edilen ikinci mescit³² ve kendisine ibadet amacıyla yolculuk yapılmasına müsaade edilen üçüncü³³ ibadethanedir. Mescid-i Aksâ'da kılınan namazlar için tıpkı Mescid-i Harâm ve Mescid-i Nebevî'de yapılan ibadetler gibi kat kat sevap vardır.³⁴

İsrâ ve Mi'rac hadisesinde önemli duraklardan biri olan Mescid-i Aksâ, bu harikulade olay esnasında gelmiş geçmiş bütün peygamberlerin Hz. Muhammed (s.a.v.)'in arkasında namaz kılmasına şahitlik etmiştir. Dolayısıyla Mescid-i Aksâ, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar peygamberlerin tamamının yeryüzünde aynı anda bir arada buldukları tek kutsal mekân olup, Kuran-ı Kerim'de çevresinin mübârek kılınmakla vasfedilmiş³⁵ yegâne coğrafi alandır.

İsrâ ve Mi'rac esnasında Müslümanlar için en önemli günlük ibadetlerden biri olan ve "dinin direği" sayılan beş vakit namaz farz kılınmış olup,³⁶ "Âmenerrasûl" ifadesi ile başlayan Bakara suresinin son iki ayeti indirilmiştir.³⁷

Zayıf olduğu kabul edilmekle birlikte kıyamet alametlerinden biri olan ve dünyadaki birçok yerde zuhur edecek Deccal'ın Mescid-i Aksâ'yı da kapsayan nadir birkaç bölgeye giremeyeceği ile alakalı şöyle bir rivayet bulunmaktadır: "O sizin içinizde kırk sabah kalır. Bu sürede şu dört mescit hariç su içilen her yere ulaşır: Mescid-i Harâm,

³¹ Buhârî, Salât 31, hadis no: 399.

³² Hz. Ebû Zer'den rivayetle: "Ey Allah'ın Rasulü! Yeryüzünde ilk inşa edilen mescid hangisidir?" dedim. Hz. Peygamber, "Mescid-i Harâm" buyurdu. "Sonra hangisi?" dedim. "Mescid-i Aksâ" buyurdu. "İkisi arasındaki süre ne kadardır?" dedim. "Kırk yıl" buyurdu. Sonra "Bütün yeryüzü senin için mesciddir. Nerede namaz vaktine girersen orada kıl" buyurdu. (Buhârî, Enbiyâ 10, hadis no: 3366).

³³ Bu hadis Tirmizî hariç Kütüb-i Sitte'nin tamamında geçmektedir. Örnek olarak; Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri en-Nisaburi, *Sahihi Müslim*, tahkik: Muhammed Fuad Abdülbaki, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413/1992), Hac 95, hadis no: 512.

³⁴ Meymûne'den (r.a.): "Ya Rasulullah! Beytülmağdis hakkında bize fetva versen dedim." Şöyle buyurdu: "Orası mahşer ve diriliş yeridir. Orada kılınan bir namaz diğer yerlerde kılınana bin namaz gibidir." Ben: "Peki oraya gitmeye gücüm yetmezse ne yapmamı tavsiye edersin?" diye sordum. Buyurdu ki: "Hediye olarak zeytinyağı gönderirsin, aydınlatılmasında kullanılır. Kim bunu yaparsa oraya giden kişi gibi olur." (İbn Mâce, "İkâmetü's-Salât", 196). Mescid-i Aksâ'da kılınan namazlar karşılığında verilecek sevabın sıradan mecitlerde kılınanan namazlara oranla kaç kat olduğuna dair rivayetler farklılık göstermektedir. Bu konu ile alakalı hadislere ulaşmak için bkz. Aşır Örenç, "Hadislerle Kutsal Mekân Algısı", Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2013, s.249-251.

³⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.3, s.457-461.

³⁶ Ahmed b. Ali b. el-Hacer el-Askalani, *Fethü'l-Bari bi Şerhi Sahih el-Buhari*, Tahkik: Seyyid b. Abbas el-Culeymi ve Eymen b. Arif el-Dımaşki, (Kahire: Dar-ı Ebi Hayyan, 1996), c.9, s.67, 86-87.

³⁷ Müslim, "İmân", 279. Salih Sabri Yavuz, "Mi'rac", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005), c.30, s.132-135.

Mescid-i Medine, Tûr, Mescid-i Aksâ. Şayet onun durumu size karışık gelirse (bilin ki) Allah şaşı değildir.”³⁸

Filistin toprakları henüz fethedilmemiş ve hatta Mescid-i Aksâ sınırları içinde bulunan alan günümüzdeki gibi imar edilmemişken dahi Kudüs her daim Hz. Muhammed (s.a.v.) ve sahabilerin gündeminde olmuştur. Örneğin Ümmü Seleme (r.a.)’den nakledildiğine göre Hz. Muhammed (s.a.v.) “Kim Mescid-i Aksâ’dan hac veya umre yapmaya niyet ederek telbiye getirirse geçmiş günahları bağışlanır”³⁹ buyurmuş, müminleri Mescid-i Aksâ’yı ziyaret etme konusunda teşvik etmiş ve ufak yardımlar bile olsa o mübârek topraklara hayır yapılmasını tavsiye etmiştir. Abdullah bin Ömer (r.a.) de bu tavsiyeye uyarak, önce Mescid-i Aksâ’da ihram giymiş, hac ve umre yolculuğuna Kudüs’ten başlayarak devam etmiştir.⁴⁰

Hz. Muhammed (s.a.v.)’in vefatından sonra üzüntüsüne binaen hiçbir vakit ezan okuyamayan Bilal-i Habeşi ilk kez Beytülmakdis fethini haber alınca sevincinden ezan okumuştur.⁴¹

Sahabe, tabiin ve İslam düşünürlerinden birçok meşhur isim Kudüs topraklarını ziyaret etmiş, bir kısmı da İslam fethinden sonra bu topraklara gelerek hayatlarının geri kalanını Kudüs ve çevresinde geçirmişlerdir.

Kudüs’ü ziyaret eden sahabilere Ömer b. Hattap, Ebu Ubeyde b. Cerrah, Muaz b. Cebel, Abdullah b. Ömer, Halid b. Velid, Ebu Zer el-Gıfârî, Ubeyde b. Samit, Selman-ı Farisi, Ebu Hureyre, Muaviye b. Ebu Süfyan, Avf b. Malik örnek verilebilir.⁴² Aynı zamanda Ubade b. Sabit (H.34/M.654-655) ile Şeddad b. Evs b. Sabit el-Ensari (H.58/M.677-678)’nin kabirleri de Mescid-i Aksâ duvarına bitişik Rahmet Mezarlığı’nda yer almaktadır.⁴³

³⁸ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed Şeybânî, *el-Müsned*, (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî, 1405/1984), c.39, s.90.

³⁹ Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh, *İ’lâmü’s-Sâcid bi-Ahkâmi’l-Mesâcid*, thk. Mustafa el-Merâğî, (Kahire: el-Meclisü’l-A’lâ li’ş-Şüûni’l-İslâmiyye li-Lecneti İhyâi’t-Türâsi’l-İslâmî, 1996), s.289.

⁴⁰ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1410/1989), Hac 8, hadis no: 26, I, 331.

⁴¹ İsam Abdurrezzak, *el-Mescidü’l-Aksâ ellezi lâ na’rifuha*, (b.y.: Daru’l İmân, 2007), s.43.

⁴² İsam Abdurrezzak, a.g.e., s.43.

⁴³ Abdulfettah el-Awasi, *Jerusalem in Islamic History and Spirituality, The Significance of Jerusalem in Islam an Islamic Reference*, (London: Islamic Research Academy (IRAP), 1997), s:29,30.

Kudüs'ü ziyaret etmiş veya bir müddet bu mukaddes topraklarda ikamet etmiş tabiiye örnek olarak ise Malik b. Dinar, İmam el-Evzai, Bişr el-Hafi, Sevban b. Yemred,⁴⁴ Zünnûn el-Mısri, Selim b. Amir,⁴⁵ Ebu Bekir el-Cercerani, İbrahim b. Edhem, Ebu Ca'fer el-Cerşi, Beşir el-Hafi ve İmam Gazali isimlerini sıralayabiliriz. Bu isimlerden İmam Gazali İhyâü Ulûmi'd-dîn adlı kitabını Mescid-i Aksâ'da yazmıştır.⁴⁶

Yukarıda sıralamaya çalıştığımız olaylar ve zikrettiğimiz mühim şahsiyetler Kudüs'ün Müslümanlar nezdinde ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Bakara suresi 285. ayette buyurulduğu üzere gelmiş geçmiş bütün peygamberlere iman etmek tevhit dininin esaslarındadır. Davet zincirinin son halkası Hz. Muhammed (s.a.v.)'den önce de nice peygamberler Kudüs ve çevresine ayak basmışlar ve onların bu topraklarda yaşamış olduğu bazı olaylar Kur'an-ı Kerim'de değişik açılardan ve farklı ayrıntılarla zikredilmiştir.

2.3. Peygamberler Yurdu Olması Açısından Beytülmağdis

Hz. Muhammed (s.a.v.) ve öncesindeki bütün peygamberler İslam yani tevhit dininin savunucuları olmuşlar ve kendi kavimlerine kudsiyet ve ubudiyyetin atfedileceği tek ilahın Allah olduğunu anlatmaya çalışmışlardır. Bu çaba Kur'an-ı Kerim'de de vurgulanmış olup tefsir ilminde kısasu'l-enbiya literatürü oluşturmuştur. Bu kıssalara ev sahipliği eden bazı coğrafi konum ve mekanlara ise Kur'an-ı Kerim'de doğrudan veya dolaylı olarak işaret edilmiştir.

Birçok ayet-i kerime ve hadis-i şerifte mübârek ve mukaddes olarak vasıflandırılan Beytülmağdis toprakları aynı zamanda Peygamberlerin durak yeridir. Kur'an-ı Kerim'de anlatılan peygamber kıssaları insanlık tarihinin farklı evrelerinde birçok kez Filistin ve çevresiyle ilişkilendirilmiştir.

İlk peygamber Hz. Âdem ile Hz. Muhammed (s.a.v.) arasındaki birçok peygamber hayatının farklı kesitlerini bu topraklarda geçirmiş, burada doğup vefat etmiş, risalet davalarını kavimlerine bu mübârek beldede aktarmış veya oraya ulaşıp kavimlerini söz konusu topraklara götürebilme ülküsünü kendilerine hedef belirlemişlerdir. Hatta

⁴⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Bağdâdî, *et-Tabakatu'l-kübrâ*, (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, t.y.), c.7, s. 424.

⁴⁵ İbn Saad, a.g.e., c.7, s.464.

⁴⁶ Lale, "İbnü'l-Esir'de Beytülmağdis", s.46.

hayatları boyunca yolu hiç Beytülmağdis sınırları içerisinde bulunma fırsatına erişemese dahi vefatlarından sonra Hz. Âdem gibi naaşları Beytülmağdis'e defnedilen⁴⁷ peygamberlerde bulunmaktadır.

Bununla birlikte Rasulullah (s.a.v.) İsrâ ve Mi'rac hadisesinin gerçekleştiği gece Mescid-i Aksâ'ya geldikten sonra Hz. Âdem'den kendisine kadar görevlendirilen bütün peygamberler ile buluşmuş, olayın mi'rac kısmından önce de aralarında ulu'l-azm peygamberlerin de bulunduğu peygamberlere imamlık yaparak namaz kıldırmıştır. Dolayısıyla bu önemli hadisenin yaşandığı gece hayatta iken Kudüs'ü görememiş olanlar dâhil olmak üzere bütün hak peygamberler manen ve ruhen Beytülmağdis'in merkezi olan Mescid-i Aksâ'da bir araya gelmişlerdir.⁴⁸

2.3.1. Hz. İbrâhim

Hac suresi 78. ayette insanlığın babası olarak zikredilen Hz. İbrâhim, Filistin topraklarına yerleşmeden önce Irak'taki Ur şehrinde⁴⁹ tebliğ faaliyetlerine devam etmekteydi. Ne var ki kendisi Enbiyâ suresinin 57-63. ayetlerinde bildirildiği üzere kavminin putlarını kırmış ve Allah da Hz. İbrâhim'i onların hışmından kurtarmak için aynı suresinin 71. ayetinde haber verildiği üzere Beytülmağdis topraklarına⁵⁰ hicret ettirmiştir.

Hz. İbrâhim'in Kudüs yakınlarına geldikten bir müddet sonra Mekke'ye gidip oğlu İsmâil ile Kâbe'yi daha önce Hz. Âdem'in inşa ettiği sınırların üzerinde yükseltip, insanları ibadet etmeleri için Kâbe'ye⁵¹ çağırıldığı Bakara suresinin 127. ayeti ile

⁴⁷ Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988), c.1, s.358.

⁴⁸ Ahmet Ağırakça, *Kaynaklar Işığında İsrâ ve Mi'rac Olayı*, erişim tarihi: 28.07.2021, s:10. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/358587>

⁴⁹ El-Khatib, *Kur'an ve Kudüs*, s:135.

⁵⁰ et-Taberî, *Camii'l-Beyan fî Te'vîli'l-Kur'an*, c.10, s.60-61. el-Kurtubi, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c.11, s.202.

⁵¹ İbrahim Allah'ın iki haremî arasında bağlantı halkası olmuştur ki bu iki haremîden bir tanesi Mekke'deki Mescid-i Harâm diğeri de Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'dır. Kâbe'nin Hz. İbrahim (a.s.) tarafından teccid edildiği gibi Filistin'e döndükten sonra Mescid-i Aksâ'yı teccid ettiğini düşünenler de vardır. Bu nedenle Mescid-i Harâm'ın kible olması için zaman önceliğine sahip olduğu iddia edilir. Kitab-ı Mukaddes Mescid-i Aksâ'nın Hz. Musa'dan yaklaşık 450 yıl sonra Hz. Süleyman tarafından yaptırıldığını ve onun krallığı döneminde kible olduğunu yazar. Diğer taraftan Arabistan ile ilgili tüm tarih kitapları Kâbe'nin Hz. İbrahim tarafından Hz. Musa'nın gelişinden yaklaşık 900 yıl önce yapıldığını söyler. Kâbe'nin inşa edilmede zaman önceliğine sahip olduğu konusu o kadar kesindir ki,

sabittir. Hz. İbrâhim Kâbe'nin tecdidinden sonra Filistin'e dönmüş, hayatının geri kalanını bu mübârek topraklarda geçirmiş ve yine bu topraklarda vefat etmiştir.⁵²

Hz. İbrâhim ile eşi ve Hz. İshak'ın annesi Hz. Sare'nin kabri günümüz Filistin'deki Halil şehrinde yer alan ve dördüncü harem olarak nitelenen Halilurrahman Mescidi'nde bulunmaktadır.

2.3.2. Hz. İshak

Hz. İshak, Hz. İbrâhim'in Hz. Sare'den olma oğludur.⁵³ Sâffât suresinin 100. ayetinde aktarıldığı üzere Hz. İbrâhim oldukça ilerleyen yaşına rağmen⁵⁴ henüz bir çocuk sahibi olmadığından dolayı⁵⁵ Allah'tan kendisine evlat bahşetmesini dilemiş ve oğlu İshak'ın müjdesini bizatihi melekler vasıtasıyla Beytülmakdis topraklarında almıştır.

Hz. İbrâhim'in Hz. İshak ile nimetlendirileceği Hicr suresi 51-56, Hûd suresi 69-73 ve Sâffât suresi 112-113. ayet-i kerimelerde ayrıntılı bir şekilde aktarılmış olup bu ayet-i kerimelerde anlatılan olayların tamamı Filistin topraklarında yaşanmıştır.⁵⁶

Sâffât suresinin 102-107. ayet aralıklarında belirtildiği üzere Hz. İbrâhim'e, buluş çağına erdikten sonra oğlunu kurban etmesi emredilmişti. Bu ayet-i kerime de isim zikredilmediği için Hz. İbrâhim'in Hz. İsmâil ve İshak'tan hangisini kurban etmeye niyetlendiği konusunda tefsir âlimleri arasında ihtilaf vardır.

---

kimse bunu inkâr edemez. Bkz. Ebu'l A'la Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'an*, Trc. Muhammed Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), c.1, s.245.

⁵² Hamâde Farac en-Neccâr, *Beytülmakdis fi'l-Kur'an ve's-sünne*, (Kahire: Mektebetü Vehbe, 2010), s.55.

⁵³ Hz. İbrahim'in iki oğlu vardır. Hz. Sare'den olan oğlu Filistin topraklarında dünyaya gelip yetişmişken, Hz. Hacer'den olma oğlu Hicaz bölgesinde doğup büyümüştür.

⁵⁴ Kitâb-ı Mukaddes'e göre çocuk müjdesi verildiğinde Hz. İbrâhim 100 yaşında, eşi Sâre ise doksan yaşında bulunuyordu (Tekvin, 17/17).

⁵⁵ Hz. İbrahim'in oğullarından Hz. İsmâil ve İshak'ın hangisinin daha önce doğduğuna dair ihtilaf vardır. Rivayete göre Hz. İbrâhim, oğlu İsmâil doğduğu zaman doksan dokuz yaşında, İshak doğduğunda ise 112 yaşında bulunuyordu (İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azim*, c.1, s.252). Tevrat'ta bu bilgi 86 ve 100 yaş şeklinde geçer. (Tekvin, 16/6; 21/5).

⁵⁶ Ebi Bekr Ahmed b. Muhammed el-Hemedani İbnü'l-Fakih, *Muhtasar Kitabu'l-Buldan*, neşr: M. J. de Goeje, Leiden 1885 (Frankfurt 1992), s. 95.

Hız. İbrâhim'in oğullarından kurban edilmesi emredilenin Hız. İshak⁵⁷ olduğunu kabul edenlere göre bu olay Bilâd-ı Şam ve hatta Kudüs'te yaşanmıştır. Çünkü Hız. İshak bu topraklardan doğup hayatı boyunca Filistin topraklarında var olmuş, kabri meçhul olmakla birlikte yine bu coğrafyaya defin edilmiştir.

2.3.3. Hız. Lût

Hız. Lût, Hız. İbrâhim'in Harran adlı kardeşinin oğlu yani yeğeni⁵⁸ olup Hız. İbrâhim'e Irak civarında inanan ve tevhit davetine icabet eden tek insan ve aynı zamanda bir peygamberdir. Enbiyâ suresi 71 ve Ankebût suresi 26. ayette işaret edildiği üzere Filistin bölgesine Hız. İbrâhim ile birlikte hicret etmişlerdir.

Filistin'de Hız. İbrâhim ile aynı mıntıkada yaşamayan Hız. Lût günümüzde Ölü Deniz olarak bilinen Lut Gölü civarındaki bir bölgeye yerleşmiş ve tebliğ faaliyetlerine burada devam ederek yine bu bölgede vefat etmiştir. Kabrinin Halil şehrinin yakınında bulunan Ben-i Naim bölgesinde olduğu iddia edilmektedir.⁵⁹

Hız. Lût'un Filistin'de yaşamakta olan Sodom ve Gomore halkını⁶⁰ nasıl ıslah etmeye çalıştığı ve kavminin onu tüm uyarılarına rağmen yalanladığı Şuarâ suresi 160-166 ve A'râf suresi 80-81. ayetlerinde anlatılmaktadır. Peygamberlerinin davetine olumlu cevap vermeyen bu kavim, Hız. İbrâhim'e Hız. İshak'ı müjdelemek için gelen elçiler⁶¹ tarafından helak edilmiştir.

Lut kavminin ahlaksızlıkların ötürü helak edilmeleri, azap gelmeden önce karısı hariç Hız. Lût ve ailesinin bu bölgeden çıkarılması Hûd suresi 74-83, Hicr suresi 57-77 ve Ankebût suresi 28-35. ayet-i kerimelerde ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Söz konusu ayetlerin tamamına ev sahipliği yapan bölge ise Filistin ve çevresidir.

2.3.4. Hız. Yâkup

⁵⁷ et-Taberî, *Camiu'l-Beyan fî Te'vîli'l-Kur'an*, c.23, s. 76-79, 81-83; 83-86. Tekvîn, 22/9-13.

⁵⁸ el-Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c.7, s.31. Tevrat: bk. Tekvîn, 11/27-31; 13/11-13.

⁵⁹ en-Neccâr, *Beytül Makdis fî'l-Kur'an ve's-sünne*, s.57.

⁶⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.2, s.551.

⁶¹ Kur'an-ı Kerîm elçilerin kimler olduğu hakkında ayrıntılı bilgi vermemekle birlikte müfessirler bunların insan şekline girmiş melekler olduğunu kabul ederler. Bkz. er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c.18, s.23; Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîrû'l Kur'âni'l-hakîm*, (Kahire: b.y., 1353-54), s.127.

İsrailoğulları'nın atası olarak bilinen Hz. Yâkup'un ismi Kur'an-ı Kerim'de toplamda on altı⁶² defa zikredilmekle birlikte özellikle oğlu Hz. Yusuf'un kıssasının anlatıldığı Yûsuf suresinde birçok kez kendisine atıf yapılmıştır. Hz. Yâkup'un bir diğer adı da İsrail olup bu isim Kur'an-ı Kerim'de toplamda iki kez⁶³ kullanılmıştır.

Hz. Yâkup, Hz. İbrâhim'in oğlu İshak (a.s.)'in soyundan gelmekte olup İsrailoğulları'nın atası kabul edilir. Enbiyâ suresi 72 ve Hûd suresi 71. ayetinde Hz. İbrâhim'e Hz. İshak'tan sonra fazladan bir armağan⁶⁴ olarak Hz. Yâkup'un verileceği müjdelenmiştir.

Hz. Yâkup'un peygamber oğlu Hz. Yusuf'un çocukluğu da Beytülmağdis topraklarında geçmiştir. Nitekim İbnü'l-Esir'e göre Hz. Yusuf'un Mısır serüveni başlamadan önce kardeşleri tarafından Beytülmağdis topraklarında herkes tarafından bilinen bir kuyuya atılmıştır.⁶⁵

Hz. Yâkup'un oğlundan ayrılması ve yıllar sonra yine Hz. Yusuf'un isteğiyle Mısır topraklarında ikamet etmesine kadar geçen süreçte ömrünü Beytülmağdis topraklarında geçirmiştir. Dolayısıyla İsrailoğullarının Mısır'daki ikametleri, ataları Hz. Yâkup ile bidayet bulmuş olup Hz. Yusuf'un vefatından sonra yönetim bakımından hüküm değişip Firavun dönemi başlayınca yıllar boyunca Mısır'da köle hayatı yaşamışlardır.⁶⁶ İsrailoğullarının tekrardan Filistin topraklarına yerleşme girişimleri ise ilerleyen zamanlarda Hz. Mûsâ'nın önderliğinde gerçekleşmiştir.

2.3.5. Hz. Mûsâ

---

⁶² Hz. Yâkup'un Kur'an'da zikredildiği yerleri görmek için bkz. el-Bakara 2/132, 133, 136, 140; Âl-i İmrân 3/84; en-Nisâ 4/163; el-En'âm 6/84; Hûd 11/71; Yûsuf 12/6, 38, 68; Meryem 19/6, 49; el-Enbiyâ 21/72; el-Ankebût 29/27; Sâd 38/45.

⁶³ Bkz. Âl-i İmrân 3/93; Meryem 19/58.

⁶⁴ Fazladan bir hediye den kasıt Hz. İbrahim'in duasının kabul edilmesi ile birlikte hem bir oğul hem de soyundan gelecek torun bir peygambere yani Hz. Yakub'a delalet etmektedir. Bkz: Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, (Tunus: b.y., 1984), c.17, s.10.

⁶⁵ Ebü'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esîr, *İslam Tarihi: el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi*, Trc. Ahmet Ağırakça ve öte., (İstanbul: Bahar Yayınları, 19851), c.1, s.134.

⁶⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, s.246-249.

İsrailoğulları'na rehber olarak görevlendirilen Hz. Mûsâ, Kur'an-ı Kerim'de kendisinden en çok bahsedilen peygamberdir. Farklı sure ve ayetlerde ismi toplamda yüz otuz altı defa zikredilmektedir.

Hz. Mûsâ, Mısır Firavun'u Velîd b. Mus'ab b. Muâviye b. Ebû Nümeyr'in⁶⁷ hüküm sürdüğü dönemde ve yasaklı yılda doğmuştur. Firavun bir gece rüyasında, Beytülmakdis'den çıkan bir ateşin Mısır ülkesini yakıp geçtiğini ve İsrailoğulları hariç bütün Kıptileri öldürdüğünü görmüştü. Bu yüzden İsrailoğulları'ndan doğan erkek çocuklarını bir yıl öldürüp bir yıl serbest bırakmaya başlamıştı.⁶⁸ Hz. Mûsâ'nın doğumu ise erkek çocuklarının öldürüldüğü yıla denk gelmişti.⁶⁹

Hz. Mûsâ'nın annesi tarafından Firavun'un askerlerinden kaçırılması, Nil Nehri'ne bırakılması, Mısır sarayına yerleşip büyümesi, kendisi için sütanne arayışı, yeniden öz annesine dönderilişi, gençliğinde bir Kıpti ile girdiği kavga ve onu öldürmesi, daha sonra Medyen'e gitmesi ve orada evlenmesi, ailesiyle birlikte Mısır'a dönerken peygamberlik vazifesi ile görevlendirilmesi, kardeşi Hz. Harun ile birlikte Firavun'a giderek onu tevhit dinine davet etmeleri, Hz. Mûsâ'nın Firavun'un sihirbazlarına karşı gösterdiği bir takım mucizeler gibi hayatına dair birçok ayrıntı Kur'an-ı Kerim'de farklı ayet ve surelerde anlatılmıştır.⁷⁰

Hz. Mûsâ'nın kendisini tevhit dinine çağırmasından oldukça rahatsızlık duyan Firavun İsrailoğulları'na karşı zulmünü artırmış, bunun üzerine Hz. Mûsâ İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkartarak Filistin topraklarını götürmekle görevlendirilmişti. Bu yolculuk esnasında Firavun ve askerlerinin Kızıl Deniz'de boğulmaları, İsrailoğullarına gökten yiyecek ve içecek sağlanarak yolculuklarının kolaylaştırılması, Hz. Mûsâ'nın Allah ile konuşması, İsrailoğullarının buzağı heykeli yaparak tapınmaları, cezalandırılmaları, Kudüs yakınlarına geldiklerinde oraya girmeyi reddetmeleri ve Tih Çölü'ne

⁶⁷ Ömer Faruk Harman, "Mûsâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006), c.31, s.207-213.

⁶⁸ Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil Fi't-Târih*, Thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, (Beyrut: Dâri'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1987), c.1, s.131; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil Tercümesi*, c.1, s. 163.

⁶⁹ et-Taberî, *Camîu'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'an*, c.1, s.386; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azim*, c.1, s.238; Sa'lebî, *Arâisü'l-mecâlis*, (Beyrut: b.y., 1985), s.128.

⁷⁰ Bkz: Tâhâ suresi 20/25-55, Kasas suresi 28/7-43, A'râf 7/103; Yûnus 10/75, Furkân 25/36, Şuarâ 26/10-15, Mü'min 40/23-24, Zuhuruf 43/46, Nâziât 79/16-17, el-A'râf 7/104-126; Yûnus 10/83; Tâhâ 20/47-76; eş-Şuarâ 26/16-51; el-Kasas 28/36-37; ed-Duhân 44/17-21.

sürülmeleri gibi birçok olay yine Kur'an-ı Kerim'de ayrıntılı bir şekilde aktarılmış olup⁷¹ özellikle Hz. Mûsâ'ya peygamberlik görevi verildikten sonraki hayatında yaşadığı birçok olay Kudüs'ün yakın ve uzak çevresinde vuku bulmuştur.

İsrailoğullarının yapmış olduğu hatalar ve aldıkları cezalardan dolayı Hz. Mûsâ Kudüs topraklarında bulunamamış; ancak hayatının farklı kesitlerinde mukaddes topraklar civarında yaşamıştır.

İslami kaynaklara göre Hz. Mûsâ'nın nerede ve kaç yaşında vefat ettiği ile nereye defin edildiği konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Tevrat'a göre ise Hz. Mûsâ yüz yaşını geçkinen Filistin'e yakın bir yerde vefat etmiş ve Moab diyarına defin edilmiştir.⁷²

2.3.6. Hz. Yûşa'

Mâide suresinin 21. ayetinde bahsedildiği üzere Hz. Mûsâ Mısır'dan çıkardığı İsrailoğulları'nı uzun ve imtihanlarla dolu bir yolculuğun ardından Filistin sınırlarına kadar getirmiş ve Kudüs'e girmelerini istemişti.⁷³ Ancak hâlihazırda Kudüs'te yaşayan güçlü kavimlerin var olması sebebiyle İsrailoğulları kendilerine va'd edilmiş topraklara yerleşmeyi reddetmişler, bu nankörlük üzerine de aynı surenin 26. ayetinde bildirildiği üzere kutsal topraklar onlara haram kılınmış ve kırk yıl Tih Çölü'nde başıboş bir şekilde⁷⁴ gezecekleri haber verilmişti.

Hz. Yûşa', Mâide suresinin 23. ayetinde haber verildiği üzere hem İsrailoğulları'nın sürgün yıllarından hemen önce öncü birliğin içinde Kudüs'e gidip keşif yaptıktan sonra Hz. Mûsâ'ya olumlu anlamda rapor veren iki kişiden birisidir.⁷⁵ İsrailoğulları'nı

⁷¹ Bkz: el-Bakara 2/50; el-A'râf 7/136; el-Enfâl 8/54; Yûnus 10/90, 92; el-İsrâ 17/103; Tâhâ 20/77-78; eş-Şuarâ 26/52, 53, 60-66; el-Kasas 28/40; ed-Duhân 44/23; ez-Zâriyât 51/40, el-A'râf 7/142-145; Tâhâ 20/80, el-Bakara 2/54, 92; el-A'râf 7/148-156; Tâhâ 20/85-97, el-Mâide 5/21-26, el-Ankebût 29/39.

⁷² Tesniye, 32/50; 34/6-7.

⁷³ Seyyid Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Trc. Mehmet Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlıağa (İsranbul: Birleşik Yayıncılık, t.y.), c.4, s.194.

⁷⁴ İsrailoğullarının evsizyurtsuz dolaşmalarının ayrıntıları Kitab-ı Mukaddes'te Sayılar, Tesniye ve Yeşu bölümlerinde yer almaktadır.

⁷⁵ Kudüs'e keşif birliği olarak on iki kişi gitmiş, bu heyetten on kişi Kudüs'e girmenin kesinlikle mümkün olmadığını söylemişti. Geri kalan iki kişi ise Kudüs'e girmenin zor olacağı ancak Allah'ın inayeti ve İsrailoğulları'nın sebatı ile bunun mümkün olduğu yönünde rapor vermişlerdi. Bu iki

dönem peygamberi Hz. Mûsâ'ya itaat etmeye çağırın bir karakter olması hem onları Tih yıllarının sonunda çölden çıkararak Kudüs'e girmeye muvaffak olması hasebiyle oldukça önemli bir önder ve aynı zamanda İsrailoğulları'na gönderilmiş bir peygamberdir.

Hz. Mûsâ ve kardeşi Hz. Harun, Tih yıllarında Kudüs'e varamadan kavimlerinin eski nesli ile birlikte vefat etmişler ve onlardan sonra İsrailoğullarına peygamberlik yapması için Yûşa' (a.s.) görevlendirilmiştir.⁷⁶ Tevrat'ta Hz. Yûşa''nın ismi Nun oğlu Yeşu olarak geçmektedir.⁷⁷

Kudüs'e girmeyi reddeden İsrailoğulları arada çok kısa bir mesafe olmasına rağmen Faran Çölü'nden Ürdün'e ancak 38 yılda varabilmişlerdir. Çölde geçirilen süre içinde Mısır'dan çıkış sırasında belli bir yaşın üstünde olan herkes öldü.⁷⁸ Ürdün fethedildikten sonra Mûsâ peygamberde vefat etti. Ardından Yûşa' peygamber zamanında İsrailoğulları Filistin'i zaptettiler.⁷⁹

Yûşa' (a.s.)'ın Kudüs'e yaptığı yolculuğu hem bazı hadislere hem de Tevrat'ta bulunan bir takım ayetlere konu olmuştur.⁸⁰ Hz. Muhammed (s.a.v.) bu konu ile alakalı şöyle buyurmaktadır: "Beytülmakdis'e yapılan yolculuk esnasında güneş, Yûşa' haricinde herkesi etkiliyordu."⁸¹

Nankörlükleri sebebiyle bir süreliğine İsrailoğulları için haram kılınan Kudüs toprakları Hz. Yûşa' önderliğinde İsrailoğulları'ndan Allah'a itaatsizlik ve nankörlük yapmamış yeni bir nesle nasip olmuş olup bu olaya A'râf suresinin 137. ayetinde dikkat çekilmiştir.

2.3.7. Hz. Samuel

---

kişiden birisi belirtildiği üzere Yûşa' diğeri ise Kaleb adında bir kimse olduğu rivayet edilmektedir. (Sayılar, 13/2-33)

⁷⁶ et-Taberî, Cami'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an, c.2, s.130, c.5, s.293.

⁷⁷ Yeşu, 6/17-27.

⁷⁸ Bakara suresi 243. ayette sürgün yıllarında İsrailoğulları'ndan ölen bu kişilere işaret edilmektedir.

⁷⁹ Mevdûdî, Tefhîmu'l Kur'an, c.1, s.417.

⁸⁰ Yûşa'nın yolculuğu, 10/13.

⁸¹ İmam Ahmed, Müsned, hadis no: 8298.

Hız. Mûsâ'nın vefatından sonra Hız. Yûşa' İsrailoğulları'nı Tih Çölü'nden çıkarmış ve peygamberleri olmuştu.⁸² Hız. Yûşa' Kudüs'ü fethedip mukaddes toprakları İsrailoğullarına yurt kıldıktan sonra ülkedeki idareyi düzenlemiş ve sistematikleştirmişti. Bu düzen üç yüz elli altı yıl⁸³ devam etmiş daha sonra İsrailoğulları'na Samuel (a.s.) peygamber olarak görevlendirilmişti.⁸⁴

Ancak İsrailoğulları yaşamaya başladıkları bu mukaddes belde de birçok dış tehdi de maruz kalıyorlardı. Onları savaşlarında galip kılan şey ise Hız. Mûsâ'nın terekesinin içinde bulunduğ u bir sandıktı. Ancak girdikleri bir savaşta almış oldukları hezimetten sonra sandık ellerinden çıkmış, zaten maddi olarak güçsüz olan Yahudiler manevi anlamda da zayıf düşmüşlerdi.⁸⁵

İsrailoğulları Hız. Mûsâ'nın sandığını yitirmeleri sonucunda üst üste yenilgiler almaya başlamış, politik ve sosyal açıdan oldukça yıpranmışlardı.⁸⁶ Bu durum sonucunda iyiden iyiye bezginlik duymaları sebebiyle Bakara suresinin 246. ayetinde belirtildiğ i üzere peygamberleri Samuel'e gelerek kendilerine önderlik edecek bir melik istemişlerdir.

Samuel peygamber kavminin tabiatını bildiğ i için ve sonrasında cayma ihtimaline karşın bu isteklerinde emin olup olmadıklarını sormuş, onlarda kimi tayin ederse etsin kabul edeceklerini bildirmişlerdir. Bakara suresinin 247. ayetinde aktarıldığı şekilde Samuel peygamberde İsrailoğulları'nın bu isteklerine karşılık Talut⁸⁷ denilen birini onlara hükümdar kılmıştı.

⁸² es-Sâbûnî, *Safyetü't Tefasir*, c.1, s.106.

⁸³ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.1, s.386.

⁸⁴ Hız. Yûşa'dan Samuel peygamber zamanına kadar devam eden bu döneme "hâkimler dönemi" denilmektedir. O döneme kadar İsrailoğulları Kudüs ve çevresinde bulunan Amalika, Midyanîler, Ârâmîler ve Filistinliler'le çok sayıda savaş yaptılar.

⁸⁵ et-Taberî, *Camîu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, c.5, s.316; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azim*, c.1, s.665.

⁸⁶ İsrailoğulları'nın buldukları toprakları zaptederek onlardan birçok kişiyi öldüren ve Hız. Musa'nın terekesine el koyan en büyük düşmanları İmlikoğullarından Calut adında zorba bir hükümdardır. Bkz: Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.2, s.139-140.

⁸⁷ Ne var ki İsrailoğulları Talut'u malı ve ailesi bakımından kendilerine önder olmaya layık görmemiş ve bu tercihe itiraz etmişlerdir. Talut'un İsrailoğulları'nın başına geçmesiyle M.Ö. 1095 yılında hâkimler dönemi sona ermiş, krallar dönemi başlamıştır. Talut'un asıl adı Saul b. Kays'tır. Bkz: Abdulvehhâb en-Neccâr, *Kıyasu'l-Enbiyâ*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l'Arabî, ty.), s.303; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, c.2, s.487-489.

Talut'un hükümdarlığının alameti ise Hz. Mûsâ'nın sandığını İsrailoğulları'na iade edilmesidir ki bu olay Bakara suresinin 249 ve 251. ayetlerinde ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Talut'un İsrailoğulları için seçilmiş bir hükümdar olduğu ayet ile sabit olsa da aynı zamanda bir peygamber olup olmadığı konusunda ayet ve hadislerde herhangi bir açıklama yer almamaktadır.⁸⁸

Yukarıda bahsedilen ayetlerin genelinde görüldüğü gibi kıssaları ayrıntılarıyla aktarılan bütün şahıslar Kudüs veya civarında yaşamış; söz konusu olaylar, konuşmalar ve savaşlar mukaddes belde Kudüs ve çevresinde vuku bulmuştur.

2.3.8. Hz. Dâvûd

Dâvûd (a.s.) Talut'un ordusundaki askerlerden birisiydi. Bakara suresi 249-250. ayetlerde Ürdün Nehri civarında Talut ve Calut ordusunun karşı karşıya gelmesi konu edilmiştir. Bu orduda yer alan Hz. Dâvûd oldukça zayıf olması ve genç yaşına rağmen güçlü ve korunaklı Calut'u bir taş ile öldürmeye muvaffak olmuş, bundan sonra da devlet kademelerinde yükselerek en sonunda İsrailoğullarının hükümdarı ve peygamberi olarak Kudüs'te mâbed yaptırmaya başlamıştır

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Dâvûd'a Allah tarafından "fazilet" verildiği ifade edilmektedir. Bu faziletten kasıt Hz. Dâvûd'a diğer peygamberlere kıyasla bahsedilen bir takım lütuf, nimet ve imkânlardır. Bu faziletin ne olduğuna dair açıklamalar aynı zamanda Enbiyâ suresi 79-80 ve Sâd suresi 17-20. ayetlerinde bildirilmekte olup, dağlar ve kuşların Hz. Dâvûd'un emri altına verilmesi, demir işçiliği yapması için silah üretimi zanaatının öğretilmesi ve güzel sesli olması şeklinde yorumlanmaktadır.⁸⁹

Hz. Dâvûd, Beytülmakdis toprakları üzerinde peygamberlik ve hükümdarlık yapan bir nebiydi. Aynı zamanda davalara bakan ve adaleti tesis eden bir peygamber hükümdar olan Hz. Dâvûd'a Sâd suresi 21-23. ayetlerde bildirildiği üzere Kudüs'te bulunduğu bir zamanda elçiler gönderilmiş ve vermiş olduğu bir hükümden dolayı ilahi bir ikaza muhatap olmuştu.

⁸⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'an*, c.1, s.167.

⁸⁹ İbnü'l-Fakih, *Muhtasar Kitabu'l-Buldan*, s.93-94.

Kur'an-ı Kerim'de yukarıda bahsedilen olayda olduğu gibi Dâvûd (a.s.)'un konu edildiği ayetlerin tamamındaki kıssalar mekânsal olarak Kudüs ve çevresinde vuku bulmuştur.

2.3.9. Hz. Süleyman

Hz. Dâvûd'un Kudüs'te ki saltanatı M.Ö. 1006-966 yılları arasında sürmüştür, bu sürecin ardından Süleyman (a.s.) dönemi başlamıştır. Hz. Süleyman (a.s.) ise Kudüs'te M.Ö. 963-922 yılları arasında hüküm sürmüştür.⁹⁰ Dolayısıyla Hz. Dâvûd otuz üç yıl Kudüs'te İsrailoğullarına hem peygamberlik hem de krallık yapmış, vefatının ardından ise oğlu Hz. Süleyman da hükümdarlığının kırk yılını Kudüs merkezli bölgede geçirmiştir.⁹¹

Hz. Süleyman Hz. Dâvûd'un oğlu olup, babasının ardından hem onun hükümdarlığını hem de davasını devralmıştı. Hz. Süleyman, Hz. Dâvûd'un vefatından sonra Sâd suresi 35. ayetinde nakledildiği şekilde dua etmiş ve bu duası kabul buyurulmuştur. Böylelikle yeryüzünde daha önce görülmemiş ve sonrasında hiçbir beşere nasip olmayacak derecede büyük bir mülk ve saltanat, bununla birlikte diğer birçok peygambere verilmeyen bir takım mucizevi güçler Kudüs'te yaşayan⁹² Hz. Süleyman'a nasip olmuştur.⁹³

Hz. Dâvûd vefat ettiği vakit Kudüs şehri aşağı yukarı kırk dönüm büyüklüğündeydi. Hz. Süleyman'ın imar faaliyetleri ile birlikte Kudüs gerçek anlamda tarihi rolünü üstlenmeye başladı. Hz. Süleyman bir taraftan şehrin surlarını yükseltirken diğer taraftan muhtelif binalar ile birlikte bir saray yaptırdı. Hz. Süleyman sarayına ek olarak babası Hz. Dâvûd'un başlattığı mâbed inşasını da tamamlamıştı.⁹⁴

Hz. Süleyman da tıpkı babası Hz. Dâvûd'un desteklendiği gibi bir takım yetilerle donatılmış, beşer ile birlikte mahlûkat âleminde yer alan diğer bir takım canlılardan

---

⁹⁰ el-Khatip, "Kur'an'da Kudüs", s.135.

⁹¹ Ömer Faruk Harman, "İslamiyet ve Kudüs", *Milel ve Nihal*, 16, (1), 2019, doi:10.17131/milel.584961, s.15.

⁹² İbnü'l-Fakih, *Muhtasar Kitabü'l-Buldan*, s.95-96.

⁹³ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c.26, s.209-210.

⁹⁴ Gül, "XI.-XIII. Yüzyıllarda Kudüs", s.20.

oluşan tabiatüstü bir orduyla kuvvetlendirilmiştir ki bu ordunun karargâhı Beytülmakdis'te yer almaktaydı. Büyük bir saltanatın hem hükümdarı hem de peygamberi olarak Hz. Süleyman döneminde İsrailoğulları altın çağını yaşamıştır.

Hz. Süleyman, Sâd suresi 36, Enbiyâ suresi 81 ve Sebe' suresi 12. ayetlerde belirtildiği üzere rüzgâra, Sebe' suresi 13. ayette zikredildiği gibi cinlere, Sâd suresi 37 ile Enbiyâ suresi 82. ayetlerde haber verildiği şekilde şeytanlara hükmetme kabiliyetine sahiptir.

Neml suresi 17 ve 18. ayetlerde zikredildiği gibi kuş ve karınca gibi diğer hayvanlarla konuşabilme yeteneğine sahip olan Hz. Süleyman'ın Neml suresindeki takip eden ayetlerde Hüdühüd Kuşu ile diyalogu anlatılmış ve Sebe diyarının ahvalinden bahsedilmiştir.

İbn Kesir'e göre Neml suresi 38 ve 45. ayetler arasında zikredilen Sebe melikesinin tahtının getirilmesi ve bu bahis etrafında yapılan konuşmaların tamamının geçtiği yer Kudüs olup⁹⁵, Sebe melikesi Belkıs'ın Süleyman (a.s.)'ın hükümrancılığının merkezi olan Kudüs'e gelmesi ve burada kendisine billurdan bir köşk yapılması konu edilmiştir.

Sebe melikesinin tahtı gibi Sâd suresi 34. ayette Hz. Süleyman'ın tahtından da bahsedilmiş, üzerine bir imtihan olarak ceset bırakıldığı bildirilmiştir. Hiç şüphesiz üzerine ceset bırakılan taht gibi yukarıda zikrettiğimiz diğer olaylar da Kudüs'teki Süleyman Mâbedi'nde veya Kudüs ve çevresinde yaşanmıştır. Dolayısıyla söz konusu ayet-i kerimelere ev sahipliği yapan ve birinci derecede şahit olan mekân Kudüs ve çevresi yani Beytülmakdis'tir.⁹⁶

⁹⁵ el-Kurtubi, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c.13, s.137; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ani'l-Azim*, c.3, s.602.

⁹⁶ Tahta konulan cesedin mahiyeti ile alakalı farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler için bkz. el-Kurtubi, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c.15, s.131-133; İbnü'l-Fakih, *Muhtasar Kitabü'l-Buldan*, s.93-94, İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ani'l-Azim*, c.4, s.58-59.

Sebe' suresi 14. ayette haber verildiği üzere Hz. Süleyman esasına yaslanmış halde, elli üç veya elli dört yaşlarındayken⁹⁷ emri altındaki cinler dahi hissetmeden Kudüs'te vefat etmiştir.⁹⁸

2.3.10. Âl-i İmrân

Âl-i İmrân suresi 33 ve 34. ayetlerde diğer peygamberler ve aileleriyle birlikte zikredilen İmran ailesi hayatlarını Beytülmakdis'te sürdürmüşler ve ömürlerini hak davası uğruna mukaddes topraklarda geçirmişlerdir.

Bâbil sürgününden bir müddet sonra tekrardan Beytülmakdis topraklarına yerleşen İsrailoğulları şehri yeniden imar ederek mâbedlerini ikinci kez inşa etmişler ve nüfuz bakımından hayli çoğalmışlardır.⁹⁹ Ancak tevhit inancından uzaklaşan İsrailoğulları kendilerine gönderilen Hz. Zekeriyâ, Yahyâ ve İsâ gibi diğer tevhit peygamberlerini yalanlamışlar ve canlarına kast etmişlerdir.

Ailesinden birçok peygamber çıkan İmran'ın kim olduğu ile alakalı farklı rivayetler bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Âl-i İmrân tamlaması yalnızca bir kez zikredilmiş olup Âl-i İmrân suresinin 33. ayetinde geçmektedir. İmran'ın Hz. Meryem'in büyük dedelerinden biri olduğu iddia edilmekle beraber¹⁰⁰ Tahrîm suresi 12 ve Âl-i İmrân suresi 35. ayetinden anlaşılacağı üzere atalarıyla aynı adı taşıyan İmran, Hz. Meryem'in babası ve dolayısıyla Hz. İsâ'nın dedesidir. Hz. Meryem'in annesi Hanne binti Fakud ilerleyen yaşına rağmen Hz. Meryem'e hamile kaldıktan sonra kocası İmran vefat etmiştir.¹⁰¹

2.3.10.1. Hz. Zekeriyâ

Zekeriyâ (a.s.) Âl-i İmrân ailesinin bir ferdidir ve soyu Hz. Dâvûd'a dayanmaktadır. İsrailoğullarına gönderilmiş son peygamberlerden birisi¹⁰² olan Hz. Zekeriyâ'nın

⁹⁷ Ömer Faruk Harman, "Süleyman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), c.38, s.60-62.

⁹⁸ el-Khatip, "*Kur'an'da Kudüs*", s.136.

⁹⁹ Lale, "*İbnü'l-Esir'de Beytülmakdis*", s.29.

¹⁰⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'an*, c.1, s.221.

¹⁰¹ es-Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, c.1, s.371, 372, 373.

¹⁰² Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.1, s.549-552.

ismi Kur'an-ı Kerim'de toplamda altı defa zikredilmekte olup bu ayet-i kerimelerde genellikle yaşlılık dönemine dair kıssalar aktarılmaktadır.¹⁰³

Hz. Meryem'in Mescid-i Aksâ'daki koruyucusu ve gözeticisi olan Hz. Zekeriyâ'nın eşi İyşe ile Hz. Meryem'in annesi Hanne binti Fakud kız kardeşlerdir.¹⁰⁴ Dolayısıyla Hz. Zekeriyâ Hz. Meryem'in eniştesi olup oğlu Hz. Yahyâ'da Hz. Meryem'in anne tarafından kuzeni mesabesindedir.

İlerleyen yaşına rağmen henüz bir evlada sahip olmayan Zekeriyâ (a.s.) kendisine bir çocuk vermesi için Allah'a dua etmiş olup bu yakarılarından Âl-i İmrân suresi 38 ve Meryem suresi 2. ayet ile devamında bahsedilmektedir.

Zekeriyâ (a.s.)'nın duaları karşılıksız kalmamış, Meryem suresinin 7-11 ve Âl-i İmrân suresinin 39-41. ayetlerinde farklı ayrıntılarla haber verildiği üzere kendisine “Yahyâ” adında bir oğul müjdelenmiştir.

Hz. Zekeriyâ Kudüs'te yaşadığı için zikredilen ayetlerde anlatılan hadiseler de Kudüs'te vuku bulmuş olup, kendisi gibi peygamber olan oğlu Hz. Yahyâ ile müjdelenişi ve evladının dünyaya geldiği mekân da hiç şüphesiz ki bu mukaddes topraklardır.

Hz. Zekeriyâ bizatihi kendi kavmi İsrailoğulları tarafından Kudüs'e yakın bir yerde ağacın içine saklanmış haldeyken hunharca katledilmiştir.¹⁰⁵

2.3.10.2. Hz. Yahyâ

Yukarıda bahsedildiği gibi babası Hz. Zekeriyâ'nın yaşlılık döneminde, Kudüs'te dünyaya gelen Hz. Yahyâ Kur'an-ı Kerim'de Âl-i İmrân suresi 38-41 ve Meryem suresi 2-15. ayetlerde şahsiyet ve ahlakının güzelliğiyle övülmüştür.

---

¹⁰³ Bkz. Âl-i İmrân 3/37, 38; Meryem 19/2, 7; Enbiyâ 21/89.

¹⁰⁴ <https://nefesayinevi.com/wp-content/uploads/2016/02/meryem-2-kadinlik-makaminin-en-yucesi-10-sayfa.pdf> Hz. Meryem'in Soyu, Doğuşu, Beytülmağdis Mescidi'ne Adanıp Brakılışı Ve Bazı Faziletleri, s.11 Erişim tarihi: 07.05.2021.

¹⁰⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.1, s.553.

Doğumu da vefatı da Kudüs toprakları üzerinde gerçekleşen Hz. Yahyâ, İsrailoğulları tarafından şehit edilmiştir. Bu sebeple İsrâ suresinin 4. ayetinde bahsedilen yeryüzündeki iki kez fesadın ikincisinin sebebinin Hz. Yahyâ'nın öldürülmesi şeklinde olduğunu ileri sürenler vardır.

Örneğin İbnü'l-Esîr'e göre Allah'ın Cevderz veya Cuders'i Kudüs'e göndererek taş üzerinde taş bırakmaması ve bu topraklarda birçok İsrailoğullarını öldürmeleri onların kendi peygamberleri Hz. Yahyâ'yı katletmeleri sebebiyledir. İsrailoğulları, bu olaydan sonra bir daha eskisi gibi bir araya gelerek birlik kurma imkânı bulamamışlardır. Ayrıca Allah, onların elinden peygamberliği almış, onları zelil ve hakir eylemiştir.”¹⁰⁶

Hz. Yahyâ'nın Hz. Meryem ile kuzen olduğunu daha önce belirtmiştik. Hz. Yahyâ ile Hz. Meryem oğlu İsâ arasında bulunan akrabalık ilişkisini ise Hz. Muhammed (s.a.v.) şu şekilde dile getirmiştir: “Yahyâ ile İsâ teyze oğullarıdır”.¹⁰⁷

2.3.10.3. Hz. Meryem

Hz. Meryem Hz. İsâ'nın annesi olup Kur'an-ı Kerim'de on dokuzuncu sureye ismi verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de doğumundan önceki süreçten Mescid-i Aksâ'da yetişmesine, Hz. İsâ'yı dünyaya getirmesinden ailesine dair farklı ayrıntılara yer verilen Hz. Meryem'in ismi toplamda otuz dört kez zikredilmiş olup cennette üstün kılınmış hanımlardan biridir.¹⁰⁸

İmran'ın karısı Hanne henüz Hz. Meryem'e hamile iken eşi vefat etmiş ve Hanne de karnındaki çocuğun kız ya da erkek olduğunu bilmeden Mescid-i Aksâ hizmetine dâhil olması için Allah'a adanmıştır.¹⁰⁹ Bu olay Âl-i İmrân suresinin 35-36. ayetlerinde konu edilmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi İmran ailesi Filistin'de yaşamaktaydı.¹¹⁰

¹⁰⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c.1, s.226; *el-Kâmil Tercümesi*, c.1, s.283.

¹⁰⁷ Müslim, İman, 259; Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb Nesâî, *es-Sünenü's-Suğrâ*, thk. Abdulfettah Ebu Gudde, (Halep: Mektebetü'l-Matbuâti'l-İslâmiyye, 1986), Salat, 1.

¹⁰⁸ İbnü'l-Fakih, *Muhtasar Kitabü'l-Buldan*, s.93-94.

¹⁰⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azim*, c.1, s.563; Nasr b. Ahmed Ebü'l-Leys es-Semerkindî, *Bahrü'l-Ulûm*, edt. Mahmud Matarci, (Beyrut: Daru'l-Fikir 1997), c.1, s.233-234.

¹¹⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.1, s.548-549.

Dolayısıyla ayet-i kerimelere konu olan duanın yapıldığı mekân ve Hz. Meryem'in doğduğu topraklar Filistin'dir.

Hız. Meryem'in Mescid-i Aksâ'ya teslim edilmesinin ardından orada kimin himayesi altında yaşayacağı ile alakalı yapılan kura çekimi Kur'an-ı Kerim'de Âl-i İmrân suresinin 44. ayetinde zikredilmiştir. Hiç şüphesiz Mescid-i Aksâ'da yaşanan bu olay Kudüs sınırları içerisinde vuku bulmuştur.

Kendisine hiçbir beşer yaklaşmamışken Hz. İsa'ya hamile kalan Hz. Meryem peygamber oğlunu Kudüs civarında dünyaya getirmiş ve bebeğiyle beraber kavmine döndüğünde ayıplanmış olup bu olaylar Âl-i İmrân suresi 35-47, Meryem suresi 16-29, Tahrîm suresi 12. ayetlerinde farklı ayrıntılarla aktarılmıştır.

Bir görüşe göre Hz. Meryem ve oğlu, İsrailoğulları Hz. İsa'yı öldürmeye kalkışana dek Kudüs'te yaşamışlardır.¹¹¹ Diğer bir görüşe göre de Yahudilerin Hz. İsa ve taraftarları üzerinde yapmış oldukları baskılar artınca Hz. Meryem oğlunu da alarak Mısır'a hicret etmiştir¹¹². Hz. Meryem ve Hz. İsa hayatlarının belli bir bölümünde Kudüs'ten ayrılışları da bu yolculuğun hayatlarının hangi safhasında gerçekleştiğine dair net bir bilgi yoktur.

2.3.10.4. Hz. İsa

İmran ailesinin bir diğer mensubu olan ve Âl-i İmrân suresi 49 ile Nisâ suresi 171. ayetlerde belirtildiği üzere İsrailoğulları'na peygamber olarak gönderilen Hz. İsa, annesi Hz. Meryem'in kendisine hamile kalmasından semaya ref' edilmesine kadar birçok fevkalediklere faillik yapmış ülü'l-azm peygamberlerdendir.

Hız. İsa'nın babasız olarak dünyaya gelişinden Allah'ın izniyle göstermiş olduğu mucizelere,¹¹³ kendisine İncil verilmesinden tevhit dinini tebliğ ederken

¹¹¹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azim*, c.3, s.408.

¹¹²Mü'minun suresi 50. ayette Hz. Meryem ve İsa'nın "rabve" diye bir yere gittiğinden bahsedilmektedir. Bu yerin neresi olduğu hakkında müfessirlerin farklı görüşleri bulunmakta olup Mısır, Dimaşk, İlyâ, Beytülmakdis, Remle olduğuna dair farklı rivayetler bulunmaktadır.

¹¹³ Hz. İsa'nın mucizeleri için bakınız: Çamurdan kuş şekline benzer bir şey yapıp onu diriltmesi Âl-i İmrân 3/49, ölüleri diriltmesi Âl-i İmrân 3/49, anadan doğma abras ve âmâyı iyileştirmesi Mâide 5/110,

Yahudiler'den gördüğü tüm zulüm, düşmanlık ve karşı koyma çabalarına kadar hayatına dair birçok ayrıntı Kur'an-ı Kerim'de haber verilmekte olup farklı sure ve ayetlerde toplamda doksan üç kez ismen veya sıfat olarak zikri geçmiştir.

Hiz. İsa'nın dünyaya geliş serüveni¹¹⁴ Âl-i İmrân suresi 45-46, Meryem suresi 17-35, Enbiyâ suresi 91 ile Tahrîm suresi 12. ayetlerde, beşikte konuşması ve annesini savunması Meryem suresi 27-33. ayetlerde, kutsal kitap İncil ile desteklenmesi ve kavmine verdiği öğütler Mâide suresi 75, Meryem suresi 30-31, Mâide suresi 117, Âl-i İmrân suresi 50, Mâide suresi 46. ayetlerde, Yahudilerin elinden kurtarılarak göğe yükselmesi¹¹⁵ Âl-i İmrân suresi 55 ve Nisâ suresi 157-158. ayetlerde ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Yukarıda ana konularını başlıklar halinde sıralamaya çalıştığımız, Hiz. İsa ile alakalı bütün ayet-i kerimeler özelde Kudüs genel olarak da Beytülmağdis topraklarında vuku bulmuştur.¹¹⁶

2.3.11. Hiz. Muhammed (s.a.v.)

Hiz. Muhammed (s.a.v.) peygamberler zincirinin son halkası, hanif dininin tamamlayıcısıdır. Peygamberlik vazifesini yüklendiği an itibariyle gerek kendisi gerekse de etrafında toplanan sahabiler hayli büyük imtihanlara ve zorluklara maruz kalmışlardı.

Son olarak da amcası Ebu Talib ile zevcesi Hiz. Hatice'nin vefatı sebebiyle "Hüzün Yılı" olarak adlandırılan bir dönemden sonra Hiz. Muhammed (s.a.v.) İsrâ suresi 1. ayet-i kerimede haber verildiği üzere bir gece vakti Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya mahiyeti tam olarak bilinmeyen bir şekilde götürülmüş, ardından da semaya

---

insanların yediklerini ve sakladıklarını bilmesi Âl-i İmrân 3/49, semadan sofrâ indirilmesi Mâide 5/112-115.

¹¹⁴ el-Kurtubi, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c.11, s.60.

¹¹⁵ Hiz. İsa'nın hayatına dair birçok ayrıntıda İslam ve Hristiyan dini düşünce ve inanç sisteminde farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin İslam dinine göre Hiz. İsa'nın öldürülmediği Allah'ın onu göğe yükselttiği inancı yaygınken, Hristiyanlığa göre bu konu tartışmalıdır. Bir kısım Hristiyanlar Hiz. İsa'nın Yahudiler tarafından çarınha gerildiğini düşünürken diğer bir kısım da tıpkı İslam'da ki gibi göğe yükseltildiğine inanmaktadır. İncil'in Matta, 28/1-7; Markos, 16/19 bölümlerinde bu konu işlenmiştir.

¹¹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azim*, c.1, s 909-910.

yükseltilerek gelmiş geçmiş bütün peygamberlerle buluşmuş, oradan da sidre-i müntehaya ulaşarak Allah Teâla ile görüşmüştür.

Hz. Muhammed (s.a.v.)'e peygamberlik verildiği andan itibaren başta kendisi ve daha sonra bütün Müslümanlar birçok zulüm ve baskıya maruz kalmışlardı. İşte tüm bu hüznün ve baskıların ardından Rasulullah (s.a.v.)'a bir rahmet ve hafifleme sebebi olarak nasip edilen isra ve Mi'rac hadisesi hicretten yaklaşık bir buçuk yıl önce yaşanmıştır. Bu harikulade olay nübüvvetin 10. yılına tekabül etmektedir.¹¹⁷

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya götürülmesi ve Mescid-i Harâm yerine Mescid-i Aksâ'dan Sidretü'l-münteha'ya yükseltilmesi rastlantı olmayıp, içinde birtakım hikmetler barındırmaktadır.¹¹⁸ Hz. Muhammed (s.a.v.) mübârek topraklar üzerinde diğer hak peygamberlerle buluşmuş ve onlara namaz kıldırıştır.

Bu noktada şu soruyu sormak oldukça yerindedir: Hz. Muhammed (s.a.v.) neden Mescid-i Harâm'dan değil de Mescid-i Aksâ'ya götürüldükten sonra sidre-i müntehaya yükseltilmiştir.

Özelde Mescid-i Aksâ genel olarak da bütün Beytülmakdis toprakları öyle mukaddes bir bölgedir ki peygamberler tarihi boyunca orada yaşamayan veya herhangi bir sebeple yolu bu topraklardan geçmeyen rasul ve nebiler dahi İsrâ ve Mi'rac hadisesinden dolayı Mescid-i Aksâ'da ruhen ve manen bir araya gelmişler ve son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'in arkasında namaz kılmışlardır.¹¹⁹

Müfessirler arasında tam bir ittifak olmasa da Necm suresinin 1-18. ayetleri ile Kasas suresinin 85. ayetinin İsrâ ve Mirac olayıyla bağlantılı olduğu düşünülmektedir.

Necm suresinin 7. ayetinde geçen “el-ufuk el-a'la” tamlamasının aynı surenin 14. ayetinde zikredilen Sidre-i müntehaya işaret ettiği, 8. ve 9. ayetlerde iki ay mesafesi

---

¹¹⁷ Mi'racın tarihi ve nasıl cereyan ettiği hakkında farklı bilgiler verilmiştir. Yaygın kabule göre mi'rac, peygamberliğin 9, 12 veya 13. yılında vuku bulmuştur. Bkz. Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi I*, Trc. Said Mutlu, (İstanbul: b.y., 1972), c.1, s.92. Konuyla ilgili çok sayıda hadis bulunmaktadır. (Buhârî, “Salât”, 1; “Bed'ü'l-halk”, 6; “Tevhîd”, 37)

¹¹⁸ eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, s.123-124.

¹¹⁹ Muhammed Gazâlî, *Fıkhü's Sîre Resulullah'ın Hayatı*, trc. Resul Tosun, (İstanbul: Risale Yayınları, 2000), s.135.

kadar yaklaşan Hz. Muhammed olduğu ve Allah ile yaptığı görüşmeye delalet ettiği, 18. ayette ise Hz. Muhammed'in İsrâ ve Mi'rac esnasında Allah'ın ayetlerinden birçok ayet, yani varlığı ve birliğinin delillerinden birçok alamet gördüğüne atıfta bulunmaktadır.¹²⁰

Beytülmağdis toplanma ve dirilme yeridir. Tıpkı bütün Müslümanların kıyamet günü Kudüs'te toplanacakları gibi Rasulullah (s.a.v.)'da kıyamet günü Kudüs'ü bir kez daha ziyaret edecektir.¹²¹ Tabi, kendisi daha önce mi'rac yolculuğu esnasında Beytülmağdis'e gittiği için mahşer zamanındaki Kudüs ziyareti O'nun (s.a.v.) bu mübârek belde de ikinci kez bulunuşu olacaktır.

Kasas suresinin 85. ayetinde geçen “*Kur'an'ı sana indiren Allah, elbette seni dönülecek yere tekrar gönderecektir.*” ifadesine söz konusu edilen dönülecek yerin Kudüs olduğuna dair bazı yorumlar bulunmaktadır. Dolayısıyla Hz. Muhammed (s.a.v.)'in gelecekte Kudüs'te bir kez daha bulunacağını delillerinden biri de bu ayet-i kerimedir.

Bu ayet-i kerime aynı zamanda Hz. Muhammed (s.a.v.)'in zaten daha önceden orayı ziyaret ettiğinin kanıtıdır ki evvelki gidişi yukarıda da belirttiğimiz gibi İsrâ ve Mi'rac olayı vasıtasıyladır. Çünkü daha önce belli bir mekânda bulunmayan kişinin aynı mekâna tekrar döndürüleceğinden söz edilmez.

---

¹²⁰ eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, c.5, s.123.

¹²¹ Beytülmağdis'in mahşer ve menşer yeri olduğuna dair hadis için bkz. İbn Mâce, “İkâmetü's-Salât ve's-Sünnetü fihâ”, 196. Ayrıca bkz. Abd al-Fattah El-Awaisi, *Mekânetu ve Târîhu Beytülmağdis fi'l-İslâm* (Dunblane: Merca' İslâmî, Mecma'ü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, 1997), s. 19.

BÖLÜM III

KUTSİYET VE BEREKET İLE İLGİSİ BAKIMINDAN MESCİD-İ AKSA VE ÇEVRESİ

3.1. Kutsiyet ve Bereket Mefhumları

Kutsiyet ve bereket İslam dini genel yapısı içerisinde gerek yaşam gerekse de ibadet boyutunda oldukça büyük bir yere sahiptir. Bu iki önemli kavramı doğru anlamda kavramak ve uygulamak ise dini pratikleri uygulanması gerektiği şekilde yerine getirebilme ve öteki âlem ile dünya hayatı arasında gerekli bağlantıyı kurmak açısından oldukça önemlidir.

Mübârek “uğurlu, hayırlı, bereketli, değerli”¹²² , mukaddes ise “temizlenmiş, kutsal kılınmış”¹²³ anlamına gelmektedir. Allah yeryüzünde bulunan bazı mekânlar ve zamanların bir kısmına, bir takım önemli iş ve ibadetlerin yapılacağı yer ve zaman olma özelliği vermiş, bir diğer tabir ile bir takım zaman ve mekânlara mukaddes ve mübârek olma sıfatını vermiş ve bu yer ve zamanları bazı uygulamalara tahsis etmiştir. İşte söz konusu bu zaman ve mekânların ehemmiyetini olması gerektiği şekilde algılayıp, yeryüzünde mahsus kılınmış vakit ve yerlerde bir takım uygulamaları yerine getiren yani bir takım dini pratikler sergileyen kimseler bu mekânlarda yapmış olduğu faaliyetlerle dünya üzerinde diğer yerlerde yapılan ibadetlere kıyasla çeşitli lütuf ve mükâfatlara mazhar olurlar.

Yılın belli bölümlerinde eda edilen kandil geceleri, ramazan ayı, arife günü gibi zamanlar ile Mekke’deki Mescid-i Harâm, Medine’deki Mescid-i Nebevî, Kudüs’teki Mescid-i Aksâ, ve bu mescitlerin üzerinde bulunduğu mekânlar bu vakit ve yerlerin başlıca örnekleridir.¹²⁴

Gerek tarih boyunca yok olup gitmiş, gerekse günümüzde varlığını sürdürmekte olan birçok dini söylem ve teoride olduğu üzere tek hak din olan İslam’da da bir takım kutsal alanlar mevcuttur. Kur’an- Kerim’de bu alanlara genel anlamda ve bilhassa mekânlar için k-d-s, b-r-k ve h-r-m¹²⁵ köklerinden türeyen kavramlar vasıtası ile atıflar yapılmış olup bu yerlerin hangi açıdan, neden ve ne şekilde kıymetli olduklarına dair açıklamalarda bulunulmuştur.¹²⁶

Yaratıcının eseri olması nedeniyle bütün mekânlar önemlidir. Ama bazı mekânlar, yapısında bulunan taşı ve toprağı bakımından değil, kutsalla olan ilişkisinden dolayı

---

¹²² Günay Tümer, "Bereket", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992), c.5, s.487-489.

¹²³ Kürşat Demirci ve Günay Haral, "Kutsiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), c.26, s.495-497.

¹²⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.4, s.791.

¹²⁵ H-r-m kökü sözlükte saygı, hürmet, Allah’ın hükümlerinden yapılması zaruri ve yapılması yasak olan, lekelenmesi doğru olmayan, şeref, namus; kutsallık, dokunulmazlık, helal olmayan anlamına gelir. Bkz. Ebu’l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem İbn Manzur, h-r-m mad, *Lisanu’l-Arab*, (Beyrut: Daru İhyai’l-Turasi’l-Arabî, 1999.); Zebîdî, “hrm” maddesi, *Tâcu’l-Arûs*, c.16, s133. İstilâhî olarak ise haram en geniş anlamıyla dini hükümlere aykırı olan, dinen yasaklanan, dokunulması ve içine girilmesinden men edilen ve saygısızlık edilmemesi gereken manalarına gelmektedir. Bkz. Ebu’l-Fida İmâdüddin İsmâil b. Ömer İbn Kesir, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, Thk. Muhammed İbrâhim Benna, Muhammed Ahmed Aşur, Abdülaziz Ganim, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984), c.16, s.305.

¹²⁶ Kur’an-ı Kerim’de kutsallık ve bereket ile bağlantılı olan kavramları genel olarak şu şekilde sıralayabiliriz: Kuds, bereket, fazl, haram, izzet, uluvv, kerem, ıstıfa, hayr, hima, hududullah, tesbih izzet. Ayrıntılı bilgi için bkz: İbrahim Kutluay, "Kutsal ve Kutsallık Anlayışı ile Hadislerde Bazı Zaman ve Mekânların Efdaliyeti", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, EÜSBE Kayseri, 1997, s.13-34.

nitelik olarak farklılaşmakta ve diğer mekânlara göre seçkinleşmektedir. İlahi vahyin tecelli ettiği bu mekânlarda yapılan ibadet, dua ve niyaz da sevap bakımından diğer mekânlardan farklılık arz etmektedir.¹²⁷

Bu faziletli mekânların en önemlilerinden biri Filistin ve çevresi olup bu bölge Kur'an-ı Kerim'de bereket kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Söz konusu bereket bölgedeki her şeyi kapsamakla birlikte beşer anlamında maddi ve manevi bu bereketin yegâne muhatabı tevhit ehlidir.¹²⁸

İslam'da Filistin ve çevresinin bereketli olması mefhumundan kasıt her ne kadar maddi ve manevi anlamda ki bolluklar olsa da Yahudilik'te bu bereketin karşılığı yalnızca maddi bolluktur. Örneğin Tevrat'ın birçok bölümünde Kudüs ve çevresinde yetişen çok sayıda ve çeşitli mahsulden bahsedilmiş, Filistin "süt ve bal fışkıran ülke" olarak nitelendirilmiştir.¹²⁹

Filistin coğrafyasının bereket ile ilişkilendirilmesi İslam ve Yahudiliğin yanı sıra Hristiyanlık'ta da mevcut olup İncil'de de bu bereketin bahsi geçmiştir.¹³⁰ Ancak söz konusu bolluk tüm zamanları kapsamayıp yalnızca Hz. Dâvûd'un Kudüs'te hükümdarlık yaptığı dönem ile sınırlı tutulmuştur.

3.2. Kur'an-ı Kerim Açısından Kutsiyet ve Bereket

Farklı sure ve ayetlerde kullanılan k-d-s ve b-r-k kökünden türemiş kavramlar bir yandan çeşitli mekân, şahıs ve zamanları nitelerken diğer yandan da bunların çoğu zaman bizatihi Kudüs, Filistin ve Beytülmağdis toprakları için doğrudan veya dolaylı olarak kullanıldıkları görülmektedir.

Kur'an-ı Kerim Beytülmağdis ile alakalı olarak insanlık tarihinin farklı dönemlerinde yaşanmış birçok kıssa aktarmakta, bilgi vermekte ve bu topraklardan gelip geçmiş peygamberlerin yaşadığı olaylardan bahsetmektedir.

---

¹²⁷ Ahmet Gül, "Kur'an'a Göre Kutsal Ve Kutsallık", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2013, s.31.

¹²⁸ Kudüs ve çevresi tarih boyunca oldukça kozmopolit bir yerleşim birimi olup, üç semavi din içinde kutsal kabul edilmektedir. Tezimizin ilgili bölümünün konusu olan bereketten kasıt ise tarımsal anlamda bu topraklarda yetişen bitki, meyve, sebze veya akarsulardan ziyade Müslüman yani tevhid ehli bölge halkının manen beslendiği berekettir. Manevi bu bolluk yalnızca olumlu faktörleri kapsayıp; olumsuz bir bolluğu içermemektedir.

¹²⁹ Çıkış 3/8-3/1, Laviyyin 20/14, Sayılar 13/27, Tesniye 6/3, Yeşu 5/6, Hezekiel 20/15.

¹³⁰ Markus incili 11/10-4.

Kur'an-ı Kerim'de Mescid-i Aksâ tamlaması yer alırken Kudüs veya Beytülmakdis isimleri doğrudan zikredilmez. Her ne kadar bu iki kavram Kur'an-ı Kerim'de şehir veya bölge adı olarak zikredilmese de böyle yorumlanmaya müsait, tarihi yönden veya bağlam itibariyle, dolaylı veya doğrudan Kudüs'e işaret ettiği kabul edilen ayetler vardır. Bu tür ayetlerin 21 surede 70 kadar olduğu ileri sürülmektedir.¹³¹

Bu ayet-i kerimelerden bazılarının Kudüs şehrine referansta buldukları uzak bir ihtimal dâhilinde değerlendirilse de, bazılarının Kudüs'e kesin bir şekilde işaret ettiği çok açık olup bu konuda müfessirlerin ittifakı bulunmaktadır.¹³²

Kur'an-ı Kerim'in genelinde Mescid-i Aksâ, Kudüs ve Beytülmakdis'e yapılan atıflar çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağımız mihrâb, karye, ard, mübevee sıdk, rabve, bâb, mescit, zeytin ve incir gibi nitelemelerin yanı sıra Mescid-i Aksa, Kudüs ve Beytülmakdis gibi kavramlarla kendisine atıfta bulunulan coğrafi bölgenin mukaddes ve mübârek olduğu pek çok ayet-i kerimede dile getirilmiştir.

Mescid-i Aksâ merkez alınarak yakın çevresinde Kudüs, uzak çevresinde Beytülmakdis olmak üzere bu coğrafyanın mukaddes ve mübârek olduğu birden çok ayet-i kerime de dile getirilmiştir.

Bu sebeple kutsiyet ve bereket sözcüklerinin sözlük ve terim manaları ile hadis-i şeriflerin yanı sıra Kur'an-ı Kerim'deki kullanım alanlarına vakıf olmak konunun kavranabilmesi ve Mescid-i Aksâ ile üzerinde bulunduğu coğrafyanın ehemmiyetinin anlaşılması için zaruridir.

3.3. Kutsiyet Mefhumu

3.3.1. Kutsiyetin Tanımı

---

¹³¹ Abdallah el-Khatib, "Jerusalem in the Qur'an", British Journal of Middle Eastern Studies, 2001, sayı: 28/1, s.35.

¹³² Harman, "İslamiyet ve Kudüs", s.12.

Türkçe’de kullanılan “kutsiyet” kelimesi, Arapça “kudsiyyet” kelimesinden alınmıştır. Kudsiyyet ise ka-dü-se fiilinin mastarı konumundaki “kuds” kelimesinden türemiş bir mastardır. Ka-dü-se fiilinin “kuds” yanında, “kudüs”, “kadâset” gibi başka mastar formları da bulunmaktadır. Bütün bu mastarlarda “temiz olmak, arınmak, arınarak saygın ve dokunulmaz bir konum kazanmak, muhterem ve kutsal olmak” gibi manalar mülâhaza edilmektedir.

Ka-dü-se sülâsî fiilin tef’îl kalıbına aktarılmasıyla elde edilen “takdîs” ise “arındırmak, arındırıp muhterem ve mübârek kılmak, hürmet etmek ve kutsal addetmek, yüceltmek ve tenzih etmek”¹³³ gibi anlamları içermektedir. Aynı kalıptan ism-i mef’ûl formundaki “mukaddes” ise “arındırılmış, mübârek ve saygın kılınmış, hürmete layık görülmüş, kutsal addedilmiş, yüceltilmiş ve tenzih edilmiş” anlamlarını ifade etmektedir.¹³⁴

Kutsiyet kavramı üzerinde durmamızın temel sebebi tezde konu edilen Kudüs, Beytülmakdis, el-Ardü’l-mukaddese, Mescid-i Aksâ ve çevresi gibi Kur’an’da yer alan kavram ve tamlamaların kutsiyetle bağlantılı olmasıdır. Çünkü Kudüs, Beytülmakdis ve Mescid-i Aksâ’nın bizatihi kendilerinin kutsal olmalarının yanı sıra özellikle Mescid-i Aksâ ve çevresinin yani Kudüs ve Beytülmakdis’in bereketli ve verimli topraklar olması ile birlikte vahyin inişine şahitlik etmesi, peygamberlerin uğrak noktası olması ve ilahi emirleri tebliğ ettikleri mekânlar olması dolayısıyla farklı açılardan kutsallıkları söz konusudur.

İbn Abbas’a göre kutsiyet bereket manasında kullanılabilir. Bir diğer söylemle mukaddes aynı zamanda mübârek anlamına da gelmektedir.¹³⁵ Genel olarak mukaddes kelimesi mübârek kelimesinin içerdiği tüm anlamları içerebilir ancak mübârek lafzı mukaddes lafzının içerdiği tüm anlamları içermez.¹³⁶ Dolayısıyla mukaddes sıfatı mübârek sıfatından daha genel ve geniş kapsamlıdır. Mukaddes olan her eşya, mekân ve zaman aynı zamanda mübârektir de; ancak mübârek olan her varlık mukaddes değildir.

---

¹³³ İbn Manzur, *Lisanu’l-Arab*, k-d-s mad.

¹³⁴ Demirci ve Haral, "Kutsiyet", (*DİA*).

¹³⁵ Ebu’l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn-i Hacer el-Askalani, *Hedyü’s-Sârî*, (Beyrut: Dâru’l-Mârifet, t.y.), c.1, s.166.

¹³⁶ Kamil Güneş, *İslam Düşüncesinde Kutsallık*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2010), s.37.

3.3.2. Kutsalın Kaynağı

Kutsal kavramsal olarak “güçlü bir dini saygı uyandıran veya uyandırması gereken, kutsi, mukaddes; tapınılacak veya yolunda can verilecek derecede sevilen; bozulmaması, dokunulmaması, karşı çıkılmaması gereken, üstüne titrenilen; Allah’a adanmış, ilâhî olan” anlamına gelmektedir.¹³⁷

İslam dinine göre Allah’ın bizzat kendisi kutsaldır ve onunla ilişkisi olan birtakım varlıklar, zaman ve mekânlar yine Allah’ın takdir etmesi ve belirttiği ölçüler çerçevesince kutsal kabul edilmektedir. Çünkü yaratıcının bizzat kendisinin kutsal olduğu kabul edildiği gibi, onunla ilişkisi bulunan bir kısım eşya ve yerlere de bizzat kendisi kutsallık atfedilmiştir.¹³⁸

Bir yerde kutsiyet varsa orada kutsal da var demektir. Kutsal ise güçlü dinî saygı uyandıran bir şeydir ve kutsiyet alanları bizatihi Allah tarafından belirlenir. Mahlûkat âleminde bazı varlıklar diğerlerine kıyasla üstün tutulmuş, bizatihi Allah tarafından seçkin kılınmıştır.

Örneğin peygamberler melekler ve insanlara, ilahi kelam yani vahiy insanoğlunun söylemlerine, Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ yeryüzündeki diğer mescitlere, Ramazan ayı diğer aylara, müminlerin bayramı Cuma günü diğer günlere, Kur’an-ı Kerim’in vahyedilmeye başlandığı Kadir gecesi diğer gecelere nazaran daha üstün kılınmış, söz konusu gün, gece ve mekânlara bir takım kutsiyetler atfedilmiştir. Yaratılmışların içinde kutsal ile ilişkisi en ileri boyutta olan canlı insanoğludur. Bu derin ilişkinin yegâne sebebi ise insanın yaratılışı esnasında ilahi ruh üflenmeye mazhar olması yani ilahi bir parça edinmesidir. Nitekim bu gerçek Kur’an-ı Kerim’de birden çok ayette¹³⁹ bildirilmektedir.

¹³⁷ Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007), c.3, s.2867.

¹³⁸ Ahmet Güç, “Kur’an’da Kutsallık Anlayışı”, *UÜİFY*, 2000, sayı: 9, c.9, s.246.

¹³⁹ Allah’ın insanoğlunu yarattığı esna da ona kendisinden ruh üflemiş olup bu olay üç ayrı ayette açık bir şekilde beyan edilmiştir. Bu ayet-i kerimeler şu şekildedir: “Onun şeklini tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim vakit siz de hemen onun için secdeye kapanın.” (Hicr 25/29); “Sonra ona düzgün bir şekil vermiş ve ruhumdan ona üflemiş; sizi kulak, göz ve gönüllerle donatmıştır. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!” (Secde 32/9); “Ona tam şeklini verip ruhumdan da üflediğim vakit hemen onun için secdeye kapanın.” (Sâd 38/72).

Yaratılmış olan her bir mahlûk ancak Allah'ın tayin etmesi ve takdir ettiği miktarca kutsaldır. Bu noktada Hz. Ömer'in hakkında cennetten indirildiğine dair bazı rivayetler bulunan¹⁴⁰ hacerü'l-esved'e karşı olan tavır ve tutumu¹⁴¹ Allah dışında kendisine kutsallık arz edilen bir varlığa karşı neden ve hangi ölçüde manevi saygınlık duymamız gerektiği konusunda örnek teşkil eder.

Binaenaleyh bütün bu örnekler gösteriyor ki, kutsiyetin kaynağı esasen kendisi de kutsal olan yüce Allah'tır. Allah'tan başka herhangi bir varlığa kutsiyet kapsamında gönül bağlamak yaratılanların en şerefli olan insanın hem selim fitratıyla, şuurlu canlı olmanın sağladığı üstün konumuyla ve şahsiyetinin gelişmesi olgusuyla bağdaşmaz.¹⁴²

3.4. Kur'an-ı Kerim'de Mescid-i Aksâ ve Çevresi'nin Kutsal Kılındığına Delalet Eden İfadeler

Kur'an-ı Kerim'de k-d-s kökünden türeyen dört ayrı kelime on farklı bağlamda kullanılmış olup bunlar “kudüs, kuddûs, mukaddes ve mukaddese” müştaklarıdır. Bu müştakların yanı sıra k-d-s kökü yalnızca bir ayette muzari haliyle “nukaddisu” şeklinde kullanılmıştır.

Ancak bu müştaklardan kudüs çalışmamızın ana konusu olan Kudüs şehrine işaret etmemektedir. Yine de bu kavramları incelemek ve kullanım alanları gözden geçirmek Kur'an-ı Kerim'de kutsiyet anlayışını daha kapsamlı bir şekilde kavramak açısından yerinde olacaktır.

3.4.1. Kudüs

---

¹⁴⁰ Hacerü'l-esved'in cennetten indirildiğine dair şu rivayet örnek verilebilir: “Rükün (Hacerü'l-esved) ve Makâm-ı İbrahim cennet yakutlarından iki yakuttur. Allah onların nurunu almıştır. Eğer onların nurunu almamış olsaydı, onlar doğu ile batı arasını aydınlatırdı.”(Ebû İsa Muhammed b. İsa Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd Abdülbâki, İbrahim Atve Avd, (Kahire Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975), “Hac”, 49.)

¹⁴¹ Âbis b. Rabîa anlatıyor: “Ömer (r.a.) Hacerülesved'e gelip onu öptü ve şöyle dedi: “Biliyorum ki, sen sadece bir taşsın. Ne zarar verirsin, ne de fayda. Şayet Rasulullah'ın (s.a.v.) seni öptüğünü görmeseydim ben de seni öpmezdim.” (Buhârî, “Hac”, 50; Müslim, “Hac”, 248.)

¹⁴² Demirci ve Haral, “Kutsiyet”, (DİA).

Kur'an-ı Kerim'de kudüs kelimesi Beytülmağdis'e delalet eden bir bölge adı olarak ve yalın halde kullanılmamıştır. "Ruhu'l-kudüs" tamlaması şeklinde bazı ayetlerde ele alınan kavram vahiy meleği Cebrail ve Hz. İsa'ya¹⁴³ delalet etmekte olup dört ayrı ayette geçmiştir. Bu kullanımlardan Mâide suresi 110. ayeti ile Bakara suresinin 87 ve 253. ayetlerinde ruhu'l kudüs Hz. İsa ile birlikte zikredilmiş; Nahl suresi 102. ayette ise vahyi indiren meleğin bizatihi ruhu'l-kudüs yani Cebrail olduğu açık bir şekilde bildirilmiştir.

"Kutsal ruh" anlamına gelen ruhu'l-kudüs Kur'an-ı Kerim'de peygamberlere ilahi vahiy taşıyan melek Hz. Cebrail'e verilen isimdir. Müfessirlerin çoğunluğunun ruhu'l-kudüs hakkında kabul ettikleri en yaygın görüş bu kelimenin Cebrail'e işaret ettiği yönündedir.¹⁴⁴ Bir meleğin vahiy taşıması peygamberler için oldukça muazzam ve büyük bir takviyedir.

Allah hak peygamberlerine tebliğ vazifesini verdikten sonra onlara ilahi kelamını meleği Cebrail (a.s.) ile bildirmiştir. Dolayısıyla peygamberlerin âlemler ötesi ile bağlantısı Cebrail yani ruhu'l-kudüs vasıtası ile sürmekte ve güçlenmekteydi. Bu uzun ve meşakkatli tebliğ yolculuğunda peygamberlerin yürümelerini temin eden ve destekleyen odur. Bu yolda ki merhalelerde karşılıklarına dikilen şiddetlere ve meşakkatlere karşı kendilerine sebat verip muzaffer kılıcı sükûneti üzerlerine indiren yine Cebrail (a.s.) olmuştur.¹⁴⁵

Cebrail (a.s.)'in vahiy aracılığıyla bütün peygamberlere destek olmuştur. Ancak bununla birlikte adının ruhu'l-kudüs tamlaması ile geçtiği dört ayetten üçünün¹⁴⁶ Hz. İsa ile birebir alakalı olması ve Hz. İsa'nın ruhu'l kudüs ile desteklendiğinin vurgulanması her ikisi arasında farklı bir alanın bulunduğu göstergesidir.

"Ruh" isminin Cebrail'e verilip, Cenab-ı Hakk'ın bir ismi olan "el-Kuds" kelimesine bunun izafe edilmesi, Cebrail'in (ve diğer meleklerin) anasız, babasız ve bir doğum olmadan, Allah'ın kendisinde bir ruh yaratmasıyla meydana geldiğine delalet eder. İsa

---

¹⁴³ Bkz: Nahl 16/102.

¹⁴⁴ el-Kurtubi, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c.1, s.180; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.1 s. 342-243.

¹⁴⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.2, s.27.

¹⁴⁶ Bkz. "...Meryem Oğlu İsa'ya da açık kanıtlar verdik ve onu Rûhulkudüs ile destekledik..." (Bakara 2/87), "...Meryem oğlu İsa'ya açık deliller verdik ve onu Rûhulkudüs'le destekledik..." (Bakara 2/253), "...Seni Rûhulkudüs'le (Cebrâil) desteklemiştim de hem beşikte iken hem de yetişkin halinde insanlarla konuşuyordun..." (Mâide 5/110)

(a.s.)'nın, Cebrail ile teyit edilmesi ifade edilirken bu ismin tercihi Hz. İsa'nın da tıpkı Cebrail gibi babasız olarak ve Cebrail'in bu hayat şifresini Hz. Meryem'e üflemesiyle rahme düşüp harikulade bir şekilde doğduğunu anlatmak içindir.¹⁴⁷

Hz. İsa'nın Hz. Meryem'e müjdelenmesi olayı Kur'an-ı Kerim'de Meryem suresi 16 ve 22. ayetler arasında ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Hz. Meryem'e tertemiz bir erkek çocuğu bağışlanacağını haber verilmesi için Cebrail (a.s.) insan kılığında Hz. Meryem'e gelmiştir. Dolayısıyla bu ayet-i kerimelerden anlaşılacağı üzere Cebrail (a.s.)'in yalnızca bir vahiy meleği olmadığı oldukça aşikâr olup aynı zamanda henüz doğmadan önce dahi Hz. İsa'nın hayatında Cebrail (a.s.)'in ne denli büyük bir rol oynadığı gözler önüne serilmektedir.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi ruhu'l-kudüs'ten kasıt müfessirlerin çoğuna göre¹⁴⁸ vahiy meleği Cebrail (a.s.)'dir. Bununla birlikte ruhu'l-kudüsü Hz. İsa'nın ruhu, Allah'ın ism-i azamı veya İncil olduğunu yönünde görüş beyan eden tefsir âlimleri de olmuştur.¹⁴⁹ Örneğin Mevdûdî ruhu'l-kudüs'ün, vahye, onu peygamberlere ileten Cebrail'e veya Allah'ın saf olarak yarattığı İsa Mesih'e veya onun kutsal ruhuna delalet edebileceği görüşünü taşımaktadır.¹⁵⁰

Bu görüşlerin yanı sıra muasır tefsir âlimi Muhammed Sâbûnî, Bakara suresi 253. ayette geçen ruhu'l-kudüs'ün Cebrail'den ziyade Meryem oğlu İsa'nın kendisi olduğunu savunmaktadır.¹⁵¹

Bu görüşlerin yanı sıra “seni ruhu'l-kudüs ile teyid ettim” hitabı birinci olarak ve bizzat Hz. İsa'nın Cebrail ile teyidini ifade etmekle beraber, Hz. İsa'dan sonra Cebrail'in yeniden inmesi ve Muhammed (s.a.v.)'in gönderilmesi ile İslam mesajının teyit edileceğine dair bir işareti de içerir. Böylelikle Hz. İsa'nın ruhu'l-kudüs ile desteklendiğini belirten ayetlerin manası şu demek olur: Ey Meryemoğlu İsa seni ruhu'l-kudüs ile senden sonra gelecek olan Muhammed'i de ruhu'l-hak ve ruhu'l-emin olarak tecelli eden Cebrail ile takviye ettim. Günahtan temizlenmiş, güçlü bir ruhi hayata erişmiş ve dini ihya eden etkili bir kelim ile destekledim.¹⁵²

¹⁴⁷ el-Kurtubi, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c.1, s.180.

¹⁴⁸ es-Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, c.2, s.159.

¹⁴⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.1, s.154-155.

¹⁵⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'an*, c.1, s.81.

¹⁵¹ es-Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, c.1, s.296.

¹⁵² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.3, s.362.

Nahl suresinin 102. ayetinde ise bahsi geçen ruhu'l kudüsün Cebrail olduğu haricinde her hangi bir görüş mevcut değildir. Çünkü bu söz konusu ayette açık bir şekilde belirtilmiştir:

Bu ayet-i kerime de vahyi getiren melek Cebrail (a.s.)'in zikredilmesinin en büyük sebebi ise onun insanlarda bulunan zaafılardan uzak olduğunu kâfirlere anlatılmak istenmesidir. O, ne getirdiği mesajlara bir şeyler ekleyecek veya ondan bir şeyler çıkaracak kadar şereften yoksun, ne de Allah adına bir şey uyduracak kadar yalancıdır. O günah işlemesine neden olacak insani eksikliğe de sahip değildir. O tamamen temiz ve kutsaldır bu sebeple ruhu'l kudüs ismi verilmiştir ve Allah kelamını eksiksiz bir şekilde iletir.¹⁵³

3.4.2. Kuddûs

Kur'an-ı Kerim'de kuddûs kavramı Haşr suresi 23. ayet ve Cuma suresi 1. ayet olmak üzere toplamda iki kez kullanılmış olup her ikisinde de Allah'a izafe edilmiş ve onun isim ve sıfatlarından biri olarak zikredilmiştir.

Kuddûs sözlükte her türlü eksiklikten uzak, mutlak kemal sahibi, yaratılmışların tasavvur ve tasvirine sığmaz, kutsî¹⁵⁴ olan anlamına gelmektedir.

Aynı zamanda Allah'ın yüce isimlerini bir başlık altına toplayan esma-i hüsnâ'da yer almakta olan Kuddûs ismi ıstılahi olarak tüm zıt ve ortaklardan, eş ve çocuktan münezzehtir, tertemiz, pâk, şâibe ve noksanlıklardan uzak olan” anlamlarına gelmektedir.¹⁵⁵

¹⁵³ Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'an*, c.3, s.55.

¹⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “kds” maddesi.

¹⁵⁵ Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, Thk. Muhammed Seyyid Kilani, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t.y.), “kds” maddesi, s.396; Bekir Topaloğlu, “Kuddûs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), c.26, s.314-315.

Kuddûs ism-i azamının kullanılmasında özellikle Allah'ın yaratılan yani mahlûkat âleminde bulunmakta olan canlı ve cansızların kusur ve eksikliklerinden münezze olup, bunların çok üstünde ve ötesinde bir yaratıcı olduğuna dair yapılan atıf ve bu özelliğini ön plana çıkarması amaçlanmıştır.

3.4.3. Takdîs (Nugaddisu)

Kur'an-ı Kerim'de k-d-s kökünden türeyen ve fiil halde olan tek bir kullanım bulunmakta olup, bu fiil Bakara suresinin 30. ayetinde yer almaktadır. Meleklerin Allah'ı tespih ve takdîs ettiğinden bahseden ayette “nukaddisu” kelimesi ile kısaca “hâlbuki biz sana hamd etmekle birlikte layık olmayan şeylerden seni tenzih ediyoruz”¹⁵⁶ kastedilmiştir.

İbn Cüzey'e göre kuddûs kelimesi takdîsten türemiştir ki Bakara suresinin 30. ayetinde yer alan “nugaddisu” fiilinin masdar hali takdîs şeklindedir. Tasdisin anlamı ise Allah (c.c.)'ın mahlûkatın sıfatlarından ve her türlü eksiklik ve ayıptan uzak olmasıdır.¹⁵⁷

Nasıl ki melekler Allah'ı takdîs edip onu çirkin şeylerden ve sonradan olanların sıfatlarından uzak tutuyorlarsa, kullarda Allah'ı takdîs ettikçe hem meleklerin fiillerine iştirak eder hem de kendilerini manevi kirlilerden arındırarak temizlerler. Dolayısıyla Allah'ı takdîs etme fiili çift yönlüdür.

Ragıp el-İsfahani'ye göre kişi hem kendini hem de kutsal mekânları muhafaza etmek ile mesuldür. Kutsal mekânların muhafazası ise onları en büyük kirlilik olan şirkten temiz ve uzak tutmaktır.¹⁵⁸

3.4.4. Mukaddes/Mukaddese

---

¹⁵⁶ es-Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, c.1, s.82.

¹⁵⁷ es-Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, c.6, s.388.

¹⁵⁸ Ragıp el-İsfahani, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, “kds” maddesi.

K-d-s kökünden türeyen ve müzekker sıfat halde olan mukaddes kelimesi Kur'an-ı Kerim'de Tâhâ suresi 12. ayet¹⁵⁹ ve Naziât suresi 16 ayet.¹⁶⁰ olmak üzere toplamda iki defa kullanılmış olup her ikisinde de Tuva Vadisi'ni nitelemiştir.

Tuva vadisi Allah'ın Hz. Mûsâ ile konuştuğu ve ona Tevrat'ı verdiği aynı zamanda Hz. Mûsâ'nın hem nebi hem de resul kılındığı vadi olması hasebiyle ve Kudüs'e yakınlığı dolayısıyla oldukça önemli bir coğrafi alandır.

Mukaddes kullanımlarından Tâhâ suresinde şöyle buyrulmaktadır: “*İyi bil ki ben, evet yalnız ben senin rabbinim; artık pabuçlarını çıkar*¹⁶¹, *çünkü şu anda kutsal vadide, Tuvâ'dasın*”. (Taha 20/12)

Kur'an-ı Kerim yaklaşık olarak üçte birlik kısmında İsrailoğullarının tavır ve davranışlarından, tepki ve imtihanlarından bahsetmektedir. Beni İsrail'in tarihinde çok büyük etkin rol alan ve ulu'l-azm peygamberlerinden olan Hz. Mûsâ'da hem Kitab-ı Mukaddes'te hem de Kur'an-ı Kerim'de çok kez zikredilmekte, kıssalarından ve hayatının farklı kesitlerinden birçok kare aktarılmaktadır.

Tuva vadisi, Hz. Mûsâ'nın ailesi ile birlikte Medyen'den Mısır'a giderken bir ateş görerek yöneldiği¹⁶² ve kendisine peygamberlik görevinin verildiği yerdir. Hz. Mûsâ bu vadiye aynı zamanda İsrailoğulları ile birlikte Firavun'un zulmünden kaçmak üzere Mısır'dan Kudüs'e giderken kavmini kardeşi Hz. Harun'a emanet ederek bir kez daha

¹⁵⁹ Ayetin Arapçası için bkz: أَنَا رَبُّكَ فَاحْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى

¹⁶⁰ Ayetin Arapçası için bkz: إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى

¹⁶¹ Hz. Musa'nın bu bölgeye ulaşınca ayakkabılarını çıkarmasının sebepleri hakkında müfessirler bir takım görüşler ortaya koymuşlardır. Ayakkabının muhtelif hayvan derilerinden yapıldığı ve bu sebeple necis olduğu ve Hz. Musa'nın mukaddes kılınmış bir vadiye üzerinde taşıdığı necis bir eşya ile girmesinin istenmemesi gibi somut görüşlerin yanı sıra ayakkabının dünya ve içindekilere delalet etmesi dolayısıyla Hz. Musa'nın Allah ile konuşacağı bu mukaddes mekânda kendini dünyalık her şeyden soyutlaması istendiğine dair batını görüşler sunan müfessirlerde bulunmaktadır. Bu görüşlerin yanı sıra Hz. Musa'nın Allah ile konuşmaya başlamadan önce nasıl ki kişi namaz kılmadan evvel abdest alıyor ve kendini maddi ve manevi anlamda bu ibadete hazırlıyorsa kendin çeki düzen vermesi ve manevi olarak bu görüşmeye hazırlanması veya ayakkabısız bir şekilde, direkt temas ederek bu bölgenin kutsiyetinden birebir istifade etmesi için ayakkabılarını çıkarmasının istendiği yönünde görüş belirtenlerde olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz: et-Taberî, *Camîu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, c.16, s.143-144, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, (Beyrut: b.y., 1413/1993), c.4, s.39.

¹⁶² Bkz: Hani o bir ateş görmüş ve ailesine şöyle demişti: “Siz bekleyin, (şu uzakta) bir ateş bulunduğunu farkettim; belki ondan size bir kor parçası getiririm veya ateşin başında bir kılavuz bulurum.” (Tâhâ 20/10)

uğramış ve Allah'la ikinci kez konuşarak Tevrat ayetlerini almıştır.¹⁶³ Dolayısıyla Tuva vadisi Hz. Mûsâ'nın hem nebi hem de resul olmasına şahitlik etmiştir.

Tuva Vadisi'nin konumuz ile bağlantısı ise hem k-d-s kökünden müştak olan mukaddes sıfatı ile anılması, hem de Beytülmakdis sınırları içerisinde olmasından ileri gelmektedir.

Müfessirlerin geneli Tuva'nın söz konusu olan ayet-i kerimede de vasıf edildiği üzere vadi şeklindeki coğrafi bir alan olduğu görüşündedirler. Bu vadiyi diğer vadilerden mümeyyez kılan ve belli bir kutsiyet kazanarak mukaddes olmasını sağlayan faktör ise Hz. Mûsâ'nın Allah ile konuşması ve o an için mukaddes hale getirilen bir vadi anlamına gelmektedir.¹⁶⁴ Bu görüşü kabul edenler için Tuva Vadisi yaratıldığı ilk zamandan bu yana mukaddes olmayıp ancak Hz. Mûsâ'nın üzerine ayak basması ve ilahi muhadeseyle şahitlik yapması ardından kutsiyet kazanmıştır.

Taberi'ye göre ise Tuva Vadisi tüm zamanlar içinde üzerinde Allah'tan başka kimseye kulluk ve ibadet yapılmadığı yani manevi kirler, şirk ve kötülüklerden uzak olduğu için mukaddes ve mübârektir¹⁶⁵. Hatta Maturidi Tuva Vadisi ile alakalı açıklamalarında onu kutsallık açısından bir adım daha öteye taşımış; nasıl ki bir kimse Mescid-i Harâm-Nebevî ve Aksâ'da namaz kılması ve ibadet yapmasına karşılık kat kat sevaba nail oluyorsa Tuva Vadisi'nde yapılan ibadetlerin misliyle mükâfatlandırılacağını ileri sürmüştür¹⁶⁶.

Mukaddes kelimesinin ikinci kere kullanıldığı yer olan Naziât suresi 16. ayette ise şöyle buyrulmaktadır: “*Rabbi ona kutsal vadi Tuvâ'da şöyle seslenmişti...*” (Naziât 79/16)

Müfessirlerin bazıları Tuva kelimesinin yalnızca bir isim olduğu görüşündedirler. Bazıları ise Tuva Vadisi ile ilgili olarak iki anlam öne sürmüştür. Bunlardan birincisi

---

¹⁶³ Bkz: Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, “Rabbim! Bana görün; sana bakayım” dedi. Rabbi, “Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin” buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Mûsâ da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: “Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim.” (A'râf 7/143)

¹⁶⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'an*, c.3, s.221.

¹⁶⁵ et-Taberî, *Camîu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, c.6, s.234; c.15, s.182.

¹⁶⁶ Matürîdî, *Tevîlâtü'l-Şur'an*, vr. 181b; 457b.

bu vadinin iki kez şereflenerek mukaddes olduğu biçimindedir. İkinci görüş ise, “filan şahıs gecenin geç vaktinde geldi” şeklinde ki Arapça bir deyimde dayandırılmıştır.¹⁶⁷

Burada ilk görüş bizce daha kuvvetli olduğu için üzerinde durmak zaruridir.

Dil bilimci tefsir âlimi Zemahşeri Tuva Vadisi ile alakalı açıklamalarda bulunurken onun pek ala özel bir isme delalet edebileceğinin yanı sıra tuva kelimesinin tıva, tuvan ve tıvan şeklinde okunabileceğini de ileri sürmüştür¹⁶⁸. Tuvan veya tıvan ise iki kere anlamına gelmekte olup Zemahşeri’ye göre bu vadinin iki kere kutsanmış veya iki kere kutlu kılınmış olduğu manasını yansıtmaktadır.

Söz konusu görüş Hz. Mûsâ ve Allah Teâla arasında geçen konuşma hadisesini desteklediği ve aynı mekânda Allah’ın Hz. Mûsâ’ya iki kez seslenmesi olayına ışık tuttuğu için bizce tercih sebebidir. Bununla birlikte birçok müfessir Tuva’nın yer adı olduğu ve iki kez anlamına geldiği yorumları arasında her hangi bir tercihte bulunmamışlar, her ikisini birlikte zikretmişlerdir.¹⁶⁹

Yine k-d-s kökünden türeyen ve mukaddes sıfatının müennes formu olan mukaddese kelimesi Kur’an-ı Kerim’de yalnızca bir kere kullanılmıştır. Mâide suresinin 21.¹⁷⁰ ayetinde mevcut olan bu kullanımda “ard” kelimesi mecazi semai bir müennes olduğu için ona sıfat olan kelime de müennes halde gelmiştir.

Mâide suresinin 21. ayetinde şöyle buyrulmaktadır: “*Ey kavmim! Allah’ın sizin için (vatan olarak) yazdığı kutsal topraklara girin, sakın geri dönmeyin, sonra kaybedenler siz olursunuz.*” (Mâide 5/21)

Hz. Mûsâ kavmi olan İsrailoğullarını Firavun’un zulmünden kurtarıp Kudüs sınırlarına kadar getirmiş ve Allah tarafından kendilerine tahsis edilen Kudüs’e girmelerini istemişti. Ancak İsrailoğulları yapılan araştırmalar sonucunda Kudüs’te hali hazırda yaşamakta olan güçlü kabileler olduğunu öğrenmişler ve onlarla savaşmayı göze alamayacaklarını bildirerek Kudüs’e girmeyi reddetmişlerdi. Söz konusu ayet-i kerime ve takiben diğer beş ayet Hz. Mûsâ kıssasının bu bölümünü ele almaktadır.

¹⁶⁷ Mevdûdî, *Tefhîmu’l Kur’an*, c.7, s.25.

¹⁶⁸ ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf*, c.2, s.624-625.

¹⁶⁹ et-Taberî, *Camîu’l-Beyân fî Te’vîli’l-Kur’an*, c.16, s.145-147; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, c.4, s.39.

¹⁷⁰ Ayetin Arapçası için bkz. *يَوْمَ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خُسْرِي*

Ayette geçen ve konumuzla doğrudan ve birebir alakalı olan “mukaddes ard” tamlaması ile kastın neresi olduğu ve bu bölgenin sınırlarının tam olarak nereye ulaştığı konusunda müfessirler farklı yorumlar ileri sürmüşlerdir.

Taberi¹⁷¹, Ebu'l-Leys es-Semerkandi¹⁷², Mâverdi¹⁷³, Nesefi¹⁷⁴, Kurtubi¹⁷⁵ ve diğer bazı müfessirler bu ayette geçen kutsal toprak ile kastın Filistin coğrafyası ve Kudüs olduğu şeklinde görüş bildirmektedirler.

Mevdûdî'ye göre arz-ı mukaddes İbrâhim, İshak ve Yâkup peygamberlerin vatanı olan Filistin'dir. İsrailoğulları Mısır'dan ayrıldıkları zaman Allah, bu ülkeyi kendilerine vermiş ve burayı fethetmelerini onlara emretmişti.¹⁷⁶

Beyzavi'de aynı şekilde buranın Kudüs toprakları olduğu, peygamberlerin karargâhı ve müminlerin meskeni olduğu için buraya arz-ı mukaddes denildiği yorumunu yapmıştır.¹⁷⁷

Elmalılı Hamdi Yazır'a göre de arz-ı mukaddes temiz ve mübârek yer demektir ve bu tabir Beytülmakdis'te Kudüs'ün bulunduğu yere işaret etmektedir. Vaktiyle birçok peygamberin oturduğu yer olduğundan bu bölgeye bu isim verilmiştir. Hz. Mûsâ Mısır'dan çıktıktan sonra kendine ve kavmine Şam arazisinde yerleşme va'd edildiği için bu topraklar aynı zamanda İsrailoğulları tarafından vad edilen topraklar anlamına gelen “arz-ı mevaid” veya “arz-ı mevud” şeklinde isimlendirilmiştir.¹⁷⁸

Her ne kadar bu topraklar o zaman itibariyle İsrailoğulları'na mesken olarak takdir edilse de Allah-u Teala bu kısmete ulaşmaları için ne kadar çaba ve rağbet göstereceklerini ölçmek adına İsrailoğullarını bir imtihan ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu sebeple söz konusu topraklar İsrailoğulları için kıyamete kadar sahip olacakları veya üzerinde tasarruf hakkı elde ettikleri bir bölge değil bilakis geçmiş bir zamanda

---

¹⁷¹ et-Taberî, *Camîu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'an*, c.6, s.110.

¹⁷² es-Semerkandî, *Bahrü'l-Ulûm*, c.1, s.405–407.

¹⁷³ İzzüddîn b. Abdülazîz b. Abdisselâm, *İhtisâru tefsîri'n-Nüket ve'l-Uyûn li Mâverdî*, edt. Abdallah b. İbrahim el-Vüheybî, (Beyrut: Daru İbn Hazm, 1996), c.1, s.379.

¹⁷⁴ Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*, (Beyrut: Daru'n-Nefais, 1996), c.1, s.403–404.

¹⁷⁵ el-Kurtubi, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c.6, s.83–84, 86.

¹⁷⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'an*, c.1, s.417.

¹⁷⁷ es-Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, c.2, s.85.

¹⁷⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.3, s.212, 213.

onlar için Allah'ın emir ve yasaklarını ne derece dinleyeceklerini gözler önüne sermek için bir imtihan vesilesidir.

İsrailoğulları ise Kudüs'ün kendi tabirleriyle “içinde bal ve süt akan bir ülke”¹⁷⁹ yani çok bereketli ve bol nimetli bir bölge olduğunu bilmelerine rağmen Mısır'daki kölelik yaşamlarını daha sevimli bularak geri dönmek istemişler ve peygamberlerinin sözlerine kulak vermemişler; bu sebeple çok daha büyük bir zillete maruz kalarak sürgün yemişlerdir.

3.5. Tuva Vadisi, Sina Dağı ve Tûr'un Aynı Bölgelere İşaret Edip Etmediği

Hız. Mûsâ hakkında zikredilen ayetlere bakıldığında Tuva Vadisi, Tûr ve Sina Dağı kavramlarının ya bire bir aynı olduğu veya birbirleri yerine kullanıldığı ya da birbirlerine çok yakın yerlerde ardı ardına sıralandıkları anlaşılmaktadır.

Hız. Mûsâ Medyen'den Mısır'a doğru gitmekteyken, soğuk bir günde uzakta bir ateş görmüş ve ailesine “Siz bekleyin; ben bir ateş gördüm, belki oradan size bir haber yahut ısınmanız için bir parça ateş getiririm” demiştir. Kasas suresi 29. ayette Hız. Mûsâ'nın görmüş olduğu bu ateşin Tûr tarafında olduğu zikredilmektedir.

Daha sonra Mısır'dan çıkıp Kudüs'e doğru giderken kavmiyle birlikte Sina bölgesine ulaşan Hız. Mûsâ, onları kardeşi Harun'a emanet ederek Bakara suresi 51 ve A'râf suresi 142. ayetlerinde haber verildiği üzere kırk gece Rabbi ile görüşmek üzere aynı şekilde Tûr'a gitmiştir.

Hız. Mûsâ ateşin bulunduğu bölgeye ulaştığı zaman yukarıda Tâhâ suresi 12. ayet ve Naziât suresi 16. ayetteki açıklamalarda bahsettiğimiz gibi Hız. Mûsâ'nın mukaddes bir vadide olduğu haber verilmektedir. Dolayısıyla Tur tarafında ateşin yandığı yer Tuva Vadisi'dir. Bu sebeple kutsiyeti ayet ile sabit Tuva Vadisi her ne kadar mukaddesse Tûr veya Tûr-i Sinin de bir o kadar mukaddestir. Çünkü Hız. Mûsâ kıssasında bu olay ile alakalı ayetler toplu bir şekilde incelendiği zaman bu isimlerin farklı sure ve ayetlerde birbirleri yerine kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Bu bölgenin

---

¹⁷⁹ Çıkış, 3/8.

kutsiyet ihtiva etmesinin temel sebepleri ise Hz. Mûsâ ile Allah'ın konuşmalarına tanık olması ve Beytülmakdis sınırları içerisinde yer alıyor olmasıdır.

Tûr ile alakalı olarak bir başka önemli kullanımda Meryem suresinin 52. ayetinde¹⁸⁰ yer almaktadır. Ayet-i kerimeye konu olan mekân Hz. Mûsâ'nın daha sonradan Tevrat ayetlerini aldığı Sina Yarımadası'nda ki Sina Dağı'dır. Sina Dağı Kur'an-ı Kerim'de "Tûri Seynâe" (Mü'minûn 23/20) ve "Tûri Sînîn" (Tîn 95/2) şeklinde ve mürekkep halde toplamda iki kez kullanılmıştır. Âyette Sînâ Dağı için kullanılan sînîn kelimesinin Habeşçe veya Nabatça olduğu ve "verimli, bereketli, bol ağaçlı" veya "mübârek" anlamına geldiği belirtilir.¹⁸¹ Sînîn aynı zamanda sin kelimesinin çoğulu olup ağaç anlamındadır. Dolayısıyla "Tûr-i Sinin" aynı zamanda "Ağaçlar Dağı" anlamına gelmektedir.¹⁸²

Tûr kelimesi ise Kur'an-ı Kerim'de toplamda on defa zikredilmiş olup, Sina Dağı ile birlikte terkiplerinin haricinde toplamda sekiz kere¹⁸³ yalın halde kullanılmıştır. Ayetlere ilaveten Kur'an-ı Kerim'in elli birinci suresine Tûr adı verilmiştir.

Bazı tefsircilere göre Tûr sözlükte dağ anlamına gelmektedir. Bazılarına göre ise Arapça "târe" fiilinden türeyen bir kelime olup uçmak manasındadır. Beyzâvî, Hz. Mûsâ bu dağda âlemler ötesi ile iletişime geçtiği için Tûr kelimesinin bir şeyin tepe noktasından dip noktasına yada gayb âleminden duyular âlemine uçuşması¹⁸⁴ anlamında kullanıldığı yönünde yorum yapmıştır.

Netice itibariyle, Kur'an-ı Kerim'de farklı bağlamlarda kullanılan Tûr Dağı, Tûr-i Sinin ve eteklerinde yer alan Tuva Vadisi aynı bölgeye atıf olup mukaddes mekânlardır. Söz konusu üç kavrama ilave olarak A'râf suresinin 143. ayetinde¹⁸⁵ geçen "mikât" kelimesi de aynı yere işaret etmektedir.

3.6. Bereket Mefhumu

¹⁸⁰ "Ona Tûr'un sağ tarafından seslendik ve onu fısıldaşircasına (kendimize) yaklaştırdık". (Meryem 19/52)

¹⁸¹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c.32, s.10; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, c.30, s.421.

¹⁸² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, s.307.

¹⁸³ Diğer sekiz kullanım için bkz: Bakara 2/63 ve 93, Nisâ 4/154, Meryem 19/52, Tâhâ 20/80, Kasas 28/29-46 ve Tûr 52/1.

¹⁸⁴ Ebû Saîd Nasîrüddîn Abdullah b. Ömer Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, (Beyrut: Dârü ihyâi't-türâsi'l-Arabî, t.y.), c.6, s.88.

¹⁸⁵ "Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, "Rabbim! Bana görün; sana bakayım" dedi. Rabbi, "Sen beni asla göremezsin..." (A'râf 7/143)

3.6.1. Bereketin Tanımı

Arapça b-r-k sülasi fiilinden türeyen ve masdar halde olan bereket kelimesi sözlükte “artış, bolluk, gelişme, ziyade, büyüme, çokluk, nema, yeşerme, genişlik, hayır, feyiz, uğur, sebat, devamlılık, süreklilik” gibi manalara gelmektedir.¹⁸⁶

Bereket kelimesi terim olarak ise “Allah’ın maddi ve manevi olarak, insanlara veya nesnelere verdiği ilahi hayrın sübutu, devamı ve sürekli olarak artması” anlamına gelmektedir.¹⁸⁷

B-r-k fiilinden türeyip, meçhul form üzerinde ism-i mef’ul olarak bina edilen ve sıfat manalı mübârek kelimesi bir mekâna maddi anlamda “bereket verme, bereketli kılma ve bereketli kılınan şey¹⁸⁸” demektir.

Bereket kelimesinin sözlük ve ıstılah anlamında da yer aldığı üzere bereket geçici ve bir anlığına verilen bir sıfat olmayıp sürekliliği ve devamlılığı ifade eder. Bu sebeple Allah’ın bir şeyi mübârek kılması ve onda bereket bulundurması, hayırları artırması, nimetini sona erdirmemesi ve devamlı kılması anlamına gelmektedir.¹⁸⁹ Dolayısıyla hakiki anlamda maddi ve manevi açıdan mübârek kılınmış bir mekân kısa bir süreliğine ya da gelip geçici olarak değil sürekli anlamda ve devamlı bir şekilde bereketli olma sıfatını taşımakta olur.

3.6.2. Bereketin Kaynağı

İslam’a göre bereketin kaynağını yani mübârek olmağı bir mekâna, cisme veya zamana yükleyebilecek varlık yalnızca Allah’tır (cc). Bu sebeple “bereketli kıldı, bereket verdi, mübârek yaptı” manasına gelen “bâreke” mazi fiilinin yegâne faili Allah Teâla’dır.

---

¹⁸⁶ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, “b-r-k mad.”; İsmâil b. Hammad Cevheri, *es-Sıhah Tacu'l-Luğati ve Sıhahu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgafur Attar, (Kahire: Dâru'l İlm lil-Melâyin, 1984), “b-r-k mad.”; Ebu'l-Hüseyin Ahmed İbn Faris, *Mu'cemu Mekayisi'l-Luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, (Beyrut: Daru'l-Fikir, ty.), b-r-k mad.

¹⁸⁷ Gül, *"Kur'an'a Göre Kutsal Ve Kutsallık"*, s.84.

¹⁸⁸ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, “brk” maddesi; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, “brk” maddesi.

¹⁸⁹ Ebu'l-Hasen Ali b. İsmâil el-Mürsî İbn Sîde, *El-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, Thk. Abdulhamid Hezâvî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), c.7, s.22-25.

Yahudilik ve Hıristiyanlık dinlerine göre ise Tanrı'dan başka din adamları gibi bazı insanların da bereket verdiği dolayısıyla kutsal kılabilirdiği kabul edilir. İslâm dini ise rükû, secde, kurban, dua vb. ibadetleri yalnızca Allah'a hasretmek suretiyle tevhidde gösterdiği titizliği berekette de göstererek bereketin yalnızca Allah'tan olduğu ilkesini benimsemiştir.

Bu sebeple bereket kavramını olması gerektiği şekilde kavramak tevhid algısıyla çatışmamak açısından son derece önemlidir. Bazı kimselerin Kur'an'ı, Kâbe'yi, Hz. Peygamber'i, salih kabul edilen bazı kişileri ve benzeri şeyleri berekete vesile oldukları kabul etmeleri tevhid kavramını derinden sarsar. Unutulmaması gerekir ki yalnızca Allah'ın izni ve rızası doğrultusunda ve bizatihi O (c.c.)'nin tarafından bir kimse veya şey mübarek olmaklıkla nitelenebilir.¹⁹⁰

3.6.3. Bereket İle Alakalı Bir Takım Dilsel Kullanımlar

Bereket kelimesinin yukarıda belirttiğimiz anlamlarına ilave olarak mutluluk¹⁹¹ manası da bulunmaktadır. Yani bereket ile vasıflanan bir olgu daima olumlu anlamda artma ve çoğalmaya işaret eder. Dolayısıyla bereket kötülük ve hüznün ile bağdaştırılmaz. Örneğin musibetler artıp çoğaldığında “Allah bunu bereketli kıldı” denmez. Bereket deyince insan zihnine gelen ilk iki kavram hayır ve sevinçtir. Bu hayır ve mutluluk bereketli kılınan şey üzerinde sabit kalır, kısa bir süre ile sınırlı ya da belli bir zamana has değildir.

Allah'ın bir şeye bereket vermesi onu mübârek kılması demektir. Arapça'da bir sevinç, başarı ya da mutluluktan dolayı söz konusu güzel olayın her zaman tekrarlanması ve sevincin daha da artması adına “mübârek, elf mübârek” tabirleri kullanılır. Tebrik ifadesi için aynı zamanda “elf mebruk” tamlaması kullanılsa da bu tabir fasih Arapça değil, avamca bir kullanımdır. Yine b-r-k fiilinden türeyen “mebruk” ism-i mefulü devenin dizi üstünde çöktürülmesi¹⁹² anlamına gelmektedir. Dolayısıyla sözlük anlamı bakımından mebruk sözcüğünün aslında tebrik ifadesi ile alakası yoktur.

---

¹⁹⁰ Tümer, “Bereket”, *DİA*.

¹⁹¹ Muhammed b. Ya'kûb Fîrûzâbâdî, *Kamûsu'l Muhit*, (Beyrut: Daru İhya-i't-Turasu'l-Arabi, 1991), b-r-k maddesi.

¹⁹² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, b-r-k maddesi.

Aynı zamanda sosyal ilişkilerde Allah'ın kişi üzerindeki ilim, mal vb. gibi olumlu nimetlerin artırması anlamında “barekallahu fike” ifadesi kullanılır.

İslam dininin direği olarak nitelenen namazların son oturuşunda okunulan salat-ı İbrâhimiyye duasında “Allahumme bârik 'alâ Muhammed ve 'alâ âli Muhammed...” ibaresi Hz. İbrâhim'e verdiği şeref ve keremden Hz. Muhammed (s.a.v.) ve ehline de ver ve bunu sabit ve devamlı kıl manasında kullanılmaktadır.¹⁹³

3.7. Kur'an-ı Kerim'de Mescid-i Aksâ ve Çevresinin Bereketli Kılındığına Delalet Eden İfadeler

Kur'an-ı Kerim'de Mescid-i Aksâ merkezli Beytülmakdis coğrafyasının kapsadığı alan birçok ayette “mübârek” sıfat anlamlı ism-i mef'ulü ile nitelendirilmiş olup Bu bereketin en açık delili İsrâ suresi 1. ayet-i kerimedir. Bu ayette geçen “...çevresini bereketli kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya...” ifadesinden İsrâ yolculuğu güzergâhı Mescid-i Aksâ'nın çevresinin mübârek olduğu anlaşılırken, Mescid-i Aksâ'nın bu bereketten mahrum bırakıldığı düşünülemez. Nitekim Mescid-i Aksâ'nın sınırları dâhilinde kılınan namazlara kat kat sevap verilmesi, Rasulullah (s.a.v.)'in Mescid-i Aksâ'dan mi'raca yükselmesi, tarih boyunca vahyin inişine şahitlik etmesi ve bizatihi hak peygamberler tarafından inşa edilmesi Mescid-i Aksâ'nın İslam'daki ayrıcalıklı yerinin ve mübârek kılındığının en büyük alametlerindedir.

Kur'an-ı Kerim'de 32 ayrı ayet-i kerimede b-r-k kökünden türeyen kelime bulunmaktadır. Bu kelimelerin bir kısmı birebir Kudüs ve Beytülmakdis ile alakalı olmakla birlikte bazılarının konumuzla doğrudan bağlantısı yoktur. Ancak Kur'an-ı Kerim'de bereket mefhumunun hangi bağlamlarda ve ne şekilde kullanıldığının anlaşılması Beytülmakdis'i bereket açısından niteleyen ayetlerin anlaşılmasını da kolaylaştıracaktır. Bu sebeple b-r-k kökünden türeyen ve Mescid-i Aksâ ile

---

¹⁹³ Resûl-i Ekrem, kendisine nasıl salât okuyacaklarını soran bazı sahâbîlere namazlarda okunan “Salli ve Bârik duaları”, “salât-ı tâtme” ya da içinde Hz. İbrâhim'in adı geçtiğinden “salât-ı İbrâhimiyye” diye bilinen duayı okumalarını tavsiye etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: M. Suat Mertoğlu, “Salâtüselâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), c.36, s.23-24.

çevresinden bahseden ayetleri ayrıntılı bir şekilde ele almamız diğer ayet-i kerimelerin de yalnızca konularına değinmemiz yerinde olacaktır.

3.7.1. Tebâreke

B-r-k kökünden türemiş olan, Arapça mazi yani geçmiş zaman kipini ifade eden ve lazım formunda olan fiil Kur'an-ı Kerim'de toplamda 9 kez kullanılmıştır. Tebâreke fiilinin kullanıldığı yerler A'râf suresinin 54. ayeti, Müminun suresinin 14. ayeti, Furkân suresinin 1, 10, 61 ayetleri, Mü'min suresi 64. ayeti, Zuhruf suresi 85. ayeti, Rahmân suresi 78. ayeti ve Mülk suresi 1. ayeti şeklindedir. Bu kullanımların tamamında Cenab-ı hakkın, yüce, ulu, eksik ve kusurlardan münezze ve uzak oluşu, Allah'ın aşkınlığı, yüceliği, ululuğu ve cömertliği ve bunun yanında hayır ve bereketinin çok ve kapsayıcı olduğuna konu edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de "tebâreke" kelimesinin tek faili yani öznesi Allah Teâla'dır. Çünkü yalnızca Allah mutlak bereketin kaynağıdır. Örneğin "Allahu mübârekun" denilmez. Çünkü bu cümlenin anlamı haşa "Allah bereketlendirilmiş" olan demektir ki bu muhaldir. Çünkü bereketi yaratan ve gerekli gördüğü ölçüde layık kişi, zaman ve mekâna bu sıfatı dağıtan yalnızca Allah'tır. Bu sebeple mahlûklardaki berekete işaret etmek için "mübârek, bûrike" sıfatları kullanılır.

3.7.2. Bâreknâ

Bâraknâ fiili tebâreke fiilinden sonra Kur'an-ı Kerim'de b-r-k kökünden türemiş olup en çok kullanıma sahip olan ikinci fiildir. "Mübârek kıldık" anlamına gelen ve mazi formda olan fiil Kur'an-ı Kerim'de toplamda 6 kez kullanılmıştır. Bu altı kullanımdan beşi Mescid-i Aksâ ve çevresi ile doğrudan, biri ise dolaylı olarak alakalıdır.

Bâreknâ kelimesinin kullanıldığı A'raf suresinin 137. ayetinde¹⁹⁴ İsrailoğularına varis kılınan Beytülmakdis toprakları¹⁹⁵, İsrâ suresinin 1. ayetinde¹⁹⁶ İsrâ ve Mi'rac hadisesi, Sebe suresinin 18. ayetinde¹⁹⁷ Sebe ve Filistin coğrafyası arasında oluşturulan güzergâhlar, Enbiyâ suresinin 71. ayetinde¹⁹⁸ Hz. Lût'un hicret ettirildiği belde ve 81. ayetinde¹⁹⁹ Hz. Süleyman'ın emrine verilen rüzgârın esmekte olduğu diyar ile doğrudan Beytülmakdis ve Mescid-i Aksâ kastedilmiştir. Saffât suresinin 113. ayetinde²⁰⁰ ise o sırada Filistin'de ikamet etmekte olan Hz. İbrâhim'e İshak müjdelenmiştir.

Bâreknâ kelimesinin yer aldığı kullanımlardan A'râf suresi 137. ayetinde şöyle buyrulmaktadır:

Hor görülüp ezilmekte olan o kavmi de (İsrâiloğulları) **içini bereketlerle doldurduğumuz** ülkenin doğu taraflarına ve batı taraflarına mirasçı kıldık. Sabırlarına karşılık rabbinin İsrâiloğulları'na verdiği güzel söz yerine geldi. Firavun ve kavminin yapıp yükselttikleri binaları yerle bir ettik. (A'râf 7/137)

Bu ayet-i kerimedeki söz konusu kavim yıllarca Firavun'un zulmü altında ezilmiş, iyice zayıflamış, erkek çocukları öldürülen ve yetişkin erkekleri de zillet içinde köleleştirilen İsrailoğulları'nın kurtuluşunun bereketli Filistin topraklarında vuku bulduğu haber verilmektedir. Firavun'un zulmü altında yıllar yılı büyük zorluklarla mücadele eden ve Hz. Mûsâ'ya ve getirdiği dine iman eden muvahhit İsrailoğulları sabırlarının meyvesi olarak bereketli Beytülmakdis toprakları ile mükâfatlandırılmışlardır.

Ayette bahsi geçen ve bereketli kılınan bölgenin neresi olduğuna dair yorumlar küçük farklılıklarla da olsa değişiklik göstermektedir. Taberi²⁰¹, Kurtubi²⁰², Maverdi²⁰³,

¹⁹⁴ Ayetin Arapçası için bkz. وَأُورثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضَعُونَ مَشْرِقَ الْأَرْضِ وَمَغْرِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا^ط وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا^و وَدَمَرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ

¹⁹⁵ Bu noktada Beytülmakdis topraklarının İsrailoğullarına vaad edilmesi ancak onların bu vaadi hak etmedikleri ve hak taleplerinin gereksiz olduğuna dair açıklamalar yapılabilir. Allah-u Teâla İsrailoğullarını bir müddet buraya yerleştirmiş sonra da çıkarmıştı. Bkz. Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, c.9, s.283, 284.

¹⁹⁶ Ayetin Arapçası için bkz. سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنَ الْأَيْمَانِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

¹⁹⁷ Ayetin Arapçası için bkz. وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا قُرى ظَاهِرَةً وَقَدَرْنَا فِيهَا السَّيْرَ سَبَرُوا فِيهَا لَيَالِيًا وَأَيَّامًا آمِنِينَ

¹⁹⁸ Ayetin Arapçası için bkz. وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ

¹⁹⁹ Ayetin Arapçası için bkz. وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِهِ إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ

²⁰⁰ Ayetin Arapçası için bkz. وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ اسْحَقَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ

²⁰¹ et-Taberî, *Camîu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, c.9, s.30.

²⁰² el-Kurtubi, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c.7, s.172.

²⁰³ İbn Abdisselâm, *İhtisârü tefsîri'n-Nüket ve'l-Uyûn li Mâverdi*, c.1, s.500.

Razi²⁰⁴ gibi pek çok müfessir ayet-i kerimede doğusundan batısına kadar bereket yağdırılan beldenin Beytülmağdis olduğu yönünde görüş beyan etmişlerdir.

Diğer bir kısım âlime göre ayette bahsedilen doğudan kasıt Bilâd-ı Şam yani Suriye ve Filistin bölgesi, batıdan kasıt ise Mısır'dır.²⁰⁵

Bazı müfessirler ise ayet-i kerimede işaret edilen coğrafyanın yalnızca Bilâd-ı Şam olduğu yönünde içtihatla bulunmuşlardır.²⁰⁶ Ne var ki her halükarda Beytülmağdis Bilâd-ı Şam sınırları içerisinde yer alır. Kudüs şehri ise dini ve tarihi açıdan bu bölgenin en önemli yerleşim alanıdır.

Bâreknâ kelimesinin ikinci kullanımı İsrâ suresi birinci ayette geçmekte olup mealen şöyledir: *“Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm'dan çevresini mübârek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehdir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir.”* (İsrâ 17/1)

Bâreknâ fiilinin Kur'an-ı Kerim'deki en meşhur kullanımı İsrâ ve Mi'rac hadisesinin konu edildiği İsrâ suresinin birinci ayetinde yer almaktadır. S-r-y kökünden türeyen isrâ kelimesi sözlükte “gece yolculuğu” anlamına gelmektedir.²⁰⁷ Mi'rac kelimesi ise ism-i alet formunda olup a-r-c fiilinin mastarı olan ve sözlükte “yükselmek, yukarı çıkmak” anlamına gelen urûc kelimesinden türemiştir.²⁰⁸

Terimsel anlamda isrâ, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in gece vakti Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya yaptığı yolculuğu, mi'rac ise gökyüzüne yükseltilmesini belirtmektedir. Yani isrâ yatay yolculuğu, mi'râc ise dikey yolculuğu ifade etmektedir. Bu hadisenin ne zaman gerçekleştiği ile alakalı bir takım farklı görüşler olsa da

---

²⁰⁴ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. 14, s.221.

²⁰⁵ Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakaiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*, (Beyrut: b.y., 1947), c.2, s.149; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, c.2, s.274.

²⁰⁶ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, c.7, s.147.

²⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c.19, s.382.

²⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c.2, s.321.

ulemanın genel kabulüne göre hicretten bir sene önce, hüzün yılının²⁰⁹ ardından meydana gelmiştir.²¹⁰

İsrâ ve Mi'rac hadisesinin nasıl vuku bulduğu ve ayrıntılarına dair tafsilatlı rivayetler hadis literatüründe oldukça geniş bir yer tutmaktadır. Hadis kaynaklarının yanı sıra siyer kitaplarında da çok sayıda sahabeden bu konunun ayrıntılarını anlatan rivayetler nakledilmektedir.

İsrâ suresinin 1. ayet-i kerimesinde Hz. Muhammed'in yaptığı yolculuğun sadece ilk bölümünü; yani isrâ kısmına değinilmekte, Mekke'de bulunan Mescid-i Harâm'dan Kudüs şehrindeki Mescid-i Aksâ'ya gidişi anlatılmaktadır. Ayetin sonunda haber verildiği üzere bu yolculuğun gayesi Allah'ın kuluna bazı ayetlerini²¹¹ göstermek istemesidir. Kur'an-ı Kerim'de hadise ile alakalı ayrıntılara yer verilmese de olayın nasıl gerçekleştiği, neden Mescid-i Aksâ'nın tercih edildiği, öncesinde ve sonrasında neler yaşandığını hadislerden öğrenmekteyiz."²¹²

Ayette bahsi geçen "Mescid-i Aksâ ve çevresi" ibaresi ile yalnızca mimari bir yapının değil mescidi de içine alan belli bir coğrafi bölgenin kastedildiği aşikârdır. Aşağıda daha da ayrıntılı bir şekilde açıklayacağımız üzere Taberi, Zemahşeri, Nesefi, İbn Kesir, Elmalılı Hamdi Yazır ve diğer pek çok tefsir âlimi ayette geçen Mescid-i Aksâ ve çevresi ifadesi ile Beytülmakdis'in kastedildiği kanısındadır.

Ayrıca söz konusu surenin 1. ayetinde zikredilen Mescid-i Aksâ ile yeryüzünde başka bir bölgedeki mescit veya gökyüzünde mahiyeti bilinmeyen bir ibadetgâh değil kati anlamda Kudüs'teki Mescid-i Aksâ kastedilmektedir. Nitekim İsrâ hadisesi ile ilgili rivayetlerde Hz. Muhammed'e atfedilen "Burak'a bindim, Beytülmakdis'e vardım" ifadesi yer almaktadır.²¹³ Fahreddin Razi'de, bu âyette zikredilen el-Mescidü'l-Aksâ

---

²⁰⁹ Hz. Muhammed (s.a.v.)'in eşi Hz. Hatice ile amcası Ebû Tâlib'in üç gün ara ile ard arda vefat ettikleri nübüvvetin onuncu yılına "senetü'l-hüzn / âmü'l-hüzn" denmektedir. Birbirine yakın aralıklarla iki büyük destekçisini kaybetmesinin verdiği üzüntüyle söz konusu yıla bu ismin bizatihi Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından verildiği zikredilmektedir. Bkz. Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Senetü'l-hüzn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), c.36, s. 519-520.

²¹⁰ Yavuz, "Mi'râc", *DİA*.

²¹¹ İsrâ hadisesi Allah'ın ayetlerinden bir ayaftır. Bu yolculuk beşerin alışkın olduğu intikal şekillerine nisbetle hayret verici bir yolculuktur. İki belli yer arasında ki yolculuğun bir tarafını Mekke'de ki Mescid-i Harâm diğer tarafını ise mukaddes toprakların kalbi sayılan Kudüs'te ki Mescid-i Aksâ oluşturmaktadır. Bkz. Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, c.9, s.283, 284.

²¹² Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'an*, c.3, s.69-70.

²¹³ Buhârî, Bedü'l-halk 6, Müslim, İman 259-164, Nesaî, Salat 10.

kavramının günümüzde Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya delalet ettiğinin İslam geleneğinde müfessirler tarafından ittifakla kabul edildiğini belirtmiştir.²¹⁴

İslam düşüncesinde Kâbe ve içerisinde bulunduğu alan ile Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ harem bölgesi olarak nitelendirilir. Ancak Mescid-i Aksâ Kur'anî kullanım açısından diğer iki önemli mescitten çevresinin mübârek olması açısından farklılık gösterir. Nitekim İsrâ suresinin 1. ayetinden anlaşılacağı üzere Mescid-i Aksâ'nın çevresi mübârek kılınmıştır; ancak Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Harâm için böyle bir kullanım yoktur.

Bu noktaya özellikle işaret etmemizin sebebi bu kullanımdan dolayı Mescid-i Aksâ'ya ayrı bir fazilet yüklemek veya diğer iki mescitten üstün tutmak değil; bir harfî dahi amaçsız ve gereksiz şekilde kullanılmayan yüce Kur'an'ın Mescid-i Aksâ ve çevresini mübârek olarak nitelemesinin içinde barındırdığı bir takım hikmet ve delaletlere dikkat çekmektir.²¹⁵

Kur'an-ı Kerim'in i'câzlı bir anlatıma sahip olduğu yani içerisindeki hiçbir kavram, niteleme, kelime ve hatta harfin yüce Allah tarafından gereksiz, anlamsız ve sebepsiz olarak zikredilmediğini göz önünde bulunduracak olursak Mescid-i Aksâ'nın çevresinin neden bereket kavramı ile birlikte anıldığı konusu üzerinde ehemmiyetle durulması gerektiği daha iyi anlaşılacaktır.

Âyette zikredilen “çevresini bereketli kıldığımız” ifadesini tefsirciler maddi ve manevi berekete işaret olarak yorumlamışlardır.²¹⁶ Burada maddi bereketten kasıt Kudüs ve çevresinde bulunan bağ ve bahçelerin çokluğu, bu bahçelerde yetişen ürünlerin gümrahlığı, akarsular ve diğer dünyevi rızıklardır.

Mescid-i Aksâ ve çevresinde bulunan manevi bereketten kasıt ise Beytülmağdis topraklarının peygamberlerin karargâhı, meleklerin iniş yeri olması ve salihlerin maneviyatına ev sahipliği yapmasıdır.²¹⁷ Zira Mescid-i Aksâ Hz. Âdem (a.s.)'den bu

---

²¹⁴ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c.20, s.292.

²¹⁵ Kur'an-ı Kerim'de bizatihi Kâbe'nin kendisinin mübârek olduğu Âl-i İmrân 3/96 ayetinde şu şekilde bildirilmiştir: “Gerçek şu ki, insanlar için yapılmış olan ilk ev, âlemlere bir hidayet ve bir bereket kaynağı olan Mekke'deki evdir”. Bu ayet-i kerime de Mekke'deki evin mübârek olduğuna dair bir niteleme yapılsa da Kâbe'nin çevresinin mübârek olduğuna dair herhangi bir kullanım söz konusu değildir.

²¹⁶ el-Kurtubi, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c.13, s.16.

²¹⁷ Aydınlı, *Huzuru Bekleyen Şehir: Kudüs*, s.164.

yana peygamberleri ağırlamakta, Hz. Mûsâ'dan sonra da vahyin inişine şahitlik yapmaktadır.²¹⁸

Seyyid Kutub'a göre Mescid-i Aksâ vasfedilirken çevresinin mübârek kılındığının söylenmesinin sebebi mescidin her yanının rahmet ve bereketle kuşatılıp mübârek kılınmasından dolayıdır. Bu şekilde bir ifade tercih edilmeseydi de “mescidi mübârek veya bereketli kıldık” denseydi anlaşılması gereken derin mana tam olarak kavranamazdı. Bu gibi kullanımlar Kur'an-ı Kerim'in ne denli i'cazlı bir anlatıma sahip olduğunun göstergesidir.²¹⁹

Elmalılı Hamdi Yazır'a göre Mescid-i Aksâ'nın çevresinin bereketlendirilmesinden maksat ise din ve dünya bereketleridir. Yani bu sıfat maddi ve manevi bereketleri kapsar. Çünkü Beytülmakdis Mûsâ (a.s.)'dan Îsâ (a.s.)'ya kadar vahyin iniş yeri ve peygamberlerin ibadetgâhı olmuş, hem de nehirler, ağaçlar, çiçekler ve meyvelerle donanmış idi. Bu iki faktöre ek olarak Muhammed (s.a.v.)'in kendisine yaptığı yolculuk yani İsrâ şerefiyle de bereketine bereket katılmıştır. Ayette bahsi geçen “Mescid-i Aksâ ve çevresi” ise Kudüs ve civarı demek olur. Allah Arış ve Fırat arasını mübârek kılmış ve özellikle Filistin'i mukaddes kılmıştır.”²²⁰

Maddi ve manevi bereketlerin yanı sıra Mescid-i Aksâ ve çevresinin söz konusu ayet-i kerimede bereket ile zikredilmesinin bir diğer sebebi de Mescid-i Aksâ'ya verilen ilahi ehemmiyetinden ileri gelmektedir. Beytülmakdis topraklarından çok uzak coğrafyalarda yaşıyor olsalar dahi İsrâ suresinin birinci ayeti aracılığıyla insanların dikkatinin Mescid-i Aksâ'ya çekilmesi arzulanmıştır. Kıyamete kadar korunacak olan son ilahi kitap Kur'an-ı Kerim'de Mescid-i Aksâ ve çevresinin mübârek kılındığının ifade edilmesiyle Müslümanların kalplerinde Mescid-i Aksâ'ya yönelik bir şevk ve sevgi uyandırılması amaçlanmıştır.

Bâreknâ kelimesinin üçüncü kullanımı Sebe suresi 18. ayette yer almakta olup ayet meali şu şekildedir: “**Bereketli kıldığımız** beldeler ile onlar arasında birbirini gören birçok yerleşim yeri oluşturduk ve bunlar arasında seyahati uygun konaklara ayırdık. “Oralarda geceleri, gündüzleri güven içinde seyahat edin” dedik.” (Sebe 34/18)

²¹⁸ es-Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, c.3, s.365.

²¹⁹ Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, c.9, s.283-284.

²²⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.5, s.276.

Ayette geçen “kurâ” Arapçada “karye” kelimesinin çoğul halidir ve “köyler, küçük kasabalar” anlamına gelmektedir. Söz konusu ayetteki kullanımda ise kurâdan kasıt küçük toplulukların kullandığı belde ve yerleşim yerleri²²¹ olup bu kelime ile Sebeliler’in Filistin ve Şam bölgeleri arasında kullandıkları güvenli güzergâhlara işaret edilmiştir.

Mevdûdî’ye göre Kur’an-ı Kerim’in genelinde “içinde bereketler yarattığımız memleketler” şeklindeki kullanımdan kasıt Suriye ve Filistin beldeleridir.²²² Sebe suresinin 18. ayeti özelinde de bir kısım tefsir âlimine göre “bereketli kıldığımız belde”den maksat aynı şekilde Şam bölgesidir.²²³ Bazı müfessirler ise ayette bahsi geçen bölgenin daha özel bir yer olduğunu düşünmekte buranın Filistin²²⁴ veya Kudüs²²⁵ şehri olduğunu savunmaktadırlar.

Kudüs, kutsal toprakların en önemli bölgelerinden biri ve hatta merkezi olduğu için, söz konusu ayette ona referans yapılmış olması kuvvetle muhtemel olmakla birlikte Kudüs ve çevresindeki yerleşim birimlerine bir gönderme yapılmış olması da mümkündür.²²⁶

Bâreknâ kelimesinin dördüncü kullanımı ise Enbiyâ suresinin 71. ayetinde yer almaktadır: “*Onu da Lût’u da kurtarıp herkes için bereketli kıldığımız yere ulaştırdık.*” (Enbiyâ 21/71)

Hz. İbrâhim peygamber yeğeni Hz. Lût ile birlikte Irak civarında yaşamaktayken kavimlerinin zulmü ve inkârcılığı nedeniyle vatanlarını ve ailelerini terk etmek zorunda kaldıkları için Allah Teâla onları doğup büyüdükları yerden uzaklaştırmış ve kendi vatanlarından çok daha hayırlı ve bereketli olan bir mesken nasip etmiştir. Taberi’ye göre bu ayette bahsi geçen “bereketli kılınan yer” den kasıt Beytülmağdis’tir.²²⁷ Ayette işaret edilen bölgenin Beytülmağdis olduğu konusunda İbn Kesir de Taberi ile aynı görüşü paylaşmaktadır.²²⁸

221 İbn Atrıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, c.4, s.415.

222 Mevdûdî, *Tefhîmu’l Kur’an*, c.4, s.459.

223 et-Taberî, *Camiu’l-Beyân fî Te’vîli’l-Kur’an*, c.22, s.83; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c.3, s.256.

224 el-Kurtubi, *el-Cami’ li Ahkâmi’l-Kur’an*, c.14, s.185.

225 İbn Abdisselâm, *İhtisâru tefsîri’n-Nüket ve’l-Uyûn li Mâverdî*, c.3, s.12; İbn Kesir, *Tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm*, c.3, s.880.

226 El-Khatib, *Kur’an ve Kudüs*, s.130.

227 et-Taberî, *Camiu’l-Beyân fî Te’vîli’l-Kur’an*, c.18, s.470.

228 İbn Kesir, *Tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm*, s.5, c.353.

Kudüs ve çevresinin mübârek oluşu, Enbiyâ suresindeki ilgili ayette Hz. İbrâhim (a.s.)'in canını kurtarmak için kavminin zulmünden kaçıp sığındığı bölge ile ilişkilendirilmiştir. Hem Kur'an-ı Kerim'de bulunan diğer ayetlerin hem de tarihi bilgilerin teyit ettiği üzere bu bölge Filistin'dir. Filistin ve çevresi öyle mübârek bir bölgedir ki tevhid ehli kimseler kendilerini burada güvende hissederler ve kurtuluşları bu topraklarda tahakkuk eder.

Kitâb-ı Mukaddes'e göre de Hz. İbrâhim Ur (Irak)'dan çıkarak Kenan Diyarı'nda olan Filistin'deki el-Halil kasabasına yerleşmiştir.²²⁹

Mevdûdî'nin bu konu hakkındaki açıklaması şu şekildedir:

Bereketli yer ile hem maddi hem de manevi değere sahip olan Suriye ve Filistin toprakları kastedilmektedir. Burası dünyadaki en verimli bölgelerden biriydi ve iki bin yıldan beri dünyanın diğer bölgelerine nazaran birçok peygamberle şerefendiriliyordu.²³⁰

Sâbûnî'ye göre ise Hz. İbrâhim ve kardeşinin oğlu Hz. Lût'un birlikte hicret ettikleri bölgedeki bereketten kasıt Allah'ın buraya bolluk vermesi ve çokça peygamber, nehir ve ağaçlarla zenginleştirilmesidir.²³¹

Kur'an-ı Kerim'de bereket ile anılan yerler arasında her ne kadar Suriye ve Mekke yer olsa da Enbiyâ suresinin 71. ayetinde işaret edilen bölgenin Beytülmağdis olduğu aşikârdır. Hz. İbrâhim'in hayatına dair tarihsel veriler de bu görüşü teyit etmektedir. Bu topraklar öyle topraklardır ki tarih boyunca Hz. İbrâhim gibi birçok peygamberin sîretinde hicretin ana vatanı olmuştur. Hz. İbrâhim ve Lût Filistin bölgesinde farklı illere yerleştikten sonra da tevhit mücadelesine devam etmişlerdir.

Hz. İbrâhim ve Lût'un Filistin'e hicret ettikleri konusunda fikir birliği olsa da Filistin'de tam olarak nerede yerleştikleri ve nereden hicret ettikleri noktasında bir takım ihtilaflar vardır. Örneğin İbnü'l-Esîr'in rivayetine göre Hz. İbrâhim, Firavun'un baskıları sebebiyle Mısır'dan ayrılıp Şam'a doğru hareket ettiği Filistin topraklarında Seb'a bölgesine yerleşmiştir. Seb'a halkının kendisini hoş karşılamaması üzerine buradan da ayrılarak Remle ile Beytülmağdis arasında bulunan Katt bölgesine yerleşmiştir.²³²

²²⁹ Simon Sebag Montefiore, *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi*, Trc. Cem Demirkan, (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016), s.18.

²³⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'an*, c.3, s.288.

²³¹ es-Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, c.4, s.93.

²³² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c.1, s.79; *el-Kâmil Tercümesi*, c.1, s.94.

Enbiyâ suresinin 81. ayetinde bâreknâ kelimesi beşinci kez kullanılmakta olup söz konusu ayetin meali şu şekildedir: “*Süleyman’ın emrine de onun isteğine göre, içinde bereketler yarattığımız yere doğru esmek üzere güçlü rüzgârı verdik. Biz her şeyi biliriz.*” (Enbiyâ 21/81)

Hız. Süleyman’a sunulan sıra dışı yetilerden birisi de rüzgâra hükmedebilmesidir. Söz konusu bu rüzgâr Kur’an-ı Kerim’de Enbiyâ suresinin 81. ayetine ek olarak Sebe’ suresinin 12. ayeti ve Sâd suresinin 20 ve 36. ayetlerinde birden çok kez konu edilmiş olup müfessirler tarafından söz konusu rüzgârın mahiyeti hakkında farklı yorumlar yapılmıştır.

Enbiyâ suresi 81. ayette yine aynı rüzgârdan söz edilmiş ve bu rüzgârın mübârek kılınmış yere doğru aktığı belirtilmiştir ki bu mekân Beytülmakdis’tir.²³³ Hız. Süleyman babası Hız. Dâvûd’un vefatından sonra varisi olmuş ve Allah Teâla da ona büyük bir hükümrânlık vermiş, cinler, şeytanlar ve rüzgâr gibi birtakım unsurlarla desteklemişti.

Hız. Süleyman emrine verilen rüzgârı hem ticaret gemilerini hem de savaş gemilerini doğru bir şekilde yönetebilmek için kullanıyordu. Ekonomi ve asker gücünü elinde tutan Hız. Süleyman döneminin en güçlü kralı olmuş, halkı da oldukça zenginleşmişti. Hız. Süleyman (a.s.)’ın emri ile ayette bahsi geçen rüzgâr, bol meyveleri, ırmakları ve ağaçları olan Şam diyarına doğru eserdi. Bu bölge onun yerleşme yeri ve karargâhıydı.²³⁴

Daha özel anlamda Hız. Süleyman’ın gemileri kendisine verilen rüzgârı kontrol edebilme yeteneği sayesinde bir ay Filistin sahillerindeki limanlarından yola çıkıp doğu istikametinde, bir ay da aynı yere dönmelerini sağlayan batı istikametinde hareket ediyordu. Enbiyâ sûresinin 81. âyetinde de gemilerin Filistin bölgesine dönüşünden bahsedilmiştir.²³⁵

²³³ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.3, s.694.

²³⁴ es-Sâbûnî, *Safvetü’t Tefsir*, c.4, s.95-96.

²³⁵ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.4, s.419-420.

Bâreknâ kelimesinin altıncı kullanımı ise Sâffât suresi 113. ayetinde yer almakta olup söz konusu ayetin meali şu şekildedir: “*Ona ve İshak’a bereketler indirdik. Onların soyu içinde iyisi bulunduğu gibi açıkça kendine kötülük edeni de olacaktı.*” (Saffât 37/113)

Hiz. İbrâhim yaşı oldukça ilerledikten sonra ilk olarak İsmâil ikinci olarak da İshak peygamber dünyaya gelmiştir. Hiz. İsmâil’in annesi Hâcer, Hiz. İshak’ın annesi ise Sâre’dir. Hiz. İbrâhim (a.s.) Irak tarafından Filistin’e hicret ettikten sonra bir müddet bu mübârek topraklar üzerinde yaşamış ve daha sonra oğlu İsmâil (a.s.) ile rızıklandırılmıştır.

Kur’an-ı Kerim’de Hûd suresi’nin 69-74. ayetlerinde²³⁶ meleklerin Hiz. İbrâhim’i oğlu ile müjdelemeye geldikleri kıssa bazı ayrıntıları ile birlikte nakledilmektedir. Aynı olay Hicr, Ankebût, Zâriyât²³⁷ surelerinde de anlatılmaktadır.

Ayette de zikredilen İbrâhim ve İshak peygamberlere “bereketler” verilmesi, ikisinin de dünya durdukça saygı ve övgüyle anılmaları, nesillerinin çoğalarak devam etmesi ve İsrâiloğulları’nın bütün peygamberlerinin Hiz. İshak’ın soyundan gelmesi şeklinde açıklanmıştır.²³⁸

3.7.3. Mübârekun/ Mübâreken/ Mübârekeh

Mübârekun b-r-k kökünden türeyen ve merfu halde bulunan bir sıfat olup Kur’an-ı Kerim’de Enbiyâ suresi 50., Sâd suresi 29., En’âm suresi 92. ve 155. ayetler olmak üzere toplamda dört defa kullanılmıştır. Söz konusu dört kullanımın tamamı Kur’an-ı Kerim’i nitelemek içindir.

---

²³⁶ Hud suresinde konu edilen bu kıssa da melekler Hiz. İbrahim’i oğlu Hiz. İshak ile müjdelemeye geldikten sonra Hiz. Lut’un kavmine azap indirmeye gitmişleridir. Dolayısıyla bu iki görevi yerine getiren melekeler aynı meleklerdir. Nitekim Hud suresi 74-78. ayetlerde kıssanın Hiz. Lut kavmi ile alakalı olan kısmı yani geri kalanı zikredilmektedir.

²³⁷ Hicr 15/53, Ankebût 29/27, Zâriyât 51/28.

²³⁸ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.4, s.546-547.

Kur'an-ı Kerim ilahi bir kelim olmasý sebebiyle birçok feyiz ve bereket ihtiva eder. Kur'an-ı Kerim'deki bereket tek yönlü olmayıp onu okuyan ve kendisini Kur'an'a açan kimselerin yaşamlarında mutluluk ve bolluğa vesile olduğu için çift yönlüdür.

Mübâreken kelimesi de tıpkı mübârekun gibi b-r-k kökünden türeyen ve mansub halde bulunan bir sıfat olup Kur'an-ı Kerim'de toplamda dört ayrı bağlamda kullanılmıştır. Bu kullanımlardan Kâf suresi 9. ayette kendisinden bolca ekin ve hasat alınan yağmurdan, Mü'minûn suresi 29. ayette Hz. Nûh'un gemisini bereketli bir menzile ulaştırması için Allah'a yaptığı duadan, Meryem suresi 31. ayette kundakta annesini savunan Hz. İsa'dan ve Âl-i İmrân suresi 96. ayette bereket merkezlerinden biri olan Kâbe-i Şerif'den bahsedilmiştir.

Kâbe de tıpkı Mescid-i Aksâ gibi birçok maddi ve manevi bereketlerle bezenmiştir. Aynı zamanda Mescid-i Harâm'da yapılan ibadetler başka mescitlerde yapılan ibadetlere nazaran kat kat fazla mükâfatlandırılır ki bu da Kâbe'nin de bereket merkezi olmasının sonuçlarından bir tanesidir.

B-r-k kökünden türeyen bir diğer sıfatta mübârekeh olup, Kur'an-ı Kerim'de ikisi Nûr suresinde olmak üzere toplamda 4 kez kullanılmıştır. Bu kullanımlardan Duhân suresi 3. ayetinde Kur'an'ın indirilmeye başlandığı gece, Kasas suresi 30. ayette Hz. Mûsâ'ya vahiy indirilmeye başlandığı yer, Nûr suresi 61. ayette evlere girildiği vakit insanların birbirlerine verdikleri selam ve nur ayeti olarak meşhur olmuş ayette Allah'ın nurunun teşbihinde zikredilen zeytin ağacı söz konusu edilmektedir.

Kasas suresi 30. âyette Hz. Mûsâ'ya vahyin ilk indiği yer, Hz. Mûsâ'ya peygamberlik görevinin burada verilmesi ve Allah Teâlâ'nın onunla burada konuşmuş olması sebebiyle mübârek kılınmıştır. Aynı mekânın mübârek oluşuna ayrıca Neml suresi 8. ayetinde de değinilmiştir.

3.7.4. Berekat/ Berekatuhu

Bereket kelimesinin çoğul formunda olan berakat kelimesi Kur'an-ı Kerim'de A'râf suresi 96. ve Hûd suresi 48. ayetler olmak üzere toplamda iki kez kullanılmıştır.

Hûd suresinin 48. ayetinde, yukarıda bahsettiğimiz Mü'minun suresi 96. ayetinde Hz. Nûh'un yapmış olduğu duanın kabulü müjdelenmekte, kendisine inananlarla birlikte gemiden inmesi emredilmektedir.

A'râf suresi 96. ayette Allah'a iman edip takva ehlerinden olan kimselere Allah tarafından gökten ve yerden bereket kapılarının açılacağı haber verilmektedir. Dolayısıyla söz konusu ayette iman ve takvanın neticesinin bereket, bolluk, mutluluk ve esenlik olduğu bildirilmektedir.

Bazı müfessirler "gökten gelen bereketleri" yağmur, "yerden gelen bereketleri" ise ziraî mahsuller ve hayvansal ürünlerdeki bolluk olarak açıklamışlardır.²³⁹ Ancak ayetin maksadını da göz önüne alacak olursak bereket ile kastın maddi nimetlerin yanı sıra manevi hayırlar şeklinde yorumlamak daha yerinde olacaktır.

Bereketin çoğulu olan ve Allah'a atfedilen "O" zamiri ile birleşmiş olarak kullanılan berekâtuhu kelimesi yalnızca Hûd suresinin 73. ayetinde yer almaktadır. Söz konusu ayet-i kerime Hz. İbrâhim Hz. İshak ile müjdelenmiş, bu nimet Allah'ın Hz. İbrâhim ve ehl-i üzerine rahmet ve bereketi olarak tanımlanmıştır.

3.7.5. Bâreke/Bûrike

Bâreke kelimesi Kur'an-ı Kerim'de Fussilet suresinin 10. ayetinde olmak üzere yalnızca bir kez kullanılmıştır. Bu ayet-i kerimede yeryüzünün bereketli hale getirilmesinden bahsedilmiş, canlı ve cansız varlıklar için yerden türetilen bereketin maddi boyutuna gönderme yapılmıştır. Çünkü yeryüzü, üzerinde yaşayan canlılar için su ve besin kaynağıdır ve bu kaynağın bereketlendirilmesiyle her türlü mahlûk yerden bolca istifade eder.

Meçhul halde olan bûrike fiili Kur'an'da yalnızca Neml suresinin 8. ayetinde kullanılmıştır. Söz konusu ayet-i kerimede Hz. Mûsâ'nın ailesiyle birlikte Medyen'den Mısır'a dönerken uzaktan gördüğü ateşin yanına gittiği zaman ilahi nidaya muhatap oluşu anlatılmaktadır.

Ayette zikri geçen "*Ateşin yanındaki ve çevresindekiler mübârek kılınmıştır!*" ifadesindeki ateşten kasıt Zemahşeri'ye göre Hz. Mûsâ'nın bulunduğu yerdir. Burada

---

²³⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.2, s.560.

mübârek kılınanlar ise Hz. Mûsâ'nın kendisi ile o yerin çevresinde bulunan kutsal topraklardır.²⁴⁰

BÖLÜM IV

KUR'AN'DA MESCİD-İ AKSÂ VE ÇEVRESİ İLE BAĞLANTILI OLAN DİĞER KAVRAMLAR

Kur'an-ı Kerim'de Mescid-i Aksâ ve çevresinin kutsiyeti ve mübârek oluşu ile alakalı bir kısım ayetler bulunmakta olup, bu konu ile alakalı açıklamalara bir önceki bölümde

---

²⁴⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c.3, s.137.

ayrıntılı bir şekilde yer verilmişti. Mescid-i Aksâ ve çevresinin mukaddes ve mübârek oluşuna delalet eden ayetler dışında bu bölge ile ilgili bir bütün olarak veya bölgedeki bazı unsurlara işaret eden kavramların da Kur'an'da bulunduğu bir vakıdır.

Kur'an-ı Kerim'deki farklı sure ve ayetlerde birden çok kavram Mescid-i Aksâ ve çevresine işaret etmekte veya bizatihi Kudüs ve Beytülmakdis kelimeleri yerine kullanılmaktadır. Bu bölümde söz konusu kavramların medlülleri, kullanım sıklıkları ve Beytülmakdis ile olan alakaları üzerinde durulacak olup ilgili ayetler ve açıklamalarına yer verilecektir.

4.1. Bâb

Arapça'da kapı anlamına gelen "bâb" kelimesi Kur'an-ı Kerim'de toplamda on bir defa kullanılmış olup bunlardan dördü Beytülmakdis ve İsrailoğulları, geri kalan yedi tanesi de Hz. Yusuf'un kıssası ile gök, azap, cennet ve cehennem kapılarıyla²⁴¹ alakalıdır.

Kapı kelimesinin Beytülmakdis'e işaret ettiği ayetler genel olarak incelendiğinde "bâb" ile Mescid-i Aksâ veya kadim Kudüs sınırlarının kast edildiği veyahut bizatihi bu ikisinden birinin kapısı için kullanıldığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Bâb kelimesinin Kur'an-ı Kerim'deki kullanımlarından biri Mâide suresi 23. ayetinde yer almakta olup söz konusu ayet mealen şu şekildedir: "*Korkanlar arasından Allah'ın kendilerine lütufta bulunduğu iki (yiğit) adam şöyle dedi: "Kapıdan üzerlerine hücum edin; oraya girdiğiniz an artık kesinlikle siz galipsiniz. Eğer müminler iseniz ancak Allah'a güvenin".*"²⁴² (Mâide 5/23)

Hz. Mûsâ kavmiyle birlikte Kudüs'e yaklaştığı vakit İsrailoğulları'ndan on iki kişi seçip durumu incelemeleri için önden göndermişti. Gerekli araştırmaları yapan bu ekip geri döndüğü vakit şehrin çok büyük bir zenginlik içinde olduğu ancak aynı zamanda

²⁴¹ Diğer yedi kullanım için bkz: Yûsuf 12/25 ve 67, Ra'd 13/23, Hicr 15/14 ve 44, Mü'minûn 23/77, Hadid 57/13.

²⁴² Ayetin Arapçası için bkz. قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَانكُتْمُوا غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ قَتَرُوا لَوْلَا أَنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

orada çok güçlü kabileler yaşadığı için şehrin asla teslim alınamayacağı yönünde rapor verdiler.

Rapor verenlerin arasından yalnızca iki tanesi bu işi Allah ve peygamberi emrettiyse üstesinden gelebileceklerini söyledilerse²⁴³ de İsrailoğulları Kudüs için savaşmayı göze alamayarak oraya girmeyi reddetmişlerdir. Bunun üzerine aynı surenin 26. ayetinde bildirildiği üzere kırk yıl yeryüzünde başıboş bir vaziyette dolaşmakla ve zillete düşer olmakla²⁴⁴ cezalandırılmışlardır.

Taberi'ye göre bu ayette bahsedilen iki adamdan birisi Hz. Yûşa' dır.²⁴⁵ Tih sürgünü yıllarında vefat eden Hz. Mûsâ ve anne bir kardeşi Hz. Harun'un vefatından sonra İsrailoğulları'nın peygamberi Hz. Yûşa' olmuştur.

Tih Çölü'nde İsrailoğulları'ndan yirmi yaşın üzerinde her kim varsa vefat etmiş, geri kalanlar ise Hz. Yûşa' önderliğinde yeniden Kudüs'e yönelmişlerdir. Muhammed (s.a.v.)'den bu olay ile ilgili olarak Filistin'e yapılan yolculuk esnasında güneşin Yûşa' (a.s.) haricindeki herkesi etkilediğini haber verdiği bir rivayet nakledilmektedir.²⁴⁶

Tevrat'ta da Hz. Yûşa''nın bu yolculuk sırasında güneşten olumsuz anlamda etkilenmediğini anlatan bir ayet vardır ki bu ayetin bulunduğu bölüme “Yûşa''nın yolculuğu” adı verilmiştir.²⁴⁷

Yûşa' (a.s.), Kudüs'te yaşamaya başlamalarından sonra tüm itaatsizliklerine rağmen vefat edene kadar İsrailoğullarına önderlik yapsa da ardından onları yönetecek güçlü devlet adamları bırakmamıştır. Bu sebeple İsrailoğulları Hz. Yûşa''nın vefatının ardından gittikçe zayıflamış ve kısa bir süre sonra Kudüs ellerinden çıkmıştır.

Mescid-i Aksâ ve çevresine işaret eden bâb kelimesinin ikinci kullanımı Bakara suresi 58. ayette geçmekte olup mealen şu şekildedir: “*Demiştik ki: “Şu şehre girin, orada bulunanlardan dilediğiniz şekilde bol bol yiyip için, kapıdan eğilerek girin ve af*

---

²⁴³ Sayılar, 13/2-33.

²⁴⁴ Kutup, *Fî Zilâli 'l-Kur'ân*, c.1, s.151-152.

²⁴⁵ et-Taberî, *Camîu 'l-Beyân fî Te'vîli 'l-Kur'an*, c.2, s.130, c.5, s.293.

²⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, hadis no: 8298.

²⁴⁷ Yûşa''nın yolculuğu, 10/13.

dileyin ki hatalarınızı bağışlayalım. Biz iyi davrananlara fazlasıyla vereceğiz."²⁴⁸
(Bakara 2/58)

Söz konusu ayet-i kerimede kendisinden bahsedilen hadise çok ufak değişikliklerde A'râf suresini 161. ayetinde de anlatılmaktadır. Taberi, Maverdi, Suyuti gibi birçok tefsir âlimine göre ayette bahsi geçen şehir Kudüs'tür.²⁴⁹

Süddi, Katade, Rebi b. Enes ve Ebu Muslim el-İsfehani de bu ayetteki karyenin Kudüs olduğu kanaatindedirler. Muhammed Esed de ayetteki karyeden maksadın Filistin olduğunu belirtmektedir. İbn Abbas ve Ebu Zeyd ise karyenin Eriha olduğunu söylemekteyken, Razi ve İbn Kesir ise karyeden maksadın Kudüs olduğunu²⁵⁰ savunanlar arasındadır.

Kahir ekseriyete göre hadise Kudüs'e girmekten bahsetse de ismini zikrettiğimiz bazı müfessirler bu şehrin Eriha olabileceğini de ileri sürmüşlerdir.²⁵¹ Bu görüş herkes tarafından kabul görmese de her halükarda Eriha, günümüz Filistin sınırları içerisinde ve dolayısıyla Mescid-i Aksâ ve çevresinde bulunmakta olan bir şehirdir. Bu sebeple düşük bir ihtimal dahi olsa da şayet söz konusu şehir Eriha ise bile yine de konumuzla doğrudan alakası bulunmaktadır.

Bâb kelimesinin üçüncü kullanımı A'râf suresi 161. ayette geçmekte olup mealen şöyledir: "*Onlara, "Şu şehre yerleşin; orada dilediğiniz gibi yiyip için ve af dileyin; kapıdan eğilerek girin ki hatalarınızı bağışlayalım. İyilik yapanlara ileride ihsanlarımızı daha da arttıracamız" denildi.*"²⁵² (A'râf 7/161)

Ayet-i kerimede bahsi geçen şehir genel kabule göre Kudüs²⁵³ olup, Bakara suresi 58. ayet hakkında yaptığımız önceki açıklamalarda bu konu ile alakalı ayrıntılı bilgi yer almaktadır.

²⁴⁸ Ayetin Arapçası için bkz. *وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَاَدْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةً نَغْفِرْ لَكُمْ*.
حَطَّائِكُمْ وَسَتْرَ بِيْدِ الْمُحْسِنِينَ

²⁴⁹ et-Taberî, *Camîu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, c.1, s.426; Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, Edt. Abdusselam Muhammed Ali Şahin, (Beyrut: Daru'l-Kutub el-İlmiyye, 1995), c.1, s.84; Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâlüddîn es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, (Beyrut: Daru'l-Fikir, 1993), c.1, s.172, 173.

²⁵⁰ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017), s.62, d.no. 42.

²⁵¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.3, s.217.

²⁵² Ayetin Arapçası için bkz. *وَإِذْ قِيلَ لَهُمْ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةً وَاَدْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَغْفِرْ لَكُمْ*.
حَطَّائِكُمْ وَسَتْرَ بِيْدِ الْمُحْسِنِينَ

²⁵³ es-Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, c.2, s.161.

Hem Bakara hem de A'râf suresinin ilgili iki ayetinde geçen "kapı" kelimesinden kasıt ise Kudüs şehrinin girişi, güzergâhı veya bu şehrin kapısı anlamına gelmektedir. Hatta ayetlerdeki kapı kelimesinin Mescid-i Aksâ'nın on beş kapısından biri olan ve günümüzde Hıttâ Kapısı olarak bilinen kapıya delalet ettiği²⁵⁴ ve ayette zikredilmesinden sonra bu kapıya "Hıttâ" adının verildiği mümkün görülmektedir.

Aynı düşünceden dolayı ayette umumdan hususa yani genelden özele doğru bir akışın bulunduğu görüşü de gündeme gelmiştir. Yani "bu yerleşim birimine, şehre veya köye" girin derken Kudüs kastedilmiş olup "kapıdan girerken de hıttatun deyin" ifadesiyle Mescid-i Aksâ veya Kudüs'ün kapılarından birinin kast edilmiş olması mümkündür.

Aynı şekilde hem Bakara hem de A'râf suresinin ilgili ayetlerinde belirtildiği üzere İsrailoğulları'na Kudüs'ün kapılarından girerken bir tevazu ifadesi olan ve "günahlarımızı dök ve bizi affet" anlamına gelen "hıttatun" kelimesini telaffuz etmeleri istenmiş ve tövbe istiğfarda bulunmaları emredilmiş olmasına rağmen onlar bu emre itaat etmeyerek büyüklenmiş ve kendilerinden duyulması beklenen sözü değiştirerek söylemişlerdir. Burada kapalı olan nokta ise İsrailoğulları'ndan "hıttatun" demelerini kimin ne zaman talep ettiği'dir.

Öncelikle ayetlere baktığımız zaman birisinde "gıyle" diğeri de "gulna" dendiğini görüyoruz. Dolayısıyla bu söz bizatihi İsrailoğulları'na ilham mı edildi veya Hz. Mûsâ ya da Hz. Yûşa' aracılığıyla mı kendilerine bu istek bildirildi, tam olarak bilinmemektedir. Tefsir kitaplarında da bu konu ile alakalı genel bir kabul veya ayrıntılı açıklamalar yer almamaktadır.

Aynı şekilde kapalı olan bir diğeri nokta da ayette yer alan Kudüs'e girme emri ile "hıttatun" kelimesinin telaffuzuna dair isteğin Tih döneminden önce mi sonra mı ya da bu iki olayın art arda mı yoksa farklı zamanlarda mı gerçekleştiğine dair belirsizliktir. Bu konuyla alakalı olarak da tefsir kitaplarında ayrıntılı bilgi veya görüş tarafımızca tespit edilememiştir.

Bâb kelimesinin dördüncü kullanımı Nisâ suresi 154. Ayette geçmekte olup söz konusu ayetin meali şu şekildedir: "*Ant içmeleri sebebiyle (sözleşmeyi desteklemek ve önemine dikkat çekmek için) dağı başlarına diktik ve onlara "Baş eğerek kapıdan*

²⁵⁴ Taberî, İbnü'l-Cevzî, Âlûsî bu görüştedir. İlgili ayetlerin tefsirlerini kolayca kıyaslamak için bkz. <https://tafsir.app/2/58>

girin” dedik; onlara, “Cumartesi günü sınırı aşmayın” dedik; kendilerinden sağlam söz aldık.”²⁵⁵ (Nisâ 4/154)

Ayette İsrailoğulları ile peygamberleri arasında farklı zamanlarda yaşanmış birden çok olay bir arada zikredilmekle beraber, sıralanan hadiselerden hangisinin önce hangisinin sonra yaşandığı tam olarak açık değildir.

Bir önceki bölümde de açıklamış olduğumuz üzere ayete konu olan Tûr Dağı'nın Kudüs'e yakın mesafede bulunan bir dağ olması kuvvetle muhtemeldir. Öte yandan burada zikredilen dağın İsrailoğulları üzerinde kaldırılmasının mahiyeti ile alakalı tefsirlerde açık bilgiler yer almamakla birlikte bu olayın İsrailoğullarını ıslah edici veya gözdağı verici bir mucize olduğu ortadadır. Baş eğilerek girilmesi gereken kapı ise Kudüs'e girilen kapılardan bir tanesidir.

Söz konusu ayet-i kerimede bahsi geçen “misak” yani İsrailoğulları'ndan alınan söz ile tevhit inancına dair esaslara uyacakları konusunda peygamberleri ve dolayısıyla Allah'a vermiş oldukları söz kastedilmektedir. Bu söz mevzusu aynı zamanda Bakara suresi 63. ve 93. ayetlerde de konu edilmiştir.

İlgili ayetlerin tamamı incelendiğinde İsrailoğulları'ndan önce söz alındığı sonra dağın başlarına kaldırıldığı açıktır. Bununla birlikte dağın Hz. Mûsâ'ya vahiy gelen ve Allah ile konuştuğu Tûr Dağı mı başka bir dağ mı olduğu, tam olarak hangi bahislerde söz alındığı ve dağın hangi mahiyette İsrailoğulları üzerine kaldırıldığı hususunda tefsir kitaplarında kesin ve açık bilgiler yer almamaktadır.

4.2. Karye

“Köy, kasaba, şehir, yerleşim yeri” anlamına gelen karye kelimesi Kur'an-ı Kerim'de otuz üç defa tekil olarak, on altı defa da çoğul olarak kullanılmıştır. Bu tekil kullanımlardan toplamda doğrudan altı, dolaylı olarak iki tanesi ve çoğullardan da bir tanesi Beytülmakdis ile alakalıdır. Daha önce geçen “bâreknâ ve bâb” başlıkları altında “karye” kelimesinin geçtiği Bakara suresi 58, A'râf suresi 163 ve Sebe suresi 18.

²⁵⁵ Ayetin Arapçası için bkz. *وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا*

ayetleri ele alındığı ve gerekli açıklamalar yapıldığı bu başlık altında söz konusu üç ayet tekrar ele alınmayacaktır.

Karye kelimesinin daha önce ele almadığımız kullanımlardan ilki Bakara suresinin 259. ayetinde yer almakta olup ayetin meali şu şekildedir: “*Yahut evlerinin çatıları çöküp üzerine duvarları yıkılarak harap olmuş, ıssız bir kasabaya uğrayan kimsenin durumu gibi. Bu kişinin, “Allah, bütün bunları öldükten sonra nasıl diriltecek?” demesi üzerine Allah onu yüzyıl ölü olarak tuttu, sonra diriltti. “Ne kadar kaldın” diye sordu. “Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldım” dedi. Allah “Hayır, yüzyıl kaldın. Anlamak için yiyeceğine içeceğine bak, henüz değişmemiş; eşeğine bak, -seni insanlara bir işaret kılmamız için- ve kemiklere bak, onları nasıl düzeltiyor ve üzerini etle kaplıyoruz” buyurdu. Artık o adam için durum açıkça ortaya çıkınca, “Biliyorum ki Allah kesinlikle her şeye kadirdir” dedi.*”²⁵⁶ (Bakara 2/259)

Ayette bahsedilen olay müfessirlerin ilk tercihine göre Beytülmakdis'te ve Bâbil sürgünü akabinde yaşanmıştır.²⁵⁷

Mevdûdî'ye göre de ayette bahsedilen mekân Beytülmakdis olup harap edilmesinin sebebi Bâbil kralı Buhtunnasr'ın bu beldeyi yerle bir etmesidir. Meşhur görüşe göre bu beldeye giren kişi Üzeyir (a.s.)'dir ve mekândaki tahrip derecesini görünce şaşkınlığa düşmüş, buranın yeniden nasıl yaşanabilir bir yer olacağını merak etmiştir. Bunun üzerine Allah onu yüz yıllığına öldürüp yeniden diriltince Üzeyir (a.s.) de tamamen cansız kalmış ve yerle bir olmuş bir yerleşim alanının nasıl geri canlandırılacağını kavramıştır.

Elmalılı'ya göre bu olayın hikmetinin kavranması için iki durum mümkündür. Bunlardan birisi yüz sene boyunca uyuyan Hz. Üzeyir uyandığı zaman yanı başında Beytülmakdis'e birlikte geldiği eşeğinin kemiklerini bulmuş ve Allah o eşeğe Üzeyir (a.s.)'in gözü önünde et giydirilmiş ve doku vermiş, böylelikle Üzeyir (a.s.) de ölümlerinin nasıl diriltileceğine şahit olmuştur.²⁵⁸

²⁵⁶ Ayetin Arapçası için bkz. *أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِبَةٌ عَلَى غُرُوشِهَا قَالَ أُنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ قَالَ بَلْ لَبِثْتُ مِائَةَ عَامٍ فَانظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانظُرْ إِلَى جَمْرِكَ وَلَجَجِلُّكَ أَيُّهُ لِلنَّاسِ وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ*

²⁵⁷ et-Taberî, *Camîu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, c.5, s.443, İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.1, s.677.

²⁵⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.3, s.179-180.

Bir diğerk ihtimale göre de Üzeyir (a.s.)'in uykusunun yetmişinci senesinde Beytülmakdis'i Yuşek adında Farslı bir hükümdar fethetmiş ve otuz senelik süre boyunca şehri yeni baştan imar etmiştir. Dolayısıyla şehri tamamen tahrip olmuş durumda görüp uykuya dalan Hz. Üzeyir uyandığı zaman karşısında capcanlı bir yaşam alanı olduğunu görünce ölülerin nasıl diriltileceğini kavramıştır.

Ayette bahsi geçen kişi, yer ve bölge hakkında farklı görüşler ortaya sunulmuştur. Siyak ve sibaka bakarak bu kişinin peygamber olduğu anlaşılrsa da adının Üzeyir, Ermiya, Hızır, Lût (a.s.)'un kölesi, Şa'ya, Ezra, Hezekiel veya Nehemya²⁵⁹ olduğuna dair farklı rivayetler bulunmaktadır.

Söz konusu mekân ile alakalı da farklı rivayetler mevcut olup tefsir kitaplarında şu beldelerin adı geçmektedir: En yaygın ve kabul edilir görüşe göre İliyâ yani Beytülmakdis, Karyetü'l-ineb, Mütেকেfe, Binler Şehri, Deyr-i Hiraki, Şabur Abad ve Selamad.²⁶⁰

Anılan birçok kişi ve bölge adının yanı sıra bazı müfessirler de ayet-i kerimede ayrıntılara yer verilmediğı için ayetin tefsirinde önemli olanın kıssadan hisse çıkarmak olduğuy ve olayın ne zaman ve nerede gerçekleştiğı ile failin kim olduğuyuna dair araştırma ve tahminlerin gereksiz olduğuyunu vurgulamışlardır.

Bakara suresinin 259. ayetinde yer alan “karye ve hiye haviye” ifadeleri aynı zamanda Hac suresinin 45. ayetinde de geçmektedir. Ancak Bakara suresinin ilgili ayeti hakkında yer alan geniş açıklamalara rağmen bu durum Hac suresindeki ilgili ayet için geçerli değildir. Lafzi benzerliğı göz önüne alacak olursak bu ayetinde Beytülmakdis ile alakalı olması ihtimali söz konusu olmakla birlikte bu noktada bir kesinlik yoktur.

Karye kelimesinin ikinci ve üçüncü kullanımı ise Ankebût suresi 31 ve 34. ayetlerinde yer almakta olup söz konusu ayetlerin mealleri şu şekildedir:

²⁵⁹ Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'an*, c.1, s.179.

²⁶⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.3, s.182-184.

“Elçilerimiz İbrâhim’e müjdeyi getirdiklerinde, “Biz şu **memleketin** halkını yok edeceğiz; çünkü oranın halkı zulme sapmışlardır” dediler.”²⁶¹ (Ankebût 29/31)

“Biz, yoldan çıkmalarının cezası olarak bu **memleket** halkının üzerine gökten alçaltıcı bir belâ indireceğiz!”²⁶² (Ankebût 29/34)

Hız. Lût, Hız. İbrâhim’in öz yeğeni olup Irak’tan Filistin topraklarına birlikte hicret etmişlerdi. Bu konu ile alakalı bir kısım açıklamalar Enbiyâ suresi 71. ayette mevcuttur. Filistin topraklarına geldikten sonra Hız. İbrâhim günümüzdeki Halil şehri, Hız. Lût ise Lut Gölü civarına yerleşip²⁶³ orada bulunan halklara karşı tebliğ vazifesini yerine getirmeye başlamışlardı.

Ancak Lût (a.s.)’un kavmi peygamberlerini dinlememiş ve Allah’ın emirlerini çiğnemeye devam etmişlerdi. Hareket ve davranışları sebebiyle üzerlerine azap hak olunca azap melekleri yeryüzüne inmişler önce Hız. İbrâhim’e giderek onu bir evlat ile müjdelemiş, daha sonra Hız. Lût’un kavmine azap indirmek üzere bir “kasaba”ya gideceklerini haber vermişlerdi. Tarihi verilerin ve İslami kaynakların da doğruladığı üzere meleklerin azap için gittikleri bu bölge Filistin’e yakın bir yerleşim alanı olup Beytülmakdis sınırları içerisinde bulunmaktadır.

Mescid-i Aksâ ve çevresine işaret eden karye kelimesinin dördüncü kullanımı ise Enbiyâ suresinin 95. ayetinde geçmekte olup ayetin meali şu şekildedir:

“Helâk ettiğimiz bir **belde** için artık dönüş imkânsızdır; onlar geri dönemeyeceklerdir”.²⁶⁴ (Enbiyâ 21/95)

Ye’cûc me’cûc kıssası ile bağlantılı olan bu ayet-i kerimde geçen “karye” kelimesinin de Kudüs’e işaret ettiği muhtemeldir.

Bu ayetle Kudüs’ün Yahudiler’e haram olduğu yani oraya bir daha tam bir hâkimiyetle dönemeyecekleri bildirilmiştir. Bunun sebebi Yahudilerin Allah’a vermiş oldukları sözleri defalarca çiğnemeleri ve O (c.c.)’nun gazabını celb etmiş olmalarıdır. Yahudiler hal ve hareketleri sebebiyle hem “seçilmiş halk” olma

²⁶¹ Ayetin Arapçası için bkz. *وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَىٰ قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ*

²⁶² Ayetin Arapçası için bkz. *إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَىٰ أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ*

²⁶³ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.3, s.186-187.

²⁶⁴ Ayetin Arapçası için bkz. *وَحَرَامٌ عَلَىٰ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ*

ayrıcalıklarını hem de kendileri için seçilmiş olan “arz-ı mevud” topraklarına girme haklarını tamamen kaybetmişlerdir.

Yahudilerle alakalı bir diğer kullanım da A'râf suresi 163. ayet-i kerimede yer almaktadır. Bu ayet deniz kenarında yaşayan bir halkın cumartesi yasağını çiğnediklerini²⁶⁵ bildirmektedir. Cumartesi yasağının birebir Yahudilerle bağlantılı olmasına rağmen ayette bahsedilen olayın Kudüs'te mi yoksa Yahudilerin yaşadığı başka bir bölgede mi vuku bulduğu kesin değildir.

Deniz kıyısındaki şehrin, Akabe körfezi sahilindeki Eyle²⁶⁶, Taberiye gölü civarındaki Taberiye, Akabe körfezinin batı kıyısındaki Medyen veya aynı bölgedeki Eyke şehri olduğu yolunda çeşitli görüşler vardır.²⁶⁷ Ancak olayın Beytülmakdis sınırları içerisinde vuku bulmuş olması ihtimal dâhilinde olduğu için çalışmamızda zikredilmesi gerektiği yönünde içtihat ettik.

4.3. Mihrâb

Yüksek ve ihtişamlı binalar, korunaklı yüksek mekânlar, kaleler, saraylar, mâbedler anlamına gelen mihrâb²⁶⁸ aynı zamanda bir yapının ön veya yüksekçe olan kısmına veya yüksek bir mevkiye verilen addır. Camilerde de imam, cemaatin en önünde namaza durduğu için ibadethanenin en ön bölümüne mihrâb denilir. Mihrâb kelimesi Kur'an-ı Kerim'de toplamda dört kez zikredilmiş olup bu kullanımların tamamı Beytülmakdis ile alakalıdır.

---

²⁶⁵ Cumartesi yasağının çiğnenmesinden dolayı alınan ceza Bakara 2/65'da şu şekilde açıklanmıştır: “İçinizden cumartesi günü hakkındaki hükmü çiğneyenleri elbette bilirsiniz. Bu yüzden onlara, “Aşağılık maymunlar olun!” demiştik”.

²⁶⁶ Eyle bugünkü Ürdün'ün bir liman şehri olup Kudüs'e 345 km mesafededir.

²⁶⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.2, s.612-613.

²⁶⁸ Tuğba Erzincan, “Mihrap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005), c.30, s.30.

Bu kullanımlardan ilki Âl-i İmrân suresinin 37. ayetinde geçmekte olup mealen şu şekildedir:

Bunun üzerine rabbi ona hüsnükabul gösterdi ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekeriyyâ'yı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekeriyyâ onun (Hz. Meryem) bulunduğu yere, **mâbeddeki odaya** her girdiğinde yanında (yeni) bir rızık bulur ve “Ey Meryem! Bu sana nereden?” diye sorar, o da “Allah tarafından” cevabını verirdi. Kuşkusuz Allah dilediğine sayısız rızık verir.²⁶⁹

Kur'an-ı Kerim'de kullanılan dört mihrâb kelimesinden üç tanesi Hz. Zekeriyyâ ve oğlu Hz. Yahyâ ile bağlantılı olup diğeri Hz. Meryem ile alakalıdır.

Hız. Meryem henüz annesinin karnında iken Allah'a adanmış ve çok küçük yaşlardan itibaren Mescid-i Aksâ'da yaşamaya başlamıştı. Hız. Meryem'in buradaki gözetici ve koruyucusu ise Zekeriyyâ (a.s.) idi.

Söz konusu ayet-i kerimede ki mihrâbtan maksat, mescidde merdivenle çıkılan bir odadır. Hız. Meryem'i, Zekeriyyâ (a.s.) tarafından Mescid-i Aksâ'da ki yüksekçe bir yerde bulunan özel bir odaya yerleştirmiş ve onu burada muhafaza etmişti.²⁷⁰ Dolayısıyla Beytülmakdis'in merkezinde yer alan Mescid-i Aksâ'da ki odalardan birisinde yaşanan bir hadiseyi aktarıyor olması hasebiyle Âl-i İmrân suresinin 37. ayeti konumuzla bire bir ve doğrudan alakalıdır.

Mihrâb kelimesinin ikinci ve üçüncü kullanımı Hız. Zekeriyyâ'ya Hız. Yahyâ'nın doğacağına müjdenmesi bağlamında kullanılmış olup Âl-i İmrân suresi 39. ve Meryem suresi 11. ayette geçmektedir:

“O mihrâbda/mâbedde durmuş namaz kılarken melekler ona şöyle seslendiler: “Allah'ın bir kelimesini (Hız. İsa'yı) tasdik edici, efendi, iffetli ve sâlih kullardan bir peygamber olarak Yahyâ'yı Allah sana müjdeliyor.”²⁷¹ (Âl-i İmrân 3/39)

“Bunun üzerine Zekeriyyâ, mihrâbdan/mâbedden kavminin karşısına çıkarak onlara, özel bir işaret diliyle, “Sabah akşam Allah'ı tesbih edin” dedi.”²⁷² (Meryem 19/11)

²⁶⁹ Ayetin Arapçası için bkz. فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا نَخَلَّ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

²⁷⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.2, s.357.

²⁷¹ Ayetin Arapçası için bkz. فَدَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ

²⁷² Ayetin Arapçası için bkz. فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا

Bu başlık altında zikri geçen her iki ayet Hz. Zekeriyyâ'ya Hz. Yahyâ'nın müjdelenmesi ile alakalıdır.

Hz. Zekeriyyâ ve onu bir oğul ile müjdelemek üzere gelen meleklerin onunla konuştukları mekân ya Mescid-i Aksâ'nın bölümlerinden bir bölüm ya da Hz. Zekeriyyâ'nın özel ibadet ve dualarını yaptığı şahsi ibadethanesidir. Ayetlerde yer alan mihrâb kelimesiyle ilgili olarak; Zekeriyyâ (a.s.) özel ibadetlerini bu iki ayet-i kerimede zikri geçen mekânda yapar, toplu ibadetleri içinde Mescid-i Aksâ'ya giderdi yorumu da mevcuttur ²⁷³.

Yaşı oldukça ilerlemiş olan Hz. Zekeriyyâ almış olduğu bu haber karşısında oldukça şaşırınca bu müjdenin doğruluğuna dair bir delil istemiş bunun üzerine Meryem suresinin 10. ayetinde bildirildiği üzere üç gün insanlarla konuşamayacağı kendisine haber verilmiştir.

İşte aynı surenin 11. ayetinde Hz. Zekeriyyâ'nın mâbedinden çıkarak kavmine "sabah akşam Allah'ı zikredin" diye işaret ettiği yerdeki mihrâb ile Âl-i İmrân suresinin 39. ayetinde ki mihrâbla aynı mekâna işaret edilmektedir.

Her iki ayet-i kerimede de mihrâb, ister Mescid-i Aksâ'nın içinde yer alıyor olsun isterse de Mescid-i Aksâ dışında ve Kudüs'te yaşayan Hz. Zekeriyyâ'nın özel ibadetgâhı olsun her halükarda Beytülmakdis'te vuku bulmuştur.

Mihrâb kelimesinin dördüncü kullanımını Sâd suresi 21. Ayet ve devamında geçmekte olup ayetin meali şu şekildedir: "*Davalaşanlara dair bilgi sana ulaştı mı? Bu adamlar mâbedin duvarına/mihrâba tırmanıp Dâvûd'un yanına girmişlerdi.*"²⁷⁴

Bu ayet-i kerimede bahsi geçen mihrâb Kudüs'te Davud peygamberin ibadet için kullandığı özel odaya işaret etmektedir. Yani olay siyak sibak bağlamından anlaşıldığı üzere kuvvetle ihtimal direkt Mescid-i Aksâ'nın içinde veya civarında gerçekleşmiştir. Hz. Dâvûd'un yanına gelen insan suretinde iki melek bir koyun meselesinden dolayı aralarındaki anlaşmazlığı çözümlmek için Hz. Dâvûd'dan haklarında adaletle hüküm

²⁷³ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.3, s. 591.

²⁷⁴ Ayetin Arapçası için bkz. **وَهَلْ أَتَيْكَ نَبِيُّ الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ**

vermesini istemişlerdi. Tabii meleklerin Hz. Dâvûd'un yanına gelmeleri içinde farklı amaçları taşıyan bir meseldir.

Müslüman coğrafyacılar göre de yukarıda zikredilen ayetlerde bahsi geçen Dâvûd ve Zekeriya peygamberlerin ve yine Îsâ Mesih'in annesi Meryem'in mihrâbları mahalli Kudüs'te bulunur.²⁷⁵

4.4. Rabve

Rabve kelimesi Kur'an-ı Kerim'de Bakara suresi 265. ve Mü'minûn suresi 50. ayette olmak üzere toplamda iki defa kullanılmış olup "yüksek yer" anlamına gelmektedir. Rabve bitkilerin en güzel şekilde yetiştiği yerdir.²⁷⁶

Söz konusu bu iki kullanımdan Mü'minûn suresinde geçmekte olanı Beytülmakdis ile alakalıyken Bakara suresinde geçmekte olan rabve kavramının tanımı ile alakalı fikir vermektedir.

Bakara suresinin 265. ayetinde çok verimli bir bahçeden bahsedilmektedir. Rabve yani yüksek arazide bulunan bahçeye daha çok yağmur isabet edeceğinden dolayı ağaçları ve dolayısıyla meyveleri daha bol olur. Bu ayette ağaçların güzelliği ve meyvelerin temizliği sebebiyle yüksek yer manasına gelen "rabve" ile misal verilmiştir.²⁷⁷

Mescid-i Aksa ve çevresine işaret eden rabve kelimesi ise Mü'minûn suresi 50. Ayette geçmekte olup ayetin meali şu şekildedir: "*Meryem oğlu ile annesini de bir mucize yaptık; ikisini de kalmaya elverişli, kaynak suyu bulunan yüksekçe bir yere yerleştirdik.*"²⁷⁸

Katâde, Ka'b ve Süddî bu ayette Beytülmakdis'e bir işaret olduğu görüşündedirler.²⁷⁹ Rabve kelimesinin Bakara suresindeki kullanımını göz önüne

²⁷⁵ El-Khatib, "Kur'an'da Kudüs", s.132.

²⁷⁶ es-Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, c.4, s.177.

²⁷⁷ es-Sâbûnî, *a.g.e.*, c.1, s.314.

²⁷⁸ Ayetin Arapçası için bkz. وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً وَآوَيْنَاهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ

²⁷⁹ Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadir el-Câmi' beyne Fenneyi'r Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmî't-Tefsîr*, (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1998), c.3, s.486.

alacak olursak Hz. İsa ve annesi Hz. Meryem'in Kudüs'te yüksekçe, akarsuları ve dinlenme yeri olan bir yere yerleştirildikleri anlaşılmaktadır. İbn Kesir de, bu yüksek yerin Kudüs'te bulunduğunu zikreden tabiîn müfessirlerinden Katâde'nin görüşüne katılmaktadır.²⁸⁰

Hz. İsa ve annesinin yerleştirildiği bildirilen bu yüksek yerin neresi olduğu hakkında Kudüs, Remle, Mısır'da bir yer, Dımaşk gibi farklı bölgelerden söz edilmektedir.²⁸¹ Her ne kadar Hz. Meryem'in Mescid-i Aksâ'da yetiştiği, Hz. İsa'nın da buraya yakın bir yerde doğduğu ve Kudüs'te yaşadıkları²⁸² tarihi bilgilerle mutabık olsa da farklı rivayetlerden dolayı rabve diye anılan bölgenin tam olarak neresi olduğunu saptamak kesin anlamda mümkün değildir. Ancak buranın Hz. İsa ve Meryem için her türlü hayat gerekliliğini sağlayan bir yayla olduğu açıktır.²⁸³

4.5. İncir, Zeytin ve Sînâ Dağı

Tîn suresinin başında yer alan ve üzerine Allah tarafından yemin edilen üç unsurun Mescid-i Aksa ve çevresiyle ilgili olup söz konusu ayet mealen şu şekildedir: “*Yemin olsun incire ve zeytine ve Sînâ dağına...*”²⁸⁴ (Tin 95/1-2)

Kur'an-ı Kerim'de yer alan kasemler yani yeminlerle genel olarak birtakım mekânlara, eşyalara, kimselere veya hadiselerle işaret edilir. Mekkî surelerden biri olan Tîn suresinde üzerlerine yemin edilen incir, zeytin, Tûr Dağı ve Emin Belde'den kastın ne olduğu hakkında müfessirler farklı izahlar yapmışlardır.

Bu izahlar genel olarak iki başlık altında toplanabilir. Bir kısım müfessirler özellikle incir ve zeytinin üzerine yemin edilme sebebi olarak bu iki gıdanın büyük besin özelliği üzerinde durmuşlar, bir kısmı da incir ve zeytinin yetiştiği bölgeye gönderme yapıldığı yorumunu yapmışlardır. Örneğin İkrime'ye göre incir Dımaşk, zeytin de

²⁸⁰ et-Taberî, *Camii'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, c.10, s.34-36.

²⁸¹ Ömer Faruk Harman, “İsa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), c.22, s.465-472. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.4, s.27.

²⁸² İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.3, s.408.

²⁸³ Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'an*, c.3, s.379.

²⁸⁴ Ayetin Arapçası için bkz. وَالَّتَيْنِ وَالزَّيْتُونِ وَطُورِ سَيْنِينَ

Mescid-i Aksâ ve çevresinde çok olduğu için Allah incir ve zeytinin bittiği yerlere yemin etmiş olup bu yerler Allah'ın vahiy ve semavi emirlerle şereflendirdiği mukaddes yerlerdir.²⁸⁵

Ağır basan kanaate göre incir ve zeytinle kastedilen Kudüs ve çevresinde ki mekânlar olduğu için konumuz açısından önemlidir.

Mevdûdî bu konu hakkında genel olarak bütün görüşleri bir araya getirmiştir. Bu sebeple Mevdûdî'nin ilgili ayet ile alakalı yaptığı tefsiri birebir nakletmemiz yerinde olacaktır.

Ka'b b Ahbâr, Katâde ve İbn Zeyd'e göre incirden murad Dimaşk, zeytinden murad ise Kudüs'tür. İbn Cerir, İbn Ebi Hatim ve İbn Merduye'nin İbn Abbas'tan naklettikleri bir kavle göre incirden murad, Hz. Nuh'un Cudi Dağı üzerinde inşa ettiği mescittir. Zeytinden muratta Kudüs'tür. Ama incir ve zeytin kelimelerini duyan bir Arabın aklına bu manalar gelmez. O murat da Kur'an'a muhatap olan Araplar nezdinde incir ve zeytin yer olarak bilinmiyordu. Fakat bu Araplar arasında bazı bölgeleri orada yetişen bitkiler ile isimlendirmek adetti. Onun için incir ve zeytin kelimelerinden murat bu meyvenin yetiştiği yerler olabilir. Bu yerler Şam ve Filistin'dir. Çünkü o zamanlar Araplar arasında incir ve zeytin yetiştirilen bölgeler olarak buralar meşhurdu. İbn Teymiye, İbn Kayyim, Zemahşeri ve Alusi de aynı görüştedir. İbn Cerir her ne kadar birinci kavli tercih etmişse de aynı zamanda incir ve zeytinden muradın meyvelerin yetiştiği bölgeler olabileceğini de kabul etmiştir. İbn Kesir de aynı görüşü kabul etmiştir.

İncir ve zeytin yetiştirilen yere yani Şam ve Filistin'e, bir de Tûr dağı ve emin olan Mekke şehri üzerine yemin edilmiştir.

Bu ayette peygamberlere nispet olunan Şam ve Filistin üzerine yemin edilmiştir. Orada Hz. İbrâhim'den Hz. İsa'ya kadar pek çok peygamber gelmiştir. Tûr-i Sina Hz. Mûsâ'ya nübüvvet verilen yerdir.²⁸⁶

İncir ve zeytin hakkında yapılan yorumları aynı zamanda şu üç madde altında toplamak da mümkündür:

1. İncir ve zeytin iki dağa işaret eder. Bunlar, Şam'daki İncir Dağı ve Kudüs'teki Zeytin Dağı'dır.
2. İncir ve zeytin iki ibadet mahalline işaret eder. İncirin Şam'daki ma'bede işaret etmesine karşılık zeytin, Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya işaret etmektedir. Bu yerler, incir ve zeytin ağaçları ile meşhurdur. Bundan başka, bu iki ma'bed yeryüzünde Allah'a ibadete adanmış en iyi ma'bedleri temsil ettikleri için, Allah bu iki ibadet mahalline yemin etmiştir.

²⁸⁵ es-Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, c.7, s.357.

²⁸⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'an*, c.7, s.165.

3. İncir ve zeytin iki şehre veya yere işaret eder ki, incir Şam'a veya Bilâd-ı Şam'a, zeytin ise Beytülmakdis'e veya Filistin'e işaret eder.²⁸⁷

4.6. Kible

Sözlükte “yön” anlamına gelen kible İslâmî bir terim olarak namaz sırasında kendisine doğru dönülen özel mekânı ve esasen Müslümanların yöneldiği ilk kible olması nedeniyle Kâbe'den önce Mescid-i Aksâ'yı ifade eder.

Kible kelimesi Kur'an-ı Kerim'de Bakara suresi 142, 143, 144 ve 145. (2 kere) ayetlerinde art arda beş kez ve Yûnus suresi 87. Ayet olmak üzere toplamda altı kez zikredilmiş olup, doğrudan veya dolaylı yollarla Kâbe'nin yanı sıra Mescid-i Aksâ ile bağlantılı bir şekilde kullanılmıştır.

Zikredilen ayetlerde namaz gibi İslam dini açısından harikulade mühim olan ve dinin direği sayılan bir ibadet esnasında yönlenecek kıblenin Mescid-i Aksâ'dan Mescid-i Harâm'a tahvil edilmesi ve Hz. Mûsâ'nın nereye doğru namaz kılacağına emredilmesi konu edinilmiştir.

Kible kelimesinin Mescid-i Aksâ'ya işaret eden kullanımlarından birisi Bakara suresinin 144. ayetinde geçmekte olup söz konusu ayetin meali şu şekildedir:

Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirdiğini elbette görüyoruz. İşte şimdi kesin olarak seni memnun olacağın kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir; nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne çevirin. Kuşku yok ki kendilerine kitap verilenler bunun rablerinden gelmiş bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir.²⁸⁸ (Bakara 2/144)

Kıblenin tahvilini haber veren bu ayet-i kerimede “kible” kelimesinden kasıt Kâbe olup Mescid-i Aksâ'da dolaylı yollarla atıf yapılmaktadır.

Söz konusu ayetin sebab-i nüzülü ile alakalı olarak şöyle bir hadis-i şerif nakledilmektedir. “Hz. Peygamber, on altı veya on yedi ay Beytülmakdis'e yönelerek namaz kıldı. Hz. Peygamber, Kâbe'ye doğru döndürülmeyi istiyordu.

²⁸⁷ Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Fezâilü'l-Kuds*, Thk. Cebrail Süleyman Cebbur, (Beyrut: Dârü'l-Âfâki'l-Cedide, 1980), s.70-71.

²⁸⁸ Ayetin Arapçası için bkz. قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِعَاقِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ

Bunun üzerine Allah “Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu görüyoruz” ayetini indirdi ve Hz. Peygamber, Kâbe’ye doğru yöneldi.”²⁸⁹

Müslümanlar, hicretten önce Mekke’de, hicretten sonra da 16 ay kadar Medine’de Mescid-i Aksâ’ya yönelerek namaz kılıyorlardı. Bu sebeple Mescid-i Aksâ ilk kible olma özelliğini haizdir.²⁹⁰

İlk zamanlarda Mescid-i Harâm yerine Mescid-i Aksâ’ya yönelerek namaz kılınmasının sebeplerinden biri Kâbe’nin içinde ve dışında mevcut olan putlardı. İslam dinin kalplerde yeni yeni yerleşmeye başladığı bu ilk dönemde kişinin yeniden şirke kaymasını önleme amacıyla Müslümanlara Kâbe’ye değil de Mescid-i Aksâ’ya doğru namaz kılmaları emredilmişti. Bununla birlikte ilerleyen dönemlerde söz konusu tehlike ortadan kalktığı için Mekke Fethi’nden önce kiblenin Kâbe’ye çevrilmesinde mahsur görülmemiştir.

Rasulullah (s.a.v.) Mekke’de iken coğrafi konumun elverişli olması sebebiyle Mescid-i Aksâ’ya doğru namaz kılarken dahi Kâbe’yi de önüne alıyordu. Ancak Medine’ye hicret ettikten sonra bu mümkün olmamıştı.

Nitekim Hz. Muhammed (s.a.v.), Yahudileri taklit ediyormuş hissi sebebiyle İslam tarihinde Müslümanlara yaklaşık olarak on beş yıl boyunca²⁹¹ kible olmuş Mescid-i Aksâ’dan ziyade Mescid-i Harâm’a doğru namazını eda etmek arzusundaydı ve sürekli olarak bu yönde bir emir gelmesi için gökyüzüne bakarak vahiy bekliyordu.²⁹²

Hicretin 2. yılında Receb veya Şâban ayında beklenen emir gelmiş ve kible değişikliği gerçekleşmiştir. Bu olaydan önce Müslümanları kendilerini taklit ettikleri için tenkit

---

²⁸⁹ Buhârî, Salât 31, hadis no: 399.

²⁹⁰ Yakub b. İshak Ebu Avâne, *el-Müstahrec*, Thk. Eymen b. Ârif ed-Dimeşkî, (Beyrut: Dâru’l-Mârif, 1998), c.1, s.326; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târihu’t-Taberî*, (Beyrut: Dâru’t-Türâs, 1967), c.2, s.417.

²⁹¹ Tirmizî, “Tefsîr”, 3.

²⁹² “Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirdiğini elbette görüyoruz. İşte şimdi kesin olarak seni memnun olacağın kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir; nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne çevirin. Kuşku yok ki kendilerine kitap verilenler bunun rablerinden gelmiş bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir”. (Bakara 2/144)

eden Yahudiler kiblenin Mescid-i Harâm'a çevrilmesinden sonra Müslümanların şimdiye kadar yaptıkları ibadetlerin boşa gittiği²⁹³ yönünde ileri geri konuşmaya başlamış ve türlü fitneler çıkarmışlardır²⁹⁴. Zaten aynı surenin 143. ayetinde de belirtildiği üzere kiblenin değiştirilmesi olayı aynı zamanda da mümin ve münafıkların birbirinden ayrılması için bir imtihandı. Ayrıca aynı ayet-i kerimede Allah'ın imanları yani ona yapılan halis ibadetleri asla boşa çıkarmayacağı haber verilerek Yahudilerin iftiralarına karşı Müslümanlara teselli verilmiştir.

İster Mescid-i Harâm isterse Mescid-i Aksâ olsun bütün yönler, mekânlar ve yapılar Allah-ü Teâla'ya aittir. Bu sebeple O (c.c.)'nin iradesi dışında kible gibi hassas bir konuda insanların kıyaslama yapması ve tercihen bir mekâna üstünlük atfetmesi mümkün değildir. Bu hususa yine Bakara suresinin 177. ayet-i kerimesinde vurgu yapılmakta iyilik ve faziletin ne gibi tasarruflarla mümkün olduğu açıklanmaktadır. Yine de unutmamak gerekir ki kiblenin bir zamanlar Mescid-i Aksâ olması şüphesiz bu mukaddes yapının ehemmiyetinden ileri gelmekte olup sonrasında ilahi bir irade ile Mescid-i Harâm'a çevrilmesi Mescid-i Aksâ'nın kıymeti ve kutsiyetini azaltmamakta ve onu herhangi bir açıdan değersizleştirmemektedir.

Kible kelimesinin Mescid-i Aksâ ve çevresine işaret etmesi mümkün olan kullanımlarından bir diğeri ise Yûnus suresi 87. Ayette yer almakta olup ayetin meali şu şekildedir: “*Mûsâ'ya ve kardeşine şöyle vahyettik: Kavminiz için Mısır'da evler hazırlayın, evlerinizi **ibadet mahalli** yapın ve namazı kılın. (Ey Mûsâ!) İnananları müjdele.*”²⁹⁵ (Yûnus 10/87)

Tefsir âlimleri ayet-i kerimede zikri geçen “büyût” yani evler kelimesinden kastın sıradan ikametgâhlardan ziyade ibadetgâhlar yani mescitler, “kible”den kastın ise bu mescitlerde kılınacak namaz esnasında Mekke veya Kudüs'e²⁹⁶ doğru yönelinecek belde olduğu şeklinde görüş bildirmişlerdir.

²⁹³ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, c.1, s.220-221.

²⁹⁴ et-Taberi, *Camîu'l-Beyan fî Te'vîli'l-Kur'an*, c.2, s.11-12.

²⁹⁵ Ayetin Arapçası için bkz. وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّأَ لِقَوْمِكَ مِمَّنْ بِيُوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

²⁹⁶ er-Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, c.17, s.147-148; el-Kurtubi, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c.8, s.237; İbn Kesir, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.2, s.693-694.

İbn Âşûr'a göre ayette geçen kible Kudüs yönüne dönme emri gelmeden önce Hz. Mûsâ'nın Hz. İbrâhim'in kiblesi yani Kâbe'ye doğru namaz kıldığını işaret etmektedir. Şevkani²⁹⁷ gibi diğer bazı müfessirlere göre ise burada ki kible den kasıt Mescid-i Aksâ'dır.

Genel yorumlar değerlendirildiğinde ayette belirtilen evlerin kible yapılması şayet ibadet için kullanılan ibadetgâhların kible tarafına dönük yapılması şeklinde anlaşılması durumunda buradaki kiblenin Kâbe yanında Mescid-i Aksâ olma ihtimali de bulunmaktadır. Burada bu ayete yer verilmesi de bu ihtimale binaen olmuştur. Burada kible belki de yalnızca mecâzi anlamda kullanılan bir kelime veya sıradan bir ibadetgâh olmasına karşın manasının Kudüs'e yönelme, Mescid-i Aksâ'yı kible edinme ihtimali olmasından dolayı bu ayet-i kerime konumuzla doğrudan alakalıdır.

4.7. Büyût

Kur'an-ı Kerim'de Nûr suresinin 36. ayet-i kerimesinde nekre yani belirsiz halde kullanılan ve "beyt" yani ev kelimesinin çoğulu olan "büyût", bir takım müfessirlere göre yeryüzünde bulunan bütün ibadethane ve camilere işaret etmekteyken diğer bir kısım müfessirler de bu kelimenin belli başlı bazı yapılara delalet ettiğini savunmaktadırlar.

Söz konusu ayet-i kerimenin meali şu şekildedir: *"Allah'ın yapılmasına ve içinde isminin anılmasına izin verdiği evlerde, akşam sabah Allah'ı tenzih ederek anarlar."*²⁹⁸ (Nûr 24/36)

İkrime'ye göre burada geçen evler kelimesi Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebevî, Mescid-i Aksâ ve Mescid-i Kuba olmak üzere toplamda dört mescide delalet etmektedir.²⁹⁹

²⁹⁷ eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, c.2, s.530.

²⁹⁸ Ayetin Arapçası için bkz. فِي بُيُوتِ أَدْنَى اللَّهِ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ.

²⁹⁹ eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, c.4, s.34.

Kurtubi'nin aralarında olduğu bazı müfessirler de İkrime'nin görüşünü teyit etmekle birlikte bu manayı biraz genişletmişlerdir. Bu ayet-i kerimede zikredilen evler kelimesi, yukarıda bahsi geçen dört büyük mescidin yanı sıra Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hücre-i saadetlerine ya da Kudüs'te bulunan evlerin geneline de delalet ediyor olabilir.³⁰⁰

4.8. Mübevvee Sıdk

Kur'an-ı Kerim'de seçkin, güzel ve emin yer, bölge anlamına gelen “mübevvee sıdk” yalnızca bir kez kullanılmış olup İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıktıktan sonra yerleştikleri bölgeye işaret etmektedir.

Bu kullanım ise Yûnus suresinin 93. ayetinde geçmekte olup mealen şu şekildedir: *“And olsun biz İsrâiloğulları'nı seçkin bir yere yerleştirdik ve onları güzel nimetlerle rızıklandırdık. Kendilerine ilim gelinceye kadar da ayrılığa düşmediler. Ayrılığa düştikleri konularda rabbın kıyamet günü aralarında hükmünü elbette verecektir.”*³⁰¹ (Yûnus 10/93)

Ayet-i kerimede zikredilen “mübevvee sıdkin” ile ilgili olarak birtakım müfessirler bu kavramın genel anlamda bütün Bilâd-ı Şam'a³⁰² -ki bu tamlama günümüzde Ürdün, Lübnan, Filistin ve Suriye'yi kapsayan bölgenin bir kısmına işaret etmektedir-, bazıları da özel olarak Kudüs³⁰³'e delalet ettiğini düşünmektedirler.

Mevdûdî bu bölgenin Filistin³⁰⁴ olduğu yönünde yorum yapmıştır. Sonuç itibariyle söz konusu bölge şayet Kudüs ise zaten ayet-i kerime konumuzla birebir alakalı olmuş sayılır. Mübevvee sıdkin tabiri ile kastedilen Filistin veya Bilâd-ı Şam ise de her halükarda Kudüs'ü ve Mescid-i Aksâ'yı kapsadığı ve Beytülmakdis'ten biz cüz olduğu için yine konumuzla bağlantılı olur.

³⁰⁰ el-Kurtubi, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c.12, s.176.

³⁰¹ Ayetin Arapçası için bkz. *وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مُبَوَّأً صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يُفَضِّي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ*

³⁰² İbnü'l-Fakih, *Muhtasar Kitabu'l-Buldan*, s.93.

³⁰³ es-Semerkandî, *Bahrü'l-Ulûm*, c.2, s.131.

³⁰⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'an*, c.2, s.337

4.9. Mekân

Türkçe'ye Arapça'dan geçmiş ve “yer, bölge” anlamına gelen mekân kelimesi Kur'an-ı Kerim'de birçok kez farklı bağlamlarda kullanılsa da bunlardan üç tanesi Beytülmağdis ile alakalıdır.

Bu kullanımlardan ilki Kâf suresi 41. Ayette yer almakta olup ayetin meali şu şekildedir: “*Seslenenin, yakın bir yerden seslendiği gün için dinlemede ol.*”³⁰⁵ (Kâf 50/41)

Ayet-i kerimede kıyamet alametlerinden biri olan sur'a üflenmesi konu edilmektedir. Bu mesele her ne kadar gaybi bir konu olsa ve tam olarak sur'a nerede, ne zaman ve ne şekilde üfleneceği bilinemese de bazı tefsir âlimleri ayette geçen ve “yakın yer” tamlamasından maksadın Kudüs, Mescid-i Aksâ veya Beytülmağdis'teki kaya³⁰⁶ yani Kubbetü's-Sahra³⁰⁷ olduğu görüşündedirler.

Katâde ise ayet-i kerimede zikredilen ve ism-i fail formunda olan “münadi” yani çağırıcının sura üflemekten sorumlu olan kişi olduğunu düşünmektedir.³⁰⁸ Sura üflemekten sorumlu olan kimse kıyamet günü Beytülmağdis'in en yüksek yerinde bulunan “sahra” yani kayanın üzerinden sure üfleyip insanların toplanmaları için nida edecektir. O mevki, yerin göğe en yakın kısmı olup aralarında on sekiz mil vardır.³⁰⁹

Bazı müfessirler de bu “yer”in göğe mesafesi konusunda vahye dayalı bir bilgi olmadıkça kesin bir şey söylenemeyeceğini belirtmiştir.³¹⁰

³⁰⁵ Ayetin Arapçası için bkz. *وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ*

³⁰⁶ Muhammed b. İbrahim İbnü'l-Mukrî, *el-Mu'cem*, Thk. Âdil b. Sa'd, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1988), c.1, s.353.

³⁰⁷ el-Kurtubi, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c.17, s.19. Kubbetü's-Sahra söz konusu kayanın üzerine Abdülmelik b. Mervan tarafından yaptırılan mescide verilen addır.

³⁰⁸ El-Awâisi, *Mekânetu ve Târihu Beytülmağdis fi'l-İslâm*, s.18-19.

³⁰⁹ Zerkeşi, *Î'lâmü's-Sâcid bi-Ahkâmi'l-Mesâcid*, s.292; et-Taberi, *Camiu'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'an*, c.22, s.382.

³¹⁰ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-Muhît*, (Beyrut: Dar el-Fikr, 1992), c.9, s.543.

Kur'an-ı Kerim'de mekân kelimesinin Mescid-i Aksâ ve çevresi için ikinci kullanımı Meryem suresi 16. Ayette geçmekte olup söz konusu ayetin meali şu şekildedir: “*Kitapta Meryem’i de okuyup an. Hani o, evinden ayrılarak **doğu tarafında bir yere çekilmişti.***”³¹¹ (Meryem 19/16)

Hiz. Meryem daha doğmadan önce annesi tarafından Mescid-i Aksâ’ya adanmış olup gerek bebeklik ve çocukluk yıllarını burada geçirmiş, gerekse de Hiz. İsa’ya gebe kalması ve doğumunu gerçekleştirmesi yine Kudüs toprakları ve civarında gerçekleşmiştir. Hiz. İsa’nın müjdesini Mescid-i Aksâ’nın doğusuna düşen bir yerde almıştır.

Söz konusu ayet-i kerimede geçen ve doğu tarafı anlamına gelen “mekânen şarkıyyen” tamlaması Hiz. Meryem’in kendisini diğer insanlardan izole ettiği ve Mescid-i Aksâ’nın doğu tarafına çekilip, ibadet ve tefekkür için itikafa girdiği bölüme işaret etmektedir.³¹²

Mekân kelimesinin üçüncü kullanımı aynı suresinin 22. ayetinde yer almakta olup meali şu şekildedir: “*Derken Meryem ona hamile kaldı, işte bu sebeple karnında bebeği ile **uzak bir yere çekildi.***”³¹³ (Meryem 19/22)

Allah’ın bir mucizesi olarak evli olmadığı halde Hiz. İsa’ya hamile kalan Hiz. Meryem yanlış anlaşılmaktan korktuğu için gebeliğini herkesten gizlemişti. Hiz. İsa ile müjdelendikten bir süre sonra karnı iyiden iyiye belirginleşmeye başlayıp doğumun yaklaştığını anlayınca da Kudüs’ün dışında, gözden ırak ve تنها bir yere çekilmişti. Söz konusu ayet-i kerimede geçen ve uzak bir yer anlamına gelen “mekânen kasiyyen” tamlaması Hiz. Meryem’in Hiz. İsa’nın doğumunu gerçekleştirmek için evinden uzaklaşıp gittiği yeri belirtmektedir. Dolayısıyla buradaki uzaklaşma Hiz. Meryem’in daha önce Kudüs’den ya da kendi evlerinin doğu tarafında ibadete çekildiği yerden ayrılarak evinden ve ailesinden uzak bir mekana gitmesini ifade etse de olayın en

³¹¹ Ayetin Arapçası için bkz. وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ إِذِ اتَّخَذَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا

³¹² Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.3, s.596.

³¹³ Ayetin Arapçası için bkz. فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَدَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا

azından ayrıldığı yer itibariyle Beytülmakdis'in dışında gerçekleşmediği rahatlıkla söylenebilir.³¹⁴

4.10. Sûr

Kur'an-ı Kerim'de Hadîd suresi 13. ayet olmak üzere yalnızca bir kere kullanılan ve "duvar, sınır, engel" anlamına gelen "sûr" kelimesi Beytülmakdis'te gerçekleşmesi mümkün olan gaybi bir olaya delalet etmesi ihtimalinden dolayı konumuza dâhil edilmiştir.

Ayetin meali şu şekildedir: "*O gün münafık erkekler ve münafık kadınlar iman edenlere şöyle diyecekler: "Bizi bekleyin de yetişip nurunuzdan bir parça alalım."* Şöyle denecek: "*Geriye dönün de başka bir nur arayın!*" Ve hemen aralarına kapısı da olan bir **duvar** çekilir; duvarın iç tarafında rahmet, kendilerine bakan dış tarafında ise azap vardır."³¹⁵ (Hadîd 57/13)

Kıyamet kopup cennet ile cehennemlikler birbirinden ayrıldıktan sonra aralarında geçen bir diyalogu aktaran ayet-i kerimede zikredilen sûr kelimesi birtakım müfessirlerce A'râf olarak yorumlanmıştır. A'râf'tan kasıt ise münafıkların müminlerden talepte bulunmalarına mani olacak engel, cennet ile cehennem arasında bir set yani geçişi engelleyen bir manidir.³¹⁶

Diğer bazı müfessirlere göre ise bahis konusu olan duvar, Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'nın doğu duvarına işaret etmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in İsrâ ve Mi'rac yolculuğu esnasında bu duvardan cehennemi gördüğüne inanılmaktadır. Bu sebeple Mescid-i Aksâ'ya bakan vadiye cehennem vadisi adı verilmiştir.³¹⁷

4.11. Mescid

³¹⁴ el-Kurtubi, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. 11, s. 60.

³¹⁵ Ayetin Arapçası için bkz. *يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ الَّذِينَ آمَنُوا انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ*

³¹⁶ ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf*, c.4, s.65-66; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, c.5, s.261-262; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, c.5, s.197.

³¹⁷ el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-Muhît*, c.10, s.106; el-Kurtubi, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c.17, s.106; es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, c.8, s.55.

İbadethane anlamında olan mescid kelimesi Kur'an-ı Kerim'de toplamda yirmi iki kez tekil yani "mescid" formunda altı kez de çoğul yani "mesâcid" şeklinde kullanılmıştır. Bu kullanımlardan İsrâ suresi 7. ayet³¹⁸ ile tam olarak hangileri olduğu konusunda müfessirler arasında ittifak olmasa da Bakara suresi 114. ayetinde³¹⁹ geçen mesâcid kelimesinin Mescid-i Aksâ'ya işaret ettiği belirtilmektedir.

Bu kullanımlardan İsrâ suresi 7. ayetin meali şu şekildedir: *"Eğer iyilik ederseniz kendiniz için iyilik etmiş olursunuz; kötülük ederseniz yine kendinize edersiniz. Nihayet ikinci cezalandırma vakti gelince, düşmanlarınız onurunuzu çiğnesinler, daha önce girdikleri gibi yine mescide girsinler ve ellerine geçirdikleri her şeyi yakıp yıksınlar istedik."* (İsrâ 17/7)

Ayet-i kerimede daha önce girildiği gibi ikinci kez düşman tarafından girilen mescitten kasıt şu anki Mescid-i Aksâ'nın sınırları üzerinde bina edilen Süleyman Mâbedi'dir.³²⁰ Söz konusu ayette İslam gelmeden evvel Kudüs'te yaşanan olaylardan biri olan Kudüs'ün ikinci tahribi esnasında Romalı komutan Titus tarafından MS. 70 yılında Süleyman Mâbedi'nin yıkılmasına işaret edilmiştir.³²¹

Mescid-i Aksâ ve çevresine işaret eden mesâcid kullanımlarından Bakara suresi 114. ayetin meali şu şekildedir:

Allah'ın mescidlerinde O'nun adının anılmasına engel olan ve onların harap olması için çalışandan daha zalim kim olabilir? Aslında bunların oralara ancak korka korka girmeleri gerekir. Böylesi için dünyada rezillik var, âhirette de onlar için büyük azap vardır. (Bakara 2/114)

³¹⁸ Ayetin Arapçası için bkz. **إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُؤُوا وَجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا**

³¹⁹ Ayetin Arapçası için bkz. **وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا أُولَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ**

³²⁰ es-Semerkandî, *Bahrü'l-Ulûm*, c.2, s.302; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*, c.3, s.44; İbn Abdisselâm, *İhtisâru tefsîri'n-Nüket ve'l-Uyûn*, c.2, s.213; İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.3, s.494; Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Zadu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmi, 1984), c.5, s.11.

³²¹ Harman, *İslamiyet ve Kudüs*, s.14.

Bazı tefsir âlimlerine göre ayet-i kerimede zikredilen ve zalimler tarafından harap edilen mescitler birtakım özel ibadethanelere işaret etmeyip genel olarak yeryüzündeki bütün mescitlere³²² delalet eder.

Diğer bazı tefsir âlimlerine göre ise ayette zikredilen mescitlerden kastın Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ olması mümkündür. Bu mescitleri tahrip eden kişilerin ise Yahudi, Hristiyan, müşrik ve münafıklar olduğu yönünde görüşler mevcuttur.

Fahrettin Razi'ye³²³ göre söz konusu ayet-i kerimede mescitlerden kasıt Mescid-i Harâm ve Mescid-i Nebevî olup onu harap etmeye çalışanlar ise Yahudiler ve kışkırttıkları müşriklerdir. Daha önceleri Müslümanların kendilerini taklit ettiklerini düşünerek böbürlenen Yahudiler, kible değişikliği emrinden sonra Müslümanların Kâbe'ye yönelerek namaz kılmalarını hazmedemiyorlardı. Bu sebeple Mescid-i Nebevî'yi kendi elleriyle, Mescid-i Harâm'ı ise kışkırttıkları müşrikler eliyle tahrip etmeye çalışıyorlardı.

Ayet-i kerimede kastedilen ibadetgâhın Mescid-i Harâm'a³²⁴ delalet ettiği ve bu tahribattan sorumlu olan kişilerin müşrikler olduğunu düşünen müfessirler söz konusu tahribatın maddi veya manevi olduğu yönünde ihtilafa düşmüşlerdir. Müşrik dahi olsalar her daim Kâbe'yi kutsal kabul eden Mekkelilerin Kâbe'ye maddi anlamda zarar verdikleri vakıya uygun değildir. Ancak müşrikler, İslam tarihinde hem Mekke'nin fethinden önce Müslümanların Kâbe'de rahatça ibadet etmelerini engellemeleri hem de Kâbe'nin içi ve dışını putlarla kaplamaları sebebiyle Kâbe'yi manevi anlamda ciddi olarak tahrip etmişlerdir.

Taberi'ye göre ise ayete konu olan mesacitten kasıt Süleyman Mâbedi yani Mescid-i Aksâ olup onu tahrip edenler ise Buhtunnasr ve Titus öncülüğünde tarihte iki kez mescidi tamamen yerle bir eden putperest Romalılar ve Hristiyanlardır.³²⁵ İbn Kesir,

---

³²² Ahmed b. Alî Ebû Bekr el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, (Beyrut: Daru'l-Kutub el-İlmiyye, 1996), c.4, s.61-62.

³²³ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c.4, s.11.

³²⁴ İbn Kesir, *Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.1, s.196; et-Taberi, *Camîu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, c.1, s.499.

³²⁵ et-Taberî, *Camîu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, c.1, s. 545; el-Kurtubi, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c.2, s.84; Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, (Beyrut: Müessesetü'r-Reyyan, 1991), s.36.

Fahrettin Razi ve Cessas'ın bu görüşe katılmamalarına karşılık, Taberi tarihi bilgiler göz önüne alındığında ve siyak ve sibak ilişkisi değerlendirildiğinde önceki ve sonraki ayetler müşriklerden değil ehl-i kitaptan bahsettiği için bu yorumun en mantıklı görüş olduğunu düşünmektedir.³²⁶

4.12. Ard

“Yeryüzü, dünya” anlamına gelen ard kelimesi Kur'an-ı Kerim'de dört yüzden fazla kez zikredilmekte olup, farklı bağlamlarda kullanılmıştır. Bu kullanımlardan yaklaşık on beş tanesi Beytülmağdis ile doğrudan veya dolaylı olarak alakalıdır.

Mescid-i Aksâ ve çevresine işaret eden “ard” kelimesi kullanımlarından Rûm suresi 3. ayetin meali şu şekildedir: “*Rumlar yakın bir yerde yenilgiye uğradılar.*”³²⁷ (Rûm 30/3)

Ayet-i kerime M.S. 622 yılında Bizanslılar ile Persler arasında geçen bir savaşı³²⁸ ve Bizans'ın mağlubiyetini konu almaktadır. Burada geçen “edne'l-ard” ifadesinin neresi olduğu hususunda müfessirler farklı yorumlar yapmışlardır. Örneğin Sâbûnî'ye göre bu bölge İran'a coğrafi anlamda en yakın yerdir.³²⁹ Birtakım tarihi bilgilere göre de savaşın yaşandığı yer Musul yakınlarındaki Ninova şehridir.³³⁰ Diğer bazı tefsir âlimlerine göre ise ayet-i kerimede söz konusu olan bölge Lut Gölü civarındadır. Bu savaşın sonunda Persler Kudüs, Suriye ve Ürdün gibi Bilâd-ı Şam ve diğer bazı bölgelerde büyük yağma faaliyetleri gerçekleştirmişler, ehl-i kitaptan olan Hristiyanları katletmişlerdir.³³¹ Dolayısıyla bu ikinci yoruma göre Lut gölü Kudüs'e yakın bir bölgede bulunduğu için “edne'l-ard” ifadesi Beytülmağdisle irtibatlı kabul edilebilir.

Ard kelimesinin Mescid-i Aksâ ile bağlantılı olan meşhur kullanımlarından bir diğeri de İsrâ suresi 4. ayette yer almaktadır: “*Biz kitapta İsrâiloğulları'na şöyle bildirmiştik:*

³²⁶ el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, c.1, s.61.

³²⁷ Ayetin Arapçası için bkz. *فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَلَيْهِمْ سَيِّئَاتُ*

³²⁸ el-Khatib, “*Kur'an'da Kudüs*”, s.137.

³²⁹ es-Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, c4, s.506.

³³⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.4, s.289-293.

³³¹ el-Kurtubi, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c.14, s.5; İbn Abdisselâm, *İhtisârü tefsiri'n-Nüket ve'l-Uyûn*, c.2, s.521.

*Yeryüzünde mutlaka iki defa fesat çıkaracak, çok böbürleneceksiniz. Bu iki fesattan ilkinin zamanı gelince üzerinize güçlü kuvvetli kullarımızı gönderdik. Bunlar, evlerin arasında dolaşıp köşe bucak her tarafı aradılar. Bu, yerine getirilmiş bir vaad idi.”*³³² (İsrâ 17/4-5)

Bütün müfessirler bu ayet-i kerimelerde meydana gelen olaylar ile zikredilen “ard” ve “diyar” kelimelerinin Kudüs’e işaret ettiği konusunda ittifak etmişlerdir.³³³ Bununla birlikte iki fesadın zamanı ve sebebi hususunda tefsir kitaplarında farklı rivayetler bulunmaktadır.

İbnü'l-Esîr³³⁴, İsrailoğulları tarafından Kudüs'te sebep olunan ilk fesadın cezasının Buhtunnasr, ikinci ifsadın cezasının da Cûders ve ordusu eliyle verildiğini belirtir. İlk ifsadın cezasının onlara Buhtunnasr³³⁵ ikinci ifsadın cezasının ise Titus³³⁶ vasıtasıyla verildiğini düşünenler de vardır.

Sâbûnî'ye göre İsrailoğulları önce peygamberleri Hz. Zekeriyâ'yı sonrada Hz. Yahyâ'yı öldürmüşlerdi. Allah Teâla da onlardan intikam almak için yetmiş bin kişilik Buhtunnasr'ın ordusunu Yahudilere musallat etmişti. Buhtunnasr'ın askerleri Kudüs'te hem birçok Yahudiyi öldürmüş veya sürmüşler hem de evlerini ve mâbedlerini yerle bir etmişlerdi.³³⁷

Elmalılı'ya göre ise söz konusu ifsat sebebi İşaya (a.s.)'nin öldürülmesidir.³³⁸

Yahudilerin çıkardıkları fesadın en büyük tezahürü bizzat peygamberleri öldürmeleridir. Yukarıda zikredilenlerin haricinde tefsir kitaplarında Yeremya ve Hz. İsrâ'nın da adı geçmektedir. Bu ifsat eylemleri bağlamında peygamberlerin öldürülmesinin yanı sıra manevi olarak İsrailoğulları tarafından Tevrat'ın tahrif edilmesi ve hükümlerinin çiğnenmesi de zikredilmektedir.³³⁹

³³² Ayetin Arapçası için bkz. وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا

³³³ Muhammed et-Tâhir b. Âşûr, *Tefsîru't-Tâhir ve't-Tenvîr*, (Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, 1984), c.15, s.30.

³³⁴ Lale, “İbnü'l-Esîr'de Beytülmağdis”, s.30.

³³⁵ el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 36.

³³⁶ Abdullah Yusuf Ali, *The Holy Qur'an Text Translation and Commentary*, (New York: Tahrike Tarsile Qur'an), s.695, d.no.2176-2180.

³³⁷ es-Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, c.3, s.366.

³³⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.5, s.285

³³⁹ eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, c.3, s.327.

Yahudilerin Mescid-i Aksâ ve çevresinde ardı ardına sebebiyet verdikleri fesattan sonra A'raf suresinin 168. ayetinde bildirildiği üzere yeryüzünde farklı bölgelere dağılmışlar ve paramparça olmuşlardır.

Buhtunnasr'ın Kudüs'ü yerle bir etmesi ile Yahudilerin Bâbil sürgünü başlamış ve bütün Yahudiler Bâbil'e sürülmüşlerdir. Ancak yaygın görüşe göre Yahudiler'in ikinci fesadı Romalılar ile işbirliği yapıp Hz. İsa'nın ölümüne sebebiyet vermeleridir. Titus, İsrailoğulları'nın ikinci ifsadına müteakip Kudüs'ü yeniden yerle bir etmiş ve Süleyman Mâbedi'ni yıkmıştır. Ancak Yahudiler bu kez ilk sürgünden farklı olarak tek bir yerde toplanmamışlar, yüzlerce yıl Fas, Yemen, Irak, Mısır, Ürdün gibi dünyanın farklı coğrafyalarına dağılmışlardır.

Arz kelimesi İsrâ suresinde birden fazla Mescid-i Aksa ve çevresi için kullanılmış olup 103. ve 104. ayetin meali şu şekildedir: “*Derken Firavun onların ülkedeki varlığına son vermek istedi. Bu yüzden biz onu ve yanındakileri, hepsini denizde boğduk. Arkasından da İsrâiloğulları'na, “Yurdunuzda oturun! Âhiret vakti gelince hepinizi toplayıp bir araya getireceğiz!” dedik.*”³⁴⁰ (İsrâ 17/103-104)

İsrâ suresi 103. ayette Yahudilerin Mısır'dan çıkarılışı, 104. ayette ise ahir zamanda Filistin'e döndürülecekleri haber verilmektedir. Dolayısıyla birinci ard kelimesi Mısır'a, ikincisi ise Kudüs'e delalet etmektedir. İbn Abbas'a göre burası Filistin ve Ürdün, bazı rivayetlere göre ise Mısır ve Şam bölgeleridir.³⁴¹

Ancak İsrâ suresi 4. ayette haber verildiği üzere Yahudiler Kudüs'te ikinci kez fesat çıkardıktan sonra oradan çıkarılmışlar ve yeniden Mescid-i Aksâ ve çevresine dönmeleri yaklaşık olarak iki bin yıl sürmüştür. 104. ayet-i kerimede kullanılan “lefif” kelimesi Arapça “elf”ten türemiş olup binler manasına gelmekte ve bu sürenin uzunluğuna delalet etmektedir.

³⁴⁰ Ayetin Arapçası için bkz. فَأَرَادَ أَنْ يَنْتَقِرَ هُمْ مِنَ الْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا
وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ اسْكُنُوا الْأَرْضَ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَغِيفًا

³⁴¹ Hasan Elik ve Muhammed Coşkun, *Tevhit Mesajı Özlü Kur'an Tefsiri*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), s.681.

Kimi tefsir âlimleri Filistin’de 1948 yılında bir Yahudi devleti kurulmasını ahir zamanın geldiğine dair delil kabul etmişlerdir. Yahudiler 104. ayette belirtildiği üzere yeniden Filistin’e dönene kadar yeryüzünde oradan oraya savrulmuşlar ve farklı diller konuşur, değişik kültürler içinde yaşıyor olmuşlardır.

Enbiyâ suresi 105. ayetteki ard kelimesinin kullanımı da Mescid-i Aksa ve çevresiyle doğrudan alakalı olup mealen şöyledir: “*Andolsun zikirden sonra Zebûr’da da, “Yeryüzü iyi kullarıma kalacaktır” diye yazmıştık.*”³⁴² (Enbiyâ 21/105) Ayet-i kerimede zikredilen ard kelimesinin dünya, mücadele bölgesi veya cennet³⁴³ olduğu yönünde görüş bildiren müfessirlerin yanı sıra burayı belli bir yere tahsis ederek Kudüs’e delalet ettiğini düşünenler de vardır.

Bu bölgenin Kudüs olduğunu düşündüren en büyük delil ise ayet-i kerimede “ard” kelimesi ile birlikte zikredilmesi ve Hz. Dâvûd’a verilen ilahi kitap Zebur’da³⁴⁴ benzer ifadelerin geçiyor olmasıdır. Dolayısıyla konunun Beytülmakdis ve İsrailoğulları ile alakasının bulunduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır.

Ayet-i kerimede bildirildiği üzere gerek Müslümanlar gerekse Yahudiler olsun bir millet veya devletin Kudüs merkezli Beytülmakdis topraklarına varis veya halife olmaları; ancak ve ancak iman sahibi ve salih amel yapan kimselerden olma yani Allah’a şirk koşmama şartına bağlanmıştır. Burada imandan kasıt millet-i İbrâhim’e sâdk ve ihlasla bağlı olmaktır.

Yahudiler hem sözlerinden döndükleri hem de tevhit dininden caydıkları yani bu şartı yerine getirmedikleri için defalarca mukaddes topraklardan çıkarılmışlardır. Buna karşın Müslümanlar yaklaşık olarak bin iki yüz yıl bu topraklarda hüküm sürmüşlerdir ki bu da kimin “ard”a yani Beytülmakdis’e daha çok varis olmayı hak ettiğinin göstergesidir.

Nitekim İsrâ suresi 8. ayette³⁴⁵ de bu konuya işaret edilmiş; şayet Yahudiler sözlerinden dönerlerse Allah’ın da onları kendilerine vadettiği yurttan çıkaracağı

³⁴² Ayetin Arapçası için bkz. وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ

³⁴³ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.3, s.703-705.

³⁴⁴ Mezmurlar 37/29.

³⁴⁵ “Umulur ki rabbiniz size acır. Ama eğer yine fesatçılığa dönerseniz biz de cezayı tekrarlarız. Biz cehennemî kâfirler için ebedî bir ceza yeri yaptık”. (İsrâ 17/8)

bildirilmiştir. Dolayısıyla Beytülmakdis'e varis olmak hiçbir zaman belli bir zümreye tahsis edilmemiş, orada ancak onu hak edenler hakimiyet kurmuştur.

Enbiyâ suresi 105. ayetin yanı sıra Nûr suresi 55. ve En'âm suresi 165. ayetlerde de aynı konuya işaret edilmekte olup yine "arz" kelimesi kullanılmıştır.

Yukarıda zikredilen ayet-i kerimelere ek olarak, tefsir âlimlerinin birtakım ihtilaflarına rağmen A'raf suresi 146. ve Kâf suresi 44. ayetler ile kıyamet alametlerinden Dâbbetü'l-arz ile Ye'cûc ve Me'cûc'e işaret eden Neml suresi 82. ve Kehf suresi 94. ayet-i kerimelerinin ve bu ayetlerde kullanılan "ard" kelimesinin Kudüs ve Beytülmakdis'e işaret ettiği düşünülmektedir.

BÖLÜM V

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yaklaşık üç bin yıllık tarihi bir geçmişi olan Beytülmakdis oldukça önemli olayların odağında bulunmuş ve birbirinden mühim şahsiyetleri hayatlarının tamamında veya bir kısmında üzerinde veya çevresinde ağırlamıştır.

Çalışmamız özellikle Kur'an-ı Kerim ayetleri temelinde konuyu ele aldığı için konu Mescid-i Aksâ ve çevresinin önemi, kutsiyet ve bereketle ilgisi ve bağlantılı kavramları ele alıp incelemiştir.

Sınırları Filistin, Ürdün ve Lübnan ile Suriye ve Mısır'ın bir kısmını içine alan ve merkezi Kudüs olan Beytülmakdis birçok peygamberin tevhid mücadelesine şahitlik etmiştir.

Hz. Âdem Mescid-i Aksâ'yı inşa etmiş, Hz. İbrâhim eşi Sare ve oğlu İshak ile birlikte Filistin'de yaşamış, Irak'tan birlikte göç ettiği yeğeni Hz. Lût bu topraklarda tevhit mücadelesine devam etmiş ve kavmi yine burada helak edilmiş, Hz. Yusuf

Filistin'deki bir kuyuya atılmış, babası Hz. Yâkup Mısır'a gidip oraya yerleşene kadar Kenan diyarı yani Filistin'de yaşamış, Hz. Mûsâ İsrailoğullarını Firavun'un zulmünden kurtarıp Beytülmakdis'e götürmeye çalışmış, Hz. Dâvûd ve Süleyman'ın krallıkları Kudüs ve çevresinde devam etmiş, Âl-i İmrân'a mensup olan Hz. Zekeriyâ-Yahyâ-Meryem ve İsâ bu topraklarda doğup büyümüş, son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) İsrâ ve Mi'rac gecesinde Kudüs'e getirilerek Mescid-i Aksâ'dan semaya yükseltilmiştir.

Ana hatlarıyla bahsettiğimiz tüm bu olaylar Kur'an-ı Kerim'de oldukça ayrıntılı bir şekilde işlenmiş, çalışmamızda da bu ayetler bir araya toplanıp birbirleri ile ilişkileri kurularak tefsir literatüründeki yerleri incelenmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de Mescid-i Aksâ ve çevresi kutsiyet ve bereketle ilişkilendirilmiştir. Bu kapsamda tebâreke, bâreknâ, mübârekun, mübâreken, mübârekeh, berekât, berekâtuhu, bâreke, bûrike, kudüs, kuddûs, takdîs, mukaddes ve mukaddese kelimeleri birtakım bağlamlarda Mescid-i Aksâ ve çevresi için kullanılmıştır. Çalışmamızda tüm bu kavramların kullanım sıklıkları, anlamları ve Beytülmakdis ile ilişkileri üzerinde durulmuştur.

Pek tabii Kur'an-ı Kerim'de Mescid-i Aksâ ve çevresini niteleyen b-r-k ve k-d-s haricinde de birçok kavram bulunmaktadır. Bu kavramları bâb, karye, mihrâb, rabve, zeytin, incir, kible, büyü, mübevvee sıdk, mekân, sur, mescit ve ard şeklinde sıralayabiliriz. Çalışmada tüm bu kavramlar tespit edilmiş ve geniş bir yelpazede birçok tefsir çalışmasına mürecaatla incelenmiştir.

Sonuç olarak Mescid-i Aksâ ve çevresinden Kur'an-ı Kerim'de pek çok olayın yaşandığı bir mekan olması itibariyle genişçe söz edilmiş, zaman zaman da buralar kutsiyet ve/veya bereketli oluşla nitelendirilmiştir. Çalışma boyunca referans aldığımız bütün ayetler ve bu ayetlerin açıklamalarıyla aşına olduğumuz konulara mekânsal olarak içinde Beytülmakdis'in de yer aldığı coğrafyanın ev sahiplik yaptığı vurgulanmış ve Kur'an-ı Kerim'de aktarılan peygamber kıssalarının hangi bölümlerinin Beytülmakdis'te yaşandığı ayet-i kerimelerle ilişkili olarak ortaya konulmuştur.

REFERANSLAR

- Abdisselâm, İzzüddîn b. Abdülazîz. *İhtisâru tefsîri 'n-Nüket ve 'l-Uyûn li Mâverdî*. Edt. Abdallah b. İbrahim el-Vüheybî. Beyrut: Daru İbn Hazm, 1996.
- Abdurrezzak, İsam. *el-Mescidü'l-Aksâ ellezi lâ na'rifuha*. B..y.: Daru'l İmân, 2007.
- Ağırakça, Ahmet. *Kaynaklar Işığında İsra ve Mi'rac Olayı*. Erişim tarihi: 28.07.2021. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/358587>
- Ahmed b. Alî Ebû Bekr el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru'l-Kutub el-İlmiyye, 1996.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed Şeybânî. *el-Müsned*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1405/1984.
- Ali, Abdullah Yusuf. *The Holy Qur'an Text Translation and Commentary*. New York: Tahrike Tarsile Qur'an.
- el-Arif, Arif Paşa, *el-Mufasssal fi Tarihi'l-Kuds*. Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirasat, 2005.
- el-Askalani, Ahmed b. Ali b. el-Hacer. *Fethü'l Bari bi Şerhi Sahih el-Buhari*. Thk. Seyyid b. Abbas el-Culeymi ve Eymen b. Arif el-Dımaşki. Kahire: Dar-ı Ebi Hayyan, 1996.
- el-Askalani, Ebu'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn-i Hacer. *Hedyü's-Sârî*. Beyrut: Dâru'l-Mârife, t.y.

- Aydınlı, Osman (edt.). *Huzuru Bekleyen Şehir: Kudüs*. İstanbul: İlim Yayıma Vakfı Yayınları, 2020.
- el-Awasi, Abdulfettah. *Jerusalem in Islamic History and Spirituality, The Significance of Jerusalem in Islam an Islamic Reference*. London: Islamic Research Academy (IRAP), 1997.
- El-Awaisi, Abdulfettah. *Mekânetu ve Târîhu Beytilmakdis fi'l-İslâm*. Dunblane: Merca' İslâmî, Mecma'ü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, 1997.
- el-Awaisi, Khalid. *İ'âdetu İktişâf Hudûd Beytilmakdis*. Edt. Abd al-Fattah El-Awaisi. Yemen: Merkezü'l-Buhûsi'l-İctimâ'iyye ve'l-İnsâniyye bi Câmi'ati'l-Ulûm ve't-Teknûlûciyâ, Mecme'ü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye (ISRA), 2008.
- el-Bağdâdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd. *et-Tabakatu'l-kübrâ*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, t.y.
- el-Begavî, Hüseyin b. Mes'ûd. *Meâlimü't-Tenzîl*. Edt. Abdusselam Muhammed Ali Şahin. Beyrut: Daru'l-Kutub el-İlmîyye, 1995.
- Beyzâvî, Ebû Saîd Nasîrüddîn Abdullah b. Ömer. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. Beyrut: Dârü'ihyâi't-türâsi'l-Arabî, t.y.
- Bolay, Süleyman Hayri. "Âdem". *DİA*. I/358, 1988.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahihu'l-Buhârî*. Suudi Arabistan: Beytül-Efkârî'd-Düveliyyeti, 1419/1998.
- Cebe, Arzu. "Semavi Dinlerin Oluşturduğu Kültürlerde Kudüs ve Kutsallık Kavramı". *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2017, cilt: IV, sayı: 13.
- Cevheri, İsmâil b. Hammad. *es-Sıhah Tacu'l-Luğati ve Sıhahu'l-Arabiyye*. Thk. Ahmed Abdulgafur Attar. Kahire: Dârü'l İlm lil-Melâyin, 1984.
- Çağbayır, Yaşar. *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007.
- Demirci, Kürşat ve Haral, Günay. "Kutsiyet". *DİA*. XXVI/495-497, 2002.
- Ebu Avâne, Yakub b. İshak. *el-Müstahrec*. Thk. Eymen b. Ârif ed-Dımeşkî. Beyrut: Dârü'l-Mârife, 1998.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-Muhît*. Beyrut: Dar el-Fikr, 1992.
- Elik, Hasan ve Coşkun, Muhammed. *Tevhit Mesajı Özlü Kur'an Tefsiri*. İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Enes b. Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1410/1989.
- Erzincan, Tuğba. "Mihrap". *DİA*. XXX/30, 2005.

- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb. *Kamûsu'l Muhit*. Beyrut: Daru İhya-i't-Turasu'l-Arabi, 1991.
- el-Gazagî, Saîd b. Abdurrahman b. Musa. *Beytûlmakdis fî el-Hadis en-Nebi eş-Şerif*. Dubai: Merkezi Cem'atu'l Mâcid li's-segâfe ve't-turâs, 2003.
- Gazalî, Muhammed. *Fıkhu's Sîre Resulullah'ın Hayatı*. Trc. Resul Tosun. İstanbul: Risale Yayınları, 2000.
- Güç, Ahmet. "Kur'an'da Kutsallık Anlayışı". *UÜİFY*. 2000, sayı: 9, c.9.
- Gül, Ahmet. "Kur'an'a Göre Kutsal Ve Kutsallık". Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, 2013.
- Gül, Muammer. "Kudüs ve Tarih İçinde Aldığı İsimler". *Fırat Üniversitesi: Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ, 2001.
- Gül, Muammer. "XI.-XIII. Yüzyıllarda Kudüs". Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 1997.
- Güneş, Kamil. *İslam Düşüncesinde Kutsallık*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2010.
- Hamîdullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi I*. Trc. Said Mutlu. İstanbul: b.y., 1972.
- Harman, Ömer Faruk. "İslamiyet ve Kudüs", *Milel ve Nihal*, 16, (1), 2019, doi:10.17131/milel.584961.
- Harman, Ömer Faruk. "Kudüs". *DİA*. XXVI, 323-327, 2002.
- Harman, Ömer Faruk. "Mûsâ". *DİA*. XXXI/207-213, 2006.
- Harman, Ömer Faruk. "Süleyman". *DİA*. XXXVIII/60-62, 2010.
- Hız. *Meryem'in Soyu, Doğuşu, Beytûlmakdis Mescidi'ne Adanıp Bırakılışı Ve Bazı Faziletleri*. Erişim tarihi: 07.05.2021 <https://nefesayinevi.com/wp-content/uploads/2016/02/meryem-2-kadinlik-makaminin-en-yucesi-10-sayfa.pdf>
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: b.y., 1984.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *Tefsîru't-Tâhir ve't-Tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. Beyrut: b.y., 1413/1993.

- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali. *Fezâilü'l-Kuds*. Thk. Cebrail Süleyman Cebbur. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedide, 1980.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali. *Zadu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmi, 1984.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim. *İslam Tarihi: el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi*. Trc. Ahmet Ağırakça vd. İstanbul: Bahar Yayınları, 19851.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim. *el-Kâmil Fi't-Târih*. Thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1987.
- İbnü'l-Fakîh, Ebi Bekr Ahmed b. Muhammed el-Hemedani. *Muhtasar Kitabu'l-Buldan*. Neşr: M. J. de Goeje, Leiden 1885, Frankfurt 1992.
- İbn Faris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed. *Mu'cemu Mekayisi'l-Luğa*. Thk. Abdusselam Muhammed Harun. Beyrut: Daru'l-Fikir, ty.
- İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahihi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Mâriفة, 1379.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İmâdüddîn İsmâil b. Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*. Thk. Muhammed İbrâhim Benna, Muhammed Ahmed Âşur, Abdülaziz Ganim. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984.
- İbn Kesîr, İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azîm*. Beyrut: Dar İbn Kesir, 1994.
- İbn Kesîr, İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Mısır: Dâru Hacer, 1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvîni. *Sünenü İbn Mâce*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1416/1995.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem. *Lisanu'l-Arab*. Beyrut: Daru İhyai'l-Turasi'l-Arabî, 1999.
- İbnü'l-Mukrî, Muhammed b. İbrahim. *el-Mu'cem*. Thk. Âdil b. Sa'd. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1988.
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmâil el-Mürsî. *El-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*. Thk. Abdulhamid Hezâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000.
- El-Awaisi, Khalid. *From Aelia to al-Quds: The Names of Islamic Jerusalem in the Early Muslim Period*. Erişim tarihi: 03.08.2021. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/184102>
- el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragîb. *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Seyyid Kilani. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t.y.

- Kâdı İyaz, Ebu'l-Fazl İyaz b. Musa b. İyaz el-Yahsûbî. *Meşârikü'l-Envâr alâ Şihâhi'l-Âsâr*. Kahire: Dâru't-Turas, t.y.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: DİB Yayınları, 2006.
- el-Khatib, Abdallah. "Jerusalem in the Qur'an". *British Journal of Middle Eastern Studies*. 2001, sayı: 28/1.
- el-Khatib, Abdallah. "Kur'an'da Kudüs". Tercüme: Dr. Ramazan Işık. *Fırat Üniversitesi: İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/1, 2004.
- el-Kurtubi, Muhammed b. Ahmed. *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l-Kutub el-İlmiyye, 1996.
- Kutluay, İbrahim. "Kutsal ve Kutsallık Anlayışı ile Hadislerde Bazı Zaman ve Mekânların Efdaliyeti", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. EÜSBE Kayseri, 1997.
- Kutup, Seyyid. *Fî Zilâli'l-Kur'ân*. Trc. Mehmet Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlıağa. İsrambul: Birleşik Yayıncılık, t.y.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Senetü'l-hüzn". *DİA*. XXXVI/519-520, 2009.
- Lale, Ferzende. "İbnü'l-Esir'de Beytülmağdis". Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, 2019.
- el-Makdisî, Muhammed b. Ahmet. *Ahsenü't-Tekâsîm Fî Ma'rifeti'l-Ekâlîm*. Edt. Muhammed Mahzum. Beyrut: Daru İhya-i't-Turas, 1987.
- Mertoğlu, M. Suat. "Salâtüselâm". *DİA*. XXXVII/23-24, 2009.
- Mevdûdî, Ebu'l A'la. *Tefhîmu'l Kur'an*. Trc. Muhammed Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.
- Montefiore, Simon Sebag. *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi*. Trc. Cem Demirkan. İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri en-Nisaburi. *Sahihi Müslim*. Tahkik: Muhammed Fuad Abdülbaki. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413/1992.
- en-Neccar, Hamâde Farac. *Beytülmağdis fi'l-Kur'an ve's-sünne*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 2010.
- en-Neccâr, Abdulvehhâb. *Kıyasu'l-Enbiyâ*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l'Arabî, ty.

- Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü's-Suğrâ*. Thk. Abdufettah Ebu Gudde. Halep: Mektebetü'l-Matbuâtî'l-İslâmiyye, 1986.
- en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*. Beyrut: Daru'n-Nefais, 1996.
- Örenç, Aşır. "Hadislerle Kutsal Mekân Algısı". Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, 2013.
- er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-Gayb*. Beyrut: Daru'l-Fikir, 1993.
- Reşîd Rızâ, Muhammed. *Tefsîrü'l Kur'âni'l-hakîm*. Kahire: b.y., 1353-54.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't Tefasir*. Tercüme ve Tahric: Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995.
- Sa'lebî. *Arâisü'l-mecâlis*. Beyrut: b.y., 1985.
- es-Semerkandî, Nasr b. Ahmed Ebü'l-Leys. *Bahrü'l-Ulûm*. Edt. Mahmud Matarci. Beyrut: Daru'l-Fikir 1997.
- es-Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâlüddîn. *ed-Dürrü'l-Mensûr*. Beyrut: Daru'l-Fikir, 1993.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' beyne Fenneyi'r Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsîr*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1998.
- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Camîu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1980.
- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Târîhu't-Taberî*. Beyrut: Dâru't-Türâs, 1967.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd Abdülbâki, İbrahim Atve Avd. Kahire Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975.
- Topaloğlu, Bekir. "Kuddûs". *DİA*. XXVI/314-315, 2002.
- Tümer, Günay. "Bereket". *DİA*. V/487-489, 1992.
- el-Vâhidî, Ali b. Ahmed. *Esbâbu'n-Nüzûl*. Beyrut: Müessesetü'r-Reyyan, 1991.
- Yavuz, Salih Sabri. "Mi'rac". *DİA*. XXX, 132-135, 2005.
- Yazır, Elmalılı Hamdî. *Hak Dini Kur'an Dili*. Sadeleştirilenler: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel. İstanbul, Zehreveyn Yayıncılık, t.y.

Yılmaz, Zeynep Sena. “Üç Kutsal Mescide Dair Rivayetlerin Değeri”. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Zebîdî, Ebu'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *Tâcü'l-Arûs*. Tahkik: Ali eş-Şirî, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1414/1994.

ez-Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakaiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. Beyrut: b.y., 1947.

Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh. *İ'lâmü's-Sâcid bî-Ahkâmi'l-Mesâcid*. Thk. Mustafa el-Merâğî. Kahire: el-Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şüûni'l-İslâmiyye li-Lecneti İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1996.

ÖZGEÇMİŞ

Ad ve Soyad: Sümeyye Ali Jaber

Eğitim:

2009 – 2013	Lise, Malatya Anadolu İmam Hatip Lisesi
2013 – 2018	Lisans, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
2013 – 2018	İlimler ve Araştırmalar Derneği, İLADER
2016 – 2021	Lisans, İstanbul Üniversitesi, Sosyoloji Fakültesi
2018 – ...	Yüksek Lisans, İbn Haldun Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri